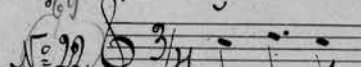

Kaunes
kiige tempos

I. II. **Wakla.** III. IV. Jaan Kuhlbaen

Sul-ge- e kii-ge- le - e - kii- la - la - pael.
 Too-ge- -- ka - nad - too-ge- nu - nad.
 cin - mud les - ta ja - laad.
 too-ge ar - ne - ed au - du - mai - e
 ka - na jät - di - ta pat - gi - i - mai - t
 kunen ja - i ko - ju - la - kät - tu - a - te - ma.

mängides, reppel

Madli Kuhlbaen

1. Põiat õht mul-laja torustin ära kosnarissa mansija
 2. Põin-kane kingad nipsuja napsu rüsse me tarvus

ol-landi jää-va
 ryp-lade lausu.

71
N° 24

An-na-sti-na Mallas-tina magas pi-ni pin-ni
 Sei-ne jak oli tolli-la tais-ta me-di len-ni
 Annas-ti-na rised anku tarvas-kamm jum-vel (ja)
 vana tammu mu-led

72
N° 25

Madli Kuhlbaen

õ - hi nei du ees sa jõe - a saa nei - du saane mi - me - ma.
 ülis teed kama' kame - rised sei - sad sei - na - de ta - ga - na.
 kas too kü - di - le kumbe või nap - sid na - u - le sär - ni
 kõi ai - al' a - da pa - su - ra ai - a - ke - ne am - mi - ke - ne
 lens võin anda' ammudada, tunanultu toonud tea - da.

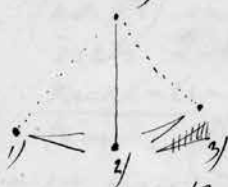
73
N° 26

Mari Kuhlbaen

Kup - pari moori, kupp - pari moori, kupp - pari Annas - ti - na kupp - pari Annas - ti - na
 a - i amastina amastina poigat sammui, poigatannuid, tina poig oli ä - r - mas!

10
1258

Eelolev siis on nimelt sellepärast tähtis
 et süü kindlat rakenduse küige õotsumise
 läheli võib panna. Küige õotsumise juures
 võiksime järgmist läheli panna: igge õotsumine
 seisab kalmest järgust koos: 1) liikumise haken-
 mine - 2) lend - 3) pikemaks jäämine. Küige
 suurem kiirus on muudugi sel ajal, kus süü
 laadi - olekus seisab (befindet sich). Lume seda
 momenti on kiirus kasvamine, pärast seda -
 kiiruse vähenemine. Jaod 1) 2) ja 3) - võimsuse
 ka nõnda ärs tähendada: 1) crescendo 2) forte
 3) decrescendo. ehk: 1) $\leftarrow$ 2) f 3) $\rightarrow$.
 ehk: 1) accelerando 2) Allegro 3) ritardando.

Nõu laudast: Tulge küigele küla
 lapsed: - süü lauge mad 1) peale
 silbid: tu - ku - ku - la - .

3) e, e, a, ed. - 2) - ge, e, la, pe.

Küige suuremat lööki sünnitab muudugi.
 punkt 2) - lend. Sellepärast ei oleks
 sel ajal nagu aega ega tahtmistgi
 minn peale mõelda, kui ainult seda jäo-
 vastast tunde, mis 'rutulike liikumise
 sünnitab (vanemas inimesed ei lähe küige peale
 pea harjata rohe ümber käima)'. Luomu-
 likult ei suudeta sel ajal süü midagi
 näha, vaid putase ainult ühe täishä-
 lliku peal hõõlt kiini (ge, e, la, pe). Kõik
 muud silbid koguvad endid punkt 1) ja 3)
 ümber. Sellepärast katsutakse sel lühikesel
 siluapilgul, kus küige õotsumine siluapilguks
 siinse jääb (1) ja 3) - tarvilised silbid väge
 röörida - kuid seda rutte - sest vorsti lendab
 juba küie küiresti - nur selles süü enam saage

Eesti regilauluviisid ja rahvamuusika 20. sajandi alguse haritlaste vaates

Taive Särg

Kas rahvas teeb rahvamuusikat?

Tänapäeva haritlased kujutavad üldjoontes ette, mida tähendab “rahvamuusika” või “regilaul”, kuid lähemal uurimisel ilmneb, et nende arusaamad on küllalt erinevad (nt. Elbourne 1976; Pegg 2001; Särg 2004). Mõne arvates on rahvamuusika ammu kadunud, teiste arvates täies elujõus; leidub nii ülistavaid kui põlastavaid hinnanguid. Sarnaseid vastuoksusi on olnud varemgi, nt. 1904. aastal polevat Torgu preester Sõrve rikkalikku laulupärimust rahvalauludeks pidanud: “...lauldavat siin nurgas küll õige palju, kuid päris rahvalaulusid, nii kui ta sarnaseid oma lapsepõlvkodus kuulnud – polla siin ümberkaudu mitte kuulda saanud” (EÜS I 975). Kui aga Sõrve külarahvas 20. sajandi algul rahvalaule ei laulnud, jääb küsida, mida nad tookord laulsid ja miks seda poleks võinud rahvalauluks pidada?

Püüan järgnevas artiklis näidata, et rahvamuusika, sealhulgas rahvalaul, ei kujuta endast lõpetatud tekstikogu või teatud stiilide esindust,

---

* Uurimus on teostatud sihtfinantseeritava teadusteema “Muusika perspektiivid Eesti avatud identiteedi väljakujundamisel” SF0030068s08 raames.

vaid elavat vaimset tegevust ja selle ilminguid – nagu kunst ja muusika üldse – ning muutub nii ajas kui ruumis koos vastavate arusaamadega. Artiklis analüüsitakse 20. sajandi alguse haritlaste kirjutatud tekstide põhjal mõiste “rahvamuusika” ja sellele lähedaste sõnade “rahvaviis”, “rahvalaul” sisu¹ kujunemist eesti keeles, pöörates eriti tähelepanu sellele, kuidas väärtustused ja hinnangud on sulandunud teaduslikku mõistekasutusse (vt. ka Särg 2002; 2005). Eraldi jälgin regiviiside osa rahvamuusika, eelkõige rahvaviisi mõistes, sest omapärase arhailise väljenduslaadi tõttu on regilaule eesti kultuuriloos sageli peetud üheks folkloori keskseks liigiks, etniliste/rahvuslike tunnuste oluliseks kandjaks (vt. ka Ojamaa, Labi 2007).

Muuhulgas uurin, miks ja mis teemadel rahvamuusikast kirjutatakse, kus ja milliste inimrühmade seas arvatakse seda leiduvat, millisena nähakse rahvamuusika arengut, missugused viisid ja laulud arvatakse (õigete) rahvalaulude ja -viiside hulka ning miks, mida peetakse rahvamuusika väärtusteks, püüdes tabada eri kasutus kontekstides ilmnevaid emotsionaalseid ja ideoloogilisi varjundeid. Küsin, kuidas muusika määratlemine seostub sellele antavate hinnangutega ja viimaste põhjendamisega; samuti, kuidas muusikaliikide piiritlemise ja hindamise kaudu visanduvad nende muusikaliikide kasutajarühmade piirid ning suhtumised neisse rühmadesse.

Kui mingi kirjutise autoril seostuvad terminitega hinnangud, siis seostub tal nendega tõenäoliselt ka teatav esteetika ja ideoloogia, mida omakorda mõjutab rühmakuuluvus; seega aitab terminikasutuse–hinnangute–esteetika–ideoloogia–rühmakuuluvuse seoste uurimine paremini mõista ühiskondlike protsesside ja muusika seoseid.

Lähemaks vaatluseks valisin välja haritlased, kelle kaalukaim rahvamuusikaga seotud tööperiood ja/või seda kajastavad artiklid jäävad 20. saj. alguskümnenditesse, ning jagasin nad vastavalt nende tegevusalale järgmistesse, osalt kattuvatesse rühmadesse: folkloristid (Oskar Kallas ja Villem Reiman), muusikainimesed (Rudolf Tobias, Mart Saar, Leenart Neuman) ja teised (teatrimees Karl Menning, kooliõpetaja, luuletaja ja koorijuht Friedrich Kuhlbars, pedagoog Märt Raud ja kunstnik

---

¹ Mõiste “rahvamuusika” tuli Eestis aegamööda kasutusele 20. sajandi algul, sagedamini kasutati selle alaliikide nimetusi.

Kristjan Raud).² Käsitluse terviklikkuse huvides puudutan ka vaadeldavate autorite üksikuid varasemaid ja hilisemaid töid. Nimetatud meeste, eriti aga EÜSi viisikogumist juhtinud Oskar Kallase seisukohtadega oleks huvitav kõrvutada rahvaviisikogujate vaateid, kuid need jäävad siinse arvikli mahtu arvestades esialgu kõrvale ning leiavad loodetavasti käsitlemist edaspidi. Rahvamuusikaloo-alastest uurimustest kasutasin eelkõige käsitlusi eesti rahvaviiside kogumisest³ (Leichter 1932; Päss 1934; Tampere 1971; Sarv 2002) ja rahvusliku kunstmuusika loomisest (Lippus 2002).

20. sajandi alguseks kujunes välja eesti soost haritlaskond kui omaette sotsiaalne kihistus, kes jätkas siin ärkamisajal alanud euroopaliku rahvusliku kultuuri⁴ kujundamist, võttes mõndagi üle läänepoolsest mõtteviisist ja hinnangutest. Võõramaised haritlased olid varasematel aegadel kirjeldanud eestlasi ja nende kultuuri sageli väljast- ja ülaltvaataja positsioonilt, olgu siis halvustavalt või kiitvalt.⁵ 20. sajandi eestla-

² Vaatluse alt jäid kõrvale näiteks aktiivsemalt 19. saj. lõpul tegutsenud Karl August Hermann, kelle vaadetest olen kirjutanud seoses varasema perioodiga (vt. Särg 2002), rahvalaulude vormi ja esituse uurimist alustanud Johannes Aavik ning rahvaviiside koguja ja helilooja Juhan Aavik, kes tõusid esile rohkem 1920. aastatel.

³ Eesti rahvamuusika uurimisloos on peetud 20. saj. alguskümnendite kõige olulisemaks saavutuseks kogumistööd ja seetõttu on sellele keskendutud ka perioodi käsitlustes. Tänapäevaga võrreldes oli minevikus toimunud rahvaviiside kogumisel teoreetilise analüüsi osa tööpoolest suhteliselt kaalukas, sest salvestustehnika puudumise tõttu tuli välitöödel noodistada vahetult esituse järgi; see nõuab aga muusika oluliste struktuursete tunnuste tundmist.

⁴ Mõisteid "Euroopa", "euroopalik" on siin kasutatud kultuurilises tähenduses – peetakse silmas 18.–19. sajandil Lääne- ja Kesk-Euroopas tooni andnud rahvaid (saksa, prantsuse, inglise, itaalia jt.) ja nende kultuuri, kuivõrd see mitmekesisusest hoolimata võib siinviibijale paista teatud terviknähtusena (vt. ka Karjahärm 2003).

⁵ Romantismiajastust alates hakkasid varasemad negatiivsed hinnangud eesti rahvamuusikale asenduma positiivsetega, näiteks selle kohta olgu toodud lõik talupojakultuuri idealiseeriva saksa valgustusfilosoofi Christian Schlegeli 1819. a. ilmunud teosest: "Kui armsad on nende [eesti talurahva] laulud ja tantsud. Viisi suur lihtsus paarub kõige meeldivamalt vastavate sõnadega; mina, kellele seni meeldisid ainult virvarr ja keerulised sonaadid, olen alati täiesti kaasa haaratud, kui kuulen siinkandis nii paitavaid südamest tulevaid viise" (Schlegel [1819] 1963: 101).

sed aga ei tahtnud olla enam “armsaid laule ja tantse” esitav maarahvas, keda eurooplased vaatlevad objektina; ka ei tahtnud eesti noored haritlased enam luua saksa eliitkultuuri jäljendeid maarahva kosutamiseks, vaid soovisid saada originaalse kõrgkultuuri subjektiks, loojaks. Nüüd olid juba külaelust rohkem eemaldunud haritlased⁶ võtnud omaks ka euroopaliku distantseeritud romantilise suhtumise rahvaloomingusse – nähtus, mis polnud veel üldine maalähedaste eesti haritlaste seas 19. sajandil, kui näiteks papa Jannsen kirus südamest eesti rahvalaulu (Särg 2005: 32–33).

Eesti kultuuriloo ja haritlaskonna kujunemise uurimisel olen toetunud Toomas Karjahärmi (2003; Karjahärm, Sirk 1997) ning Ea Janseni (2004) põhjalikele uurimustele. Eesti 19. sajandi ühiskonnas peeti haridust prestiižseks, see oli elus edasijõudmise vahend. Mingi piirkonna taset hinnati selle järgi, kuidas seal oli edenenud vaimuelu: koolid, lehtede lugemine, seltside ja laulukooride levik. Haritlasi nähti rahva kõrgemate püüdluste täitjana: 19. sajandil oli olnud nende põhiülesanne eestlaste rahvuslik äratamine, 20. sajandi algul aga eesti kultuuri viimine euroopaliku kirjakultuuri tasemele. Intelligents pidas end ühiskonda juhtivaks ja selle hea käekäigu eest vastutavaks rühmaks, nagu on hästi sõnastanud nimetähtede H. R. all kirjutanud anonüümne autor 1912. aastal: “Haritlane on rahva pea, mille abil seltskond mõtleb” (Karjahärm, Sirk 1997: 201, 289–292).

Eesti haritlaste tugevnevad püüdlused saada euroopalikuks väljendusid kogu kultuuris ning formeerusid kõige selgemini kirjanduses “Noor-Eesti” modernistide liikumisena, mille eesmärgiks oli “senisest kultuuritasemest tohutult kõrgemale tõusta ja ka rahvast enese järele tõmmata” ning omandada “urbaniseeritud Euroopa kultuur” (Andresen 1979: 178, 181). Nooreestlastega tegid otseselt koostööd kunstnikud Nikolai Triik, Kristjan Raud ja Konrad Mägi, rühmitusega olid tihedalt

⁶ 19.–20. saj. vahetusel ilmusid ajakirjandusse väljendid “eesti haritud ringkonnad” ja suhteliselt elitaarse sisuga “eesti haritud seltskond”, nimetatud rühmad eristusid saksa seltskonnast ja muust eesti rahvast. 20. saj. kahel esimesel aastakümnel kasvas plahvatuslikult kõrgharidusega eestlaste hulk, nt. suurenes 20. sajandi esimesel kümnendil eesti üliõpilaste arv kolm-neli korda. Samuti kasvas nende seas võrreldes varasemaga Põhja-Eestist ja linnast pärit inimeste osatähtsus – 1915. aastal õppis Tartu Ülikoolis 402 maalt ja 389 linnast pärit eesti üliõpilast (Karjahärm, Sirk 1997: 149–161, 201).

seotud eesti kunstmuusika rajanud Rudolf Tobias ja Mart Saar (Lepnurm 1995; Rumessen 2012: 12; Süvalep: Nuori-virolaiset...).

Euroopaliku kõrgkultuuri esteetika järgi peeti heaks muusikaks kuulamiseks mõeldud “puhtvaimset” elitaarset kontserdimuusikat, eriti hinnati arenenud mitmehäälsust ja harmooniat, “ilusaid” meloodiaid, suurte koosseisude esitatud suurvorme, mille eelduseks oli suhteliselt kindel meetrum. Euroopa kunstmuusika oli arenenud tihedas seoses sealse rahvamuusikaga, mõlemad esindasid sama muusikalise mõtlemise jooni (liikuv meloodia, range meetrum, harmooniline struktuur), mistõttu euroopa, eriti itaalia ja prantsuse rahvamuusikat peeti heaks ja “arenenuks”. Eesti rahvamuusikal, eriti just regiviisidel, need omadused puudusid või olid nõrgalt välja arenenud. Sellises olukorras tekkis vajadus tõestada oma rahva kõrget kultuurilist taset ja omapära rahvusliku kunstmuusika kaudu, mis oleks samas euroopalikus mõttes esteetiline (Särg 2005).

Järgnevalt selgitan kasutatavaid mõisteid, seejärel analüüsin rahvamuusikat käsitlevaid tekste autorite kaupa.

Mõiste ja ideoloogia

Olgugi teadus taotlustelt objektiivne, mõjutavad seda mitmedki subjektiivsed tegurid: ajastu mõtteviis, enesestmõistetavaks peetavad tõesed, eri sotsiaalsete rühmade vaated, uurija valikud jm. Teadlased toimivad sageli üldisemate vaimuliikumiste hoovuses, keskendudes oma ajastul (koos kaunite kunstide viljelejate, poliitikute ja teistega) väärtuslikuna esiletõusnud huviobjektile või valdkonnale. Teadus käsitleb seda temale omaste tunnetus- ja väljendusvahenditega: kui näiteks huviobjektiks tõusevad Marsi-elanikud, siis muusik õpib selgeks nende laulud, antropoloog kirjutab neist artikli. Nõnda tekkivad teaduses ajastu trendidele vastavad harud. Humanitaarteadlased peavad enamasti oma uurimisobjekti väärtuslikuks, nagu näiteks tegid seda 19. saj. folkloristid või etnomusikoloogid, käsitledes vastavalt siis kas maarahva või eksootiliste rahvaste vaimuloomingut. Objekti juurde asumise emotsionaalseks põhjuseks on soov pöörata oma “lemmikule” tähelepanu; sageli

kaasneb seda loovate inimeste (~sotsiaalsete koosluste) väärtustamine ja (uue) valguse kätte tõstmine. Kuigi käsitus võib olla ametlikult objektiivne, tõstab juba uurimisobjekti valik selle nähtamatuses esile, uurija hinnangud kanduvad märkamatult üle uurimistöösse ning uurimisobjekti väärtus kandub üle tolle nimetusele, – nõnda on ka mõistekasutus üks subjektiivsusest mõjutatud valdkondi.

Filosoofias on arutletud, kuivõrd mõiste on puhtvaimne nähtus, kuivõrd tegelikkuse abstraktsioon, kuid igal juhul vormib selle inimene. Ameerika filosoofi, psühholoogiat ja tunnetust uuriva Edouard Machery väitel ei kujuta mõisted endast ühetaolist kategooriat, sest neid moodustatakse erinevate vaimsete protsesside abil, millest peamised on piiritlemine prototüübi, näidiste ja teooria järgi (Machery 2005: 453jj). Mõiste piiritlemine on subjektiivne, näiteks prototüüpse määratluse puhul esitletakse mõistet selle iseloomulike omaduste kaudu, sealjuures mõjutab tulemust oluliste tunnuste väljavalimine.

Keele mõisteline ühtsus on näilik, sest inimeste poolt erinevalt tajutud, eri tunnuste põhjal ja eri vaimsete protseduuride abil sõnaks üldistatud nähtused võivad olla sisult erinevad. Mõistete tähenduste erinevuse tingib enamasti sotsiaalsete rühmade keelekasutuse ja traditsioonide erinevus. Hakates analüüsima muusika (või mõne selle alaliigi) mõistet, tuleb kindlasti arvestada, et muusika on teatud inimrühma traditsioon ning mõiste väljendab vastava rühma muusikakontseptsiooni ja keelekasutust, mis ei pruugi kattuda teiste rühmade omaga (Merriam 1964).⁷

Edasi, inimestele tuntud mõisted ja kontseptsioonid puutuvad kokku nende kogemustega. Tegelikkuse ja kontseptsiooni kõrvutamise korral võib inimene püüda muuta mõiste piire või tegelikkust, kuid ka vastuolu ignoreerida või tegelikkust tsenseerida, liigitades kogetud nähtuse oma liigi “ebaõigete” esindajate hulka. Eeldan, et mida kitsamalt, jäigemalt on mõiste piiritletud, seda tõenäolisem on vastuolude tekkimine tegeliku maailma ilmingute rohkusega ja teiste kasutajarühmade seisukohtadega; ja mida olulisem on ideoloogia osa mõistes, seda teravam võib olla vastuolu. Kui teatud rühma keelekasutuses mingit mõistet määratlevad olulised tunnused osutuvad rühma identiteedi tunnusteks

⁷ Lihtne näide on, et “regilaul” tähistab eesti keeles läänemeresoome ühistraditsiooni kuuluvat vanemat rahvalaulu, kuid *rekilaulu* soome keeles vastab hiljem välja kujunenud euroopa-mõjulisele lõppriimilisele salmilaulule.

ja väärtuse tõestajateks, siis võib see mõiste sulanduda ideoloogia osaks. Heaks näiteks selle kohta on meie 19. sajandist pärandunud väide: “Eestlased on laulurahvas”.

Rühma kui sotsiaalse struktuuri toimimisel on kesksed atribuudid identiteet ja ideoloogia. Üks sotsiaalse identiteedi teooria rajajaid, poolajuudi päritolu inglise sotsiaalpsühholoog Henri Tajfel on sõnastanud järgmise määratluse: “Sotsiaalne identiteet on ‘isiku’ teadmine enda kuuluvusest teatud sotsiaalsesse rühmadesse, kusjuures see liikmelisus on talle mingil määral emotsionaalselt ja väärtuseliselt tähenduslik” (Tajfel 1972: 31). Identiteedi puhul tõstetakse esile selle protsessuaalset olemust, kus ümbritsev tegelikkus ja inimese mõtted selle kohta teineteist vastastikku kujundavad. Identiteet on osa tegelikuse konstrueerimisest inimese tunnetuses, selle käigus määratletakse mitme dimensiooni põhjal omarühma piirid, selle liikmete tunnused ja väärtused ning piiritletakse ka vastaspool (Hall 1996: 3).

Sotsioloog Teun van Dijki sõnul on ideoloogia rühma identiteedi ühiste sotsiaalsete representatsioonide aksiomaatiline alus, rühma sotsiaalsete praktikate korraldamise üks vahendeid. Väärtused mängivad ideoloogia konstrueerimisel võtmerolli, moodustades sotsiaalse ja kultuurilise hindamise mõõdupuu (Dijk 2005: 94). Ideoloogia aluseks on vastandus Meie ja Nende vahel, kusjuures Meie on positiivselt esitatud (samas: 88). Igal Meie-rühmal on ideoloogilist laadi teadmised ja hoiakud ehk “sotsiaalsed uskumused”,⁸ mis on olulised rühma kui teraviku püsimise jaoks – sinna hulka kuuluvad rühma arvamused enda ja teiste rühmade kohta, sealjuures ka grupi tõekriteeriumid. Seega on iga rühma sees teatud nähtusi võimalik mõista ja tõlgendada ainult ühel, selle grupi piires õigeks peetaval viisil. Neid rühma liikmete jaoks enesestmõistetavaid teadmisi ei peeta alati kirjutades-kõneldes tarvilikuks mainida.

Kokkuvõttes representeerib ideoloogia järgmist: kes me oleme, mida me pooldame, millised on meie väärtused, millised on meie suhted teiste grup-

⁸ Van Dijk nimetab “uskumusteks” mõtlemise ja teabehankimise tulemeid, need jagunevad kahte liiki: teadmised (“faktiline uskumus”) ja arvamused ehk hoiakud (“hinnanguline uskumus”). Teadmine näitab, mida peame õigeks ja valeks, arvamus näitab, mida peame heaks ja halvaks. (Dijk 2005: 53 jj.)

pidega, eriti meie vaenlaste või üldiselt nendega, kes on vastu sellele, mille eest meie seisame [---].

Dijk 2005: 89

Mistahes sotsiaalset gruppi, mis rakendab võimu või domineerimise mingit vormi teise grupi suhtes, saab seostada ideoloogiaga, viimase iseloomulikuks funktsiooniks on võimu legitimeerida või varjata. Kirjutatud tekst võimaldab väljendada või formuleerida ideoloogilisi arvamusi ja uskumusi, kindlustades rühma positsiooni ja jätkusuutlikkust. Näiteks ametigrupi edukas taastootmine sõnastatakse ameti-ideoloogias, mis käsitleb selle ameti tähtsust ja olulisust, funktsioone. Sotsiaalseid uskumusi võibki avastada teksti diskursiivsel analüüsil, s.o. teksti sõna- ja lausesemantika analüüsil (Dijk: 2005: 53, 168, 182, 228). Kirjaliku diskursuse uurimisel jälgitakse graafikat (kus tekst ilmub, millise kirjaga, kui pikk, kas on illustreeritud), lauseehitust, asesõnu (eriti isikulisi – kes on Meie ja Nemad), laiemalt stiili, tähendusi, tõlgendusi, sõnavara, propositsioone, seoseid (kellele milline omadussõna), nähtuste esiletõstmist jpm. (samas: 338 jj.).

Rahvas, rahvaluule, muusika ja rahvamuusika

Maarahva pärimuslikku loomingut väärtustava nimetusena kasutas juba Johann Gottfried Herder 1773. aastal mõistet “vara”⁹ (eesti keeles 19. sajandil “vanavara”), sest tookordsete idealistlike vaadete kohaselt oli see pärit keele ja looduse jumaliku ühtsuse aegadest, mil loojad olid puhtad ja rikkumatud ning suutsid tunnetada “kunstilist tõde”. “Puh-tuse” alla kuulus Herderil ka kultuuriline homogeensus, mis oli tema jaoks ühe keske hinnangulise kategooria, hea maitse ja seega kunstiväärtusliku loomingu eelduseks (Herder [1773] 1806). Euroopa 19. sajandi ja 20. sajandi alguse kontekstis kandis positiivset hoiakut ka hil-

⁹ “Vanade, ehtsate rahva[luule]palade jäänused võivad nn. igapäevaselt leviva kultuuriga täiesti alla käia, nagu sellised varad juba ongi alla käinud [---]” (Herder 1773: 52).

jem “(vana)vara” asemel laialt levinud mõiste *rahvaluule* (Bendix 1997: 28, 31, 50; Jaago 1999: 71–72; Undusk 1995).¹⁰

Eelkõige Herderi teooria järgi hakati 19. sajandil pidama keelt ja selles keeles loodud rahvaluulet kollektiivse “rahva vaimu” väljenduseks, selle subjekti aga, rahvast/rahvust, kujuteldi peaaegu bioloogilise organismina, “rahvuskehana”, mille ehitust ja arengut armastati kirjeldada loodusmetafooride abil.¹¹ Rahvusi peeti jumalikku päritolu kooslusteks, millel on oma ajalooline missioon, kordumatu füsioloogia ja asendamatu väärtustega kultuur. Seetõttu nägid 19. sajandi herderliku mõtteviisiga haritlased tegutsemist rahvuse ja selle võõrmõjudeta kultuuri säilitamiseks kõrgema eesmärgina. Herder põhjendas tema poolt allakäiguna tajutud muutusi kultuuris “rahvuskehade” vananemisega; tõeliselt kauni luule ja kunsti projitseeris ta aga ideaalina rahva “noorusaega”, kust folkloori näol olid kaasajani jõudnud ainult mõningad fragmendid. Jaan Unduski arvates oligi Herderi vaateviisile

¹⁰ Mõistega *folkloor* võib seostuda ka negatiivseid nähtusi ja halvustavaid tähendusi, mis võisid tuleneda pahatahtlikkuse või rumaluse tõttu inimesi kahjustavatest, aga ka lihtsalt mittekristlikest ja veidratest tavadest, juttudest jms., nt. ‘paganlikud kombed’, ‘pime ebausku’, ‘lori’, ‘pagana toorus’, samuti ingliskeelse *folklore* üks tähendusi ‘loba, kuulujutt’ (vt. nt. Virtanen, DuBois 2000: 17; Kreutzwald 1861; Reiman 1889: 9; Hurt [1871] 1963: 193, 195).

¹¹ Kasutan omaaegse mõtteviisi iseloomustamiseks teatud ajastul poliitiliselt ebakorrekse värvingu saanud mõisteid “rahva vaim” (*Volksgeist*, *Volksseele*) ja “rahvuskeha” (*Nationalkörper*, *Volkkörper*), sest need on kujukad ja tuntud väljendid, mis osutasid rahvusele (etnosele) kui looduslikule kooslusele ning sinna juurde kuuluvate vaimsete, intellektuaalsete, moraalsete ja kultuuriliste joonte kvintessentsile. Rahvuslikus diskursuses tuletas J. G. Herder “rahva vaimu” kontseptsiooni (Herder 1769: 27) varasemast “rahvuskeha” kujundist, rahvuste võrdpildiks oli tal ka puu paljude harude ja okstega (Herder [1774] 2003). Organismile osutav looduslik metafoorika esines rahva kujutamisel juba antiikkultuuris; seoses Prantsuse revolutsiooniga levis laialdaselt idee rahvuskeha “tervisest” ning sotsiaalsetest ja poliitilistest probleemidest kui tema tõbedest, rikutusest ja ebapuhtusest. Idee rahva vaimust oli algselt (ka) demokraatlike püüetega seotud. Näiteks 19. sajandil arvati, et põlisrahvastel, keda ühendab peamiselt lihtrahva keel ja kultuuripärand, peaksid olema poliitilised õigused riigi juhtimisel. 19. saj. viimasel veerandil hakati rahvusega seotud bioloogilisi metafoore evolutsionismi ja sotsiaaldarvinismi mõjul üha enam looduslikult interpreteerima ning kasutama rassismi ja natsismi õigustamiseks. (Smith: *Volksgeist*; Schmitz-Berning 2000: 667).

olemuslik käsitleda rahvaluulet nimelt riisemetena, müstifitseerida kui pühasid säilmeid, mille põhjal saaks kujutluses luua mineviku täiuslikku loomingut (Herder 1774, 1773; Smith 2010: 42; Jansen 2004: 56, 57; Kalmo 2011; Undusk 1995). See tähendab, et folklooriteose tajumisel ei andnud elamust mitte paljas artefakt, vaid ka sellega seostatavad ideed, mis andsid teosele ajalise mõõtme ja n.-ö. absoluutse väärtuse.

Seoses kultuurilise homogeensuse ning mineviku loomingu tähtsustamisega kujunes romantismiajal folkloori piiritlemise ja väärtuse aluseks olev autentsuse kontseptsioon.¹² Autentsus osutab, et teatud folkloorinähe pärineb homogeense etnilise rühma iidsest “rikkumata” kultuurist ning esindab üksikindiviidi omast ülemat, n.-ö. kollektiivset vaimuaval dust. Rahvaluulest püüti “rahva vaimu” üles leida ja tuua ka kaasaja kultuuri (vt. ka Bendix 1997; Särg 2010).

Tegelemine oma folklooriga oli 18.–19. sajandil mitmel pool Euroopas oluline osa rahvuslikust liikumisest ja rahvusliku eneseteadvuse kujundamisest, seostudes otseselt rahvusliku ideoloogiaga. Ühise rahvusliku kultuuri loomine folkloori baasil aitas ühendada linnastuvat haritlaskonda maainimestega, piirkondlikku identiteeti laiemal rahvusteadvusega. Eriti tähtsa ideoloogilise rolli sai folkloor neis riikides, kus varem valitses võõramaine kõrgklass kohalikke, oma kõrgklassi ja -kultuurita etnilisi rühmi, sest romantiliste vaadete kohaselt oli omakeelse kultuuri olemasolu rahvuse eluõiguse aluseks. Regionaalseid pärimusi (täpsemalt: sellest väljavalitud osa) koguti, väärtustati kõrgelt, uuriti hoolsalt ja üldistati rahvuse kui terviku identiteediga seostuvaks folklooriks (Ó’Giolláin 2000; vt. ka Särg 2005).

Romantikute idee rahvaluulest kui kaasaegse kultuuri allikast on Eestis olnud läbi aegade populaarne, seda on 1816. aastal korranud Herderi sõnastuses Rosenplänter (Undusk 1995: 585) ning 1870. aastatel

¹² Autentne – lad. < *authenticus* < kr. *authentikós* ‘originaalne, esmane, ehtne’; *authént* (ēs) ‘keegi, kes teeb asju ise, toimib autoriteediga’ aut- + -hentēs + -ikos (<http://dictionary.reference.com/browse/authentic>).

Autentne tähendab, et miski on autoriteetide arvates oma kategooria esinduslik näide, kuna pärineb õigel kombel õigest allikast või/ja on varustatud omadustega, mida sedalaadi nähtuselt eeldatakse. Autentsus kunstis, tekstoloogias tähendab autori omakäelist loomingut, algset käsikirja, pühakirja puhul ilmutusel põhinevaid ja autoriteetide poolt heakskiidetud tekste. Autentsusega seostas moraalset väärtust, siiruse Jean Jacques Rousseau (Bendix 1997: 14).

ilmselt eeskujuks võtnud Jakob Hurt, nimetades oma kultuurikontseptsioonis olulise punktina rahvaluule kogumist ning viimist taaskäibesse rahva seas, et kujundada niiviisi uut, euroopalikku, aga originaalset rahvuskultuuri (Jansen 2004: 56–57; Hurt 1989). Rahvaviisid olid Eestis uusaegse professionaalse rahvusliku muusika kujundamises keskse tähtsusega, sest neist pidi edasi kanduma vaimne alge, milles sisaldus rahvuslik omapära ja looduslähedane elujõud (vt. nt. Lippus 2002; Sarv 2002).

Siinses artiklis olen mõistnud **muusikat** (või mingit selle alaliiki) kui teatud kasutajarühma muusikakontseptsiooni kohaselt korrastatud või tajutud helisid, seega sõltuvana kultuurikontekstist (vt. ka Särg 2005: 15–16; Blacking [1973] 1976). Muusika mõistes osalevad ka väärtused – seega muusika kontseptsioon on hinnanguline, määratledes, missugused helid on piisavalt head, kuulumaks vastava mõiste alla. Nn. kaunite kunstide väärtuse kriteerium on harilikult esteetiline, mõistetud vastavalt kasutajarühma maitsele. Kuid mõnikord esineb ka muid kriteeriume, nt. selgelt ideoloogiline kriteerium, mis on suunatud otseselt kasutajarühma püsimisele, ilma esteetilist otseselt arvestamata.

Euroopalikus kultuuris oli mõiste “muusika” umbkaudu 20. sajandi alguseni selgelt hinnanguline, tähistades ainult euroopalike kriteeriumide järgi väärtuslikuks peetavaid esteetiliselt korrastatud helisid.¹³ Seetõttu ei sobinud muusika mõiste alla pikka aega mitmed mitte-lääne rahvaste laulud ja pillilood (Merriam 1964: 27) ja ka teatud populaar-muusika suundadel oli probleeme muusika nimetuse “ära teenimisega”, sest need olid loodud teistsuguse esteetika järgi.

Rahvamuusika (ja selle eelkäijaks oleva **rahvalaulu**) defineerimisel on keskseks peetud erinevaid tunnuseid: levimine suulisel teel, anonüümsus, kuulumine külaühiskonna traditsiooni ja/või teatud stiilitunnuste olemasolu (Särg 2002). Rahvamuusika mõiste kujunes Euroopa keeltes (*Volksmusik*, *folk music*, *musique populaire* jne.) välja 20. sajandi algul folkloorsete muusikažanride üldistusena ligikaudses

¹³ Ka tänapäeva kujutava kunsti diskursuses sisaldab näiteks mõiste “kunst” juba iseenesest esteetilise väärtuse kriteeriumi – teatud ringkonna seisukohast mitte-esteetilised või mitteprofessionaalsed väljendusvormid ei ole selle ringkonna jaoks “kunst”.

tähenduses 'maarahva vanemad (väärtuslikud) muusikastiilid'.¹⁴ Tollase, eelkõige tekstikeskse käsitluse järgi tähistab eesti rahvamuusika teatud stiilis muusikapalu, mis on tekkinud minevikus ja levinud suulises pärimuses. Seda määratlust eelistavad praegugi muusikud, kes on harjunud muusika vooluloolise, ajaloolisi stiile eritleva käsitlusega.

19.–20. saj. vahetuse vaadete kohaselt pidi rahvamuusika sisaldama nii muusika kui rahvaluule häid omadusi ning seetõttu olema eriti väärtuslik. Mõiste määratlemine ja vastavalt sellele rahvamuusikaks pretendeerivate palade eritlemine oli oluline, et eristada väärtuslikuks peetavat "ehtsat" pärimust muust loomingust.

Tänapäeva folkloristika eeskujul piiritletakse rahvamuusika mõiste eelkõige konteksti põhjal kui teatud sotsiaalsele rühmale omane ametiväline, institutsioonide poolt mitte korraldatav muusika, olenemata konkreetse muusikateksti päritolust ja stiilist (Särg 2005). Rahvamuusika puhul eristatakse selle käibimist 1) primaarses funktsioonis ehk musitseerimist kasutajarühma seas ja oma tarbeks ning 2) sekundaarses funktsioonis ehk muusika esitamist publikule (Klusen 1986). Lähtuvalt rahvamuusika kontekstipõhisest piiritlesest mõistan selle all eri aegade rühmapärimuses varem kujunenud ja tänapäeval käibivat muusikat, sõltumata selle stiilist ja kellegi antud nimetusest (sh. nt. mitmesugune seltskondlik musitseerimine, ühislaulud-tantsud, aga ka mingi rühma muusikatraditsiooni esitamine kuulajatele). Rahvamuusika hulka ei kuulu siinses mõistekäsitluses professionaalne (s.t. vastaval alal hariduse saanud ja erialaste oskustega inimeste ameti raames tehtud) muusika, sõltumata selle stiilist.

Järgnevalt jälgin, kuidas mõiste "rahvamuusika" (ja sellele lähedaste ning alluvate mõistete) kasutamine eesti omaaegsetes kirjutistes andis edasi autorite rahvamuusika-kontseptsiooni, mis (sugune) see oli või oleks pidanud olema ja miks.

---

¹⁴ Küllalt sarnasele valdkonnale keskendus 19. sajandi lõpul kujunenud võrdlev muusikateadus, hakates uurima mitte-lääne rahvaste muusikat nimetuse all *exotic music*.

Rahvamuusika käsitlemine folkloristikas

Folkloristid

Eesti folkloristika oli 20. sajandi algul kujunemisjärgus ning mõjutatud eelkõige saksa ja soome eeskujust. Folkloristika ajaloo uurija Regina Bendix toob esile, et saksa filosoofia mõjul kujunesid välja teaduslikku täpsust taotlev suund ning tundeline, intuitsiooni usaldav ning kujundikeelne suund, kus rahvaluule ja rahvuse orgaanilisuse rõhutamiseks kasutati loodusmetafoore. Nende kahe suuna aluseks olid saksa filosoofias alates 18. sajandist valitsenud kaks mõttelaadi: valgustusajastu ratsionalismis peeti tõe leidmise teeks mõistuslikku arutlust, romantismi järgi sai aga tunnetada tõe intuiitiivselt, “puhta rikkumatu meele” kaudu. Kirevust andsid folkloristikale sel alal tegutsevad erineva erialase ettevalmistusega inimesed, sealhulgas arvukad asjahuvilised ning rahvaluulekogujad “rahva” seast (Bendix 1997: 8 jj., 34, 98 jj.).

19. saj. humanitaarteaduste mõttelaadi mõjutas usk maailma evolutsioonilisse arengusse, mida laiendati ka rahvaste ja nende vaimuelu käsitlemisele; ning teisalt romantiline ettekujutus kunagise täiusliku kultuuri olemasolust, lagunemisest ja võimalikust taassünnist. Arengulooline mõtteviis oli aluseks Soomes Julius ja Kaarle Krohni poolt välja töötatud võrdlev-ajaloolisele meetodile, mille abil analüüsiti runolaule, eesmärgiga leida nende algkuju – säilinud laulude ja nende fragmentide aluseks olnud ideaalkuju. Runoviiside teoreetilisele uurimisele pani aluse Armas Launise väitekiri (1910). Tegeldi ka uuema folkloori-kihistusega – viisiuurija Ilmari Krohni väljaandel ilmunud Soome rahvaviisid I–II (1898–1933) ja uurimus vaimulikest rahvaviisidest (1899) puudutavad meie mõistes riimilisi salmilaule.

Eestlaste poolt olid 19. sajandi saavutusteks rahvamuusika teaduslikul uurimisel Karl August Hermann artiklid “Eesti rahvalauludest” (1887) ja “Eesti rahvaviisidest” (1889). Hermann sõnastuses on “rahva muusika” osa vanast vaimuvarast, “mis üks rahvas oma esivanematelt pärib”, selle liigid on “rahvaviisid, rahva-mängutükid ja rahva seltsi- ja

ringmängud”¹⁵ (Hermann 1889: 225). Rahvalauluviisid aga jagunevad Hermann järgi ajalisel kolme kihistusse: vanad, segaloomuga ja uue-
mad viisid (Hermann 1887: 10). 20. sajandi alguse Eestis võib rahva-
muusikaga tegelevate folkloristide hulka lugeda üksikud vastava ala
professionaalid ning mõned muude alade humanitaarid.

Kuna folkloristika vaateviis oli hinnanguline, pidades väärtusliku-
maks vana pärimust, siis üks keskseid huviobjekte oli vanem rahva-
laul; muusika puhul keskenduti vastavalt regiviisidele. Rahvalaulude
viiside ja tekstide kogumine ja toomine uusaegsesse kirjalikku kul-
tuuri väljaannete või töötluste näol oli seni toimunud teineteisest üsna
lahus, sest rahvamuusika valdkonnaga tegelesid pigem muusikud (nt.
Thomson, Hermann), tekstidega aga folkloristid ja kirjanikud (nt. Hurt,
Kreutzwald).

Jõudmata siinse artikli piires üksikasjaliselt analüüsida kõiki auto-
reid ega kirjutisi, keskendusin pärast esimest ülevaatus mõningate oma
ajastu iseloomulikke mõttesuundi esindavate isikute töödele. Nendeks
on rahvaviiside kogumist korraldanud folklorist Oskar Kallas ning
rahvalaulude kogumisele ja kasutamisele mitmeti kaasa elanud Villem
Reiman, elukutselt vaimulik.

Oskar Kallas

*Rahvad panevad ennast maksma teiste silmis ja enese
kõlblises tundes iseäranis ka nende omapäraste lisade
abil, olgu see kunsti, olgu teaduse jne. põllul, mis nad
suurele rahvusvahelisele kultuura-kapitalile juurde
jaksavad anda. Mis meil tänini kõige omapärasem, see
on meie n.n. aineiline ja sõnaline vanavara, siis juurde
ka meie rahvaviiside kogu arvatud, mis juba nüüd oma
täielikkuse ja mitmekesiduse läbi kaugemalgi tähele-
panekut on äratanud.*

Kallas 1921b.

---

¹⁵ Ülalpool on ta viimast liiki nimetanud täpsemalt: “viisidega seltsi- ja ring-
mängud” (Hermann 1889: 225).

Keskne rahvamuusika-alase mõtlemise kujundaja Eestis 20. sajandi algul oli meie esimene erialase haridusega folklorist, Helsingis doktori-kraadi omandanud Oskar Kallas (1868–1946), kes korraldas Eesti Üliõpilaste Seltsi kaasabil ulatusliku rahvaviiside kogumise.¹⁶ Tema 19. sajandi lõpul alanud tegevust motiveerisid olulisel määral rahvuslikud ideed. Krista Aru kirjutab, et Kallas asus “tööle ajal, kui isamaa-armastus kasvas emotsionaalsest tundest läbimõeldud seisukohaks ja tegevuse aluseks” (Aru 1998: 9). 1880.–90. aastatel sai iga “tõelise” eestlase kohuseks “isamaa töö”¹⁷: rahvaluule kogumine, ajalehtedele kirjutamine, õpetamine ja õppimine, samuti töö ja kohustused talu heaks. Kui rahvuslik eripära oli jumalast, nagu arvasid näiteks rahvuslased-herderiaanid Jakob Hurt, Villem Reiman, Jaan Tõnisson, siis oli selle säilitamine, tegutsemine oma rahvuse nimel, kõrgemat eesmärki järgiv kõlbeline ülesanne (Jansen 2004: 12, 18; Karjahärm, Sirk 1997: 213–216).¹⁸ Folkloori kogumine oli 19. saj. lõpul ja 20. saj. algul oluline osa eesti rahvuslikust liikumisest ja rahvusliku eneseteadvuse kujundamisest, sest omakeelse kultuuri fikseerimise abil sai tõestada enda kui rahvuse eluõigust ning tundma õppida oma ajalugu ja kultuuripärandit.

Oskar Kallas on käsitlenud rahvaviiside ja -laulude küsimusi kui rahvaluulekoguja (reisipäevikud, materjalikogud), viisikogumise juhtija (juhtnöörid, ülevaated) ning analüüsiv teadlane (uurimused regilaulutekstide, folklooriprotsessi kohta). Ta ei olnud otseselt rahvamuusika spetsialist, kuid tundis noodikirja ja vajaduse korral noodistas viise (Kallas 1894: 122–125; 1903: 123).

Noore Kallase suhtumised ja hinnangud väljendavad tollasele folkloristikale omaseid puristlikke vaateid, mille kohaselt parimaks peeti kul-

¹⁶ Kallase elust ja tööst vt. Kallas 1998a; Kuutma 2005; Laugaste 1968; Tamm 2002; Viidalepp 1938.

¹⁷ Seda väljendit kasutab Jakob Hurt oma rahvaluule kogumise üleskutsetes ja aruannetes, nt.: “Olge siis, armsad suguvendad, liiategi “Võro vele”, kiä ti ökva parra piiri pääl elät ja seto suku puha hüäste tunnet,” nii lahked ja aidake minu isamaa tööd jõudumööda” (Hurt [1887] 1963: 201). “Ühtlasi on see [rahvaluule kogumine] töö üks isamaa kohus” (Hurt [1888] 1963: 202).

¹⁸ “Igas rahvuses, nimelt keeles ning rahvakombeis asub suur vaimne ning kõlbeline vägi” (Hurt 1874: 163). “Meis (või hiljemini: meiski) on jumal, midagi, mida teistes pole, midagi, mis õigustab meie olemasolu, pühitseb ja kohustab meie eneseteostust, annab meile elumõtte ja sihi” (Annist 1935: 81).

tuuriliselt segunemata võimalikult vana pärimust. Alustanud 1888. a. ja 1889. a. koos Mihkel Ostroviga rahvaluule talletamist Jakob Hurda kuulsa üleskutse mõjul (Hurt [1888] 1963), käis Kallas hiljem kogumisetkedel eesti keelesaartel Lutsi ja Kraasna maarahva juures (vastavalt 1893 ja 1901). Eesti rahvaluule kogumise vajalikkust seostab ta otseselt rahvusliku ideoloogiaga – see on tegevus “rahva kasuks”. Reiskirjelduse avaldamise eesmärgiks on suunata ka teisi inimesi sellele tööle (Kallas [1889] 2006: 15–16).

Retkede kirjeldustest ilmneb, et Kallase arvates on – vastavuses rahvusromantilise teooriaga, – äärmiselt oluline etnilise kultuuri säilimine, selle hääbumist keelesaartel aga tajub ta allakäiguna. Kraasna maarahva juures näeb ta kultuurilist üleminekuperioodi eriti negatiivsesena seetõttu, et peab keelesaare kultuuri ümbritsevast vene kultuurist kõrgemaks; 1903. aasta kontekstis kirjutatul võis olla ka Eesti kohalikku venestamist arvustav kõrvaltähendus.¹⁹ “Sisserändajatel oli Eesti keel emakeeleks. See [venestumine] on pikk tee [kultuuriliselt] allapoole [---]” (Kallas 1903: 35).

Kõige olulisemal kohal on Kallase kirjutistes eesti muusikapärandist vanad rahvalaulud. Oma sõnul läks ta 1888. a. korjama “vanavara”, mitmes kohas on ta eraldi nimetanud soovi leida “vanu laule” või “regivärsi laule” ning pikemalt peatunud just nendega seonduvatel nähtustel ja suhtumistel. Lutsi ja Kraasna maarahva juurde läks Kallas Soome Kirjanduse Seltsi stipendiumiga, et koguda perifeerias säilinud Kalevalaulude teisendeid, samuti muid pärimuslikke teateid²⁰ (Krohn 1894: 3).

¹⁹ “Võiks arvata, et see [kakskeelsus] nende vaimlist elu rikastab, sest “uus keel avab ju vaate teise rahva vaimutoodetele”. Sel lausel on oma osa õigust, kui nimelt õpitava keele kõnelejalatel tõesti midagi pakkuda on; siinpool aga on venelaste haridusejärg niisama madal, kui maamehel [= eestlasel], uusi mõisteid ja mõtteid nendelt ei saa [---].” Kallas oletab, et asjatu kahe keele õppimine on ajule pigem kurnav ja seetõttu “maamees veel kehvem ja nõuutam on, kui venelane. Kaks kuni kolm põlve, ülemineku põlved, langevad selle ülemineku kaudu vaimu- ja järjelikult ka ihuelu allapoole; võib-olla, et nende järeltulijad, kellel uus keel juba täitsa omane on, muutusest toibuvad” (Kallas 1903: 30).

²⁰ “Meie endise põlve uurimiseks oleks üliväga tähtjas, veel nüüdki, üheteistkümnendamaal tunnil, need vanade aegade asunikud üles otsida, kus nende mälestus soutumaks ei ole kadunud; nad ehk jutustavad mõnda, millest meie ajalugu ainult tumedalt teab” (Kallas 1903: 2).

Keelesaartel kogutud, kohati fragmentaarse laulumaterjali väärtust põhjendab Kallas teaduse (ilmselt võrdleva uurimismeetodi), aga ka rahvarühma elujõu tõestamise vaatepunktist (Kallas 1894: 6). Veidi vähem oluliseks pidas ta eesti uemate laulude kogumist ning täiesti kõrvale jättis eesti päritolu inimeste muukeelsed laulud, nt. läti- ja venekeelsed uuemad laulud keelesaartel.

Kallase päevikust ilmneb, et maarahva hinnangud olid teistsugused: vanu laule häbeneti nii Eestis oma rahva seas kui võõrsil keelesaartel. Kallas nimetab kogumist raskendavate asjaoludena regivärsi madalat mainet ja taandumist elavast kasutusest, esitades fraasi “nagu teada” abil seda kui üldtuntud tõsiasja.

Vanad regivärsid on ju, nagu teada, ammust ajast moest ära, ja keegi neid nüüd avalikult ei laula, nagu enne, kus neid küla vainul ja mõisa põllul, kõrtsi kambri ja pulma pidudel kuulda sai. Nooremal rahval on raamatust õpitud laulud, ja nad naeravad vanemate üle, kes veel regivärsiga juhtuvad valge ette tulema. Selle pärast ka mitmel vanamoorigil suur häbi oli meile ette laulda. “Pärast herrad naeravad ikka mu üle,” saime sagedaste kuulda [---].

Kallas [1889] 2006: 31.

Siin ja sääl teatakse vanemast naesterahvast jutustada, kes laulusid mõistnud, kuid ta on juba aastate ehk aastakümnete eest surnud ja kõik hauda ühes võtnud. Mis nüüdsel põlvel veel meeles, need on kõdunenud riismekesed. [---] Põllutööl, ketramisel nne. lühendanud vanemad inimesed muiste lauluga aega; l'eelo, l'eelo hüütud laulusõnadele sagedaste vahele, muud mälestust ei ole jäänud. “Miks teie siis ühes ei laulnud?” küsisin. “Naardva, tõrelaze' tõze', vindlaze', sis jätedi maha maalaulukeze” – sain vanaltheidelt vastuseks.

Kallas 1903: 103.

Poolehoiuga kõneleb Kallas inimestest, kes vanemat pärimust tunnevad, hindavad ja kogujaid toetavad – need kuuluvad ilmselt veel muistse rikkumata rahva hulka (nt. Kallas [1889] 2006: 34). Kogujat kurvastab, et eestlastest väljarändajate seast on peaaegu kadunud emakeelt ja pärimust väga hästi tundnud põlv (samas: 33–34 jm.).

Kaudselt ilmnevad Kallase kirjelduses negatiivsetena maanoored, kes õpivad uusi laule raamatust ja isegi naeravad vanemate inimeste ja

nende lauluvara üle, samuti muud rahvaluule suhtes ükskõiksed või vaenulikud inimesed, n.-ö. mõistmatu maarahvas: “Talupoegadest rääkides tahtsin ka nimetada, et küla=elanikud sagedasti ei teadnudgi, et nende seas kuulus laulik oli, sagedasti ka ei ütelnud, kui nad seda teadsivad” (samas: 41).

Oma isiklikke esteetilisi hinnanguid Kallas ei avalda, kuid kõige kaasakiskavam on tundunud talle elav esitusolukord, kus koos oli mitu laulikut ning lõpuks tantsiti valssi käteplaksutamise saatel (samas: 36). Regivärsside laulmist Kallas ei kirjelda kordagi, nende kuulmisele vihjab vaid, nimetades EÜSi kogumisaktsiooni korraldamise ajendeid: oma esimestel kogumisretkedel 1888. ja 1889. a. pannud ta tähele loetud ja lauldud regivärsside erinevust (Kallas 1921a: 206).

Eesti keelesaari käsitlevad tööd on teaduslikud, vaid töö sissejuhatuses kirjeldab Kallas kultuuriprotsessi romantilises stiilis loodusmetafooridega “kosutama”, “toitma”, “närtsima”, “nälgima” jm., rõhutades sellega rahva toimimist elava organismina.

Tüvi ja oksad, nad on loodud koos elama, olema, muidu ei pääse juurte rammu okstele ligi ja kosutavast kevadisest mahlast nad jäävad ilma; veel mõni aeg toidab ennast mahalõigatud oks endisest tagavarast, kuid siis ta kuivab, kaob.

Kallas 1903: 1.

Oskar Kallase tehtud noodistused Lutsi keelesaarelt (1894: 122–125) annavad edasi ilmselt viisi põhikuju, s.t. lühikese viisi kõige sageda mini esineva variandi, ilma kommentaarideta esituse kohta. Raamatu “Kraasna maarahvas” noodilisas on Kallas (1903: 121–123) avaldanud paar varem teiste poolt kogutud viisi kahel kujul: euroopaliku muusika seisukohalt veider ja vigane originaalne noodistus, mis annab silmnähtavalt edasi lõunaeesti rahvalaulu kõla, ning teiseks J. W. Wiedemanni “tsiviliseeritud” versioon. Näiliselt noodikirjaoskamatu originaali avaldamine viitab sellele, et Kallas pidas võimalikuks ja oluliseks laulu ebatavalist, euroopalikust muusikast erinevat kõla (samas: 121–122).

Kallase hinnanguid rahvalaulude kohta leidub tema väitekirjas “Die Wiederholungslieder der Estnischen Volkspoesie” (Korduslaulud eesti rahvaluules, 1901). See on Kaarle Krohni juhendamisel koostatud klassikaline võrdlev-ajalooline uurimus, kus analüüsitakse regilaulutekstide

tekkimist ja arenemist. Sissejuhatuses selgitatakse piibelliku retoorika ja 19. saj. saksa folkloristikast tuntud loodusmetafoorika kaudu, kui oluline, lausa püha ettevõtte on folkloristi töö: rahvaluule kogumine ja sorteerimine ehk siis laulude enam ja vähem väärtusliku osa eristamine.²¹

*Kui sügisel põldudel küps saak sisse toodud on, siis algab uus tööliik: ilusti seotud vihud lõigatakse katki, kõrred murtakse katki, pekstakse; kuid selle näiliselt purustava tegevuse tulemuseks ilmuvad puhtad terad, igäüks oma anumasse; ka aganad ja põhud võetakse arvesse ja tarvitatakse vastavalt. [---] [Teadlased] proovivad kindlaks teha, kes see oli, kes seemne laiali külvas, mis tingimustes see tärkas ja laiali laotus, kus nisu laiub ja kus umbrohi.*²²

Kallas 1901: III; vt. ka IV, 38.

Analoogiliselt oli rõhutanud õige folkloori väljavalimise tähtsust ka esimene põhjalikum eesti rahvaluule kogumise ülevaade, Villem Reimani “Kullakaevajad” – oma ajastule iseloomuliku, väärtuste otsimisele osutava pealkirjaga (Reiman 1889, vt. allpool).

Mis on Kallase jaoks rahvalauludes väärtuslik ja väärtusetu osa? Kallas (1901: 39) eeldab, et rahvalaul on kõige väärtuslikum algkujul, mis on minevikus toimunud ühekordse tervikliku loomisakti tulemus.²³ Ta esitab ka hinnangulise moega väite, et laulu esialgne “kõige rikkumatum” kuju on leitav tekkimiskoha lähedalt, hilisemad muutused

²¹ Vrd.: “Tal on visklabidas käes ja ta puhastab oma rehealuse ning kogub oma nisud aita, aga aganad põletab ta ära kustutamatu tulega” (Mt 3: 12). Siin ja edaspidi on tsiteeritud 1968. a. ilmunud piiblitõlget.

²² Siin ja edaspidi on tsiteeritud tõlkinud artikli autor, v.a. artiklist “Estonian Folklore” (Kallas 1998b) pärinevad lõigud.

²³ Nimetatud seisukohad ilmnevad osalt Kallase väitekirja kahes esimeses uurimiseesmärgis: eristada genuiinsed korduslaulud ja välja uurida üksikute laulude algkuju. “1. Välja selgitada, missugused laulurühmad [---] nn. korduslaulude hulka [---] saab lugeda. “Lisas” järgnevad korduslaulude tüübid ning ka laulud, millesse kordusvorm “valekombel tunginud on” (*falscherweise eingedrungen*) või millised on omalt poolt korduslaule mõjutanud. 2. Lähtudes mõttest, et iga laul sai ühekordselt tekkida, püüan loogiliste, keeleliste ja lokaalsete tunnuste põhjal ning teiste lauludega võrdlemise kaudu kindlaks teha, millised jooned vaadeldavas laulus algselt olid, millised on hiljem lisandunud, millised hädavajalikud, millised juhuslikud” (Kallas 1901: 39).

on aga “korrumppeerumine”.²⁴ Seega ei kuulu Kallase jaoks positiivses mõttes pärimusprotsessi hulka hilisem laulumotiivide kombineerimine ja liitmine.

On ju kõige loomulikum pidada [laulu] tekkimiskohaks piirkonda, kus leiduvad kõige rikkumatud vormid. Luuletaja oli ühtlasi laulu laulja: kindlasti oli tema küla- ja vallakaaslastel enim võimalusi uut laulu [---] kuulda ja õppida; mida kaugemale see levis, seda enam pidi see muutuma [---].

Kindlasti on võimalik, et ka [laulu] kodukohas leidub korrumppeerunud eksemplare, kuid nende kõrval on seal ka hulk variante, millest saab kokku panna rahuldava (resp. suhteliselt parima) rekonstruktsiooni; kuid kaugemate piirkondade uurimine näitab, et seal peaaegu kaovad vastavad variandid, sest enamasti – mitte alati – oli neid ennegi vähem kui tekkimiskohas; sest paljud neist esinevad fragmentidena, teised tuleb kas loogiliselt valede mõtete või muude lauludega segunemistel/kontaminatsioonide tõttu tagasi lükata.

Kallas 1901: 44–45.

Niisuguse lähenemise aluseks on romantiline ettekujutus rahvaluulest kui minevikus sündinud täiuslikust algloomingust *ex nihilo*, aga ka vaimuloomingust kui kunstilise tõe tabamisest inspiratsioonihetkel (vt. kõrvutusi luulega järgnevates tsitaatides). Kallase väljendusviis sisaldab vihjet, nagu ei vääricks hiljem pärimuse liitumisel ja segunemisel kujunenud laulud täiel määral kandma rahvalaulu austavat nime.

Me peame kindlasti rahvalauludeks ka neid laule, mis on tekkinud teis-tega segunemisest, kuigi need on epigoonide, kompilaatorite tööd. Järgnev uurimus peab kindlaks tegema põhivormid, mis on tekkinud luuletaja vabast fantaasiast, mitte aga kokku pandud eri iseseisvate laulude tükkidest.

Kallas 1901: 48, artikli autori sõrendused.

²⁴ “Kordan veelkord, et tavaliselt tehakse küll õigustatult nii, et parima variandi leiukoht loetakse ka laulu tekkimiskohaks. Kui keegi arvab teisiti, peaks ta seda tõestama, miks tuleks laulu algkodu otsida sealt, kus temast ei leidu üldse variante või leidub ainult väga lünklikke ja rikutud (*korrumpierte*) variante” (Kallas 1901: 45).

Kallas on laulutüübi algkuju otsimisel ja rekonstrueerimisel lähtunudki oma küllalt subjektiivsest eeldusest, et see on olnud kõige väärtuslikum kuju, s.t. esiteks, tema arvates kõige õigem ja loogilisem, ning teiseks, kõige laiemalt levinud kuju. Ta usub muistsete loojate geniaalsust ning omaaegse kasutajarühma esteetilist otsustuspädevust, kuid ka isenda võimet seda – tema tõlgenduses küllalt mõistuspärasast – esteetikat mõista.

Kriitika põhialus on oletus, et parimad (= loogiliselt õigeimad) versioonid on ka algupäraseimad. Ei saa eeldada, et luuletaja saatis maailma mingi mõttetuse, mis siis hiljem rändamisel paranes. Kindlasti oli ka vanemal ajal, nagu nüüdki, ka halvemaid, vähem andekaid luuletajaid, kelle laulud leidsid vähem vastukaja ja vähem levisid. Meil[gi] on teatud hulk halvemaid luuletusi, mis on aga tuntud väga kitsas ringis, sest vähesed on võtnud vaevaks neid õppida. Suurem levikuala on meile kindlaks tagatiseks (Garantie) laulu headuse kohta.

Loogiliselt õigetele mõtetele on antud eelis keeleliselt või poeetiliselt ilusate (kuid ebaloogiliste) laulude ees. Sellest tuleneb, et tagasipöörduv/korduv (wiederhergestellt) vorm alati poeetiliselt kõige kaunim pole; kuid see on loogiliselt õigeim ja kujult kõige terviklikum.

Kallas 1901: 43.

Eeltoodud arutlused laulude järk-järgulisest allakäigust puudutavad ilmselt rohkem sõnatekste. Kallas ei avalda arvamust selle kohta, kas viis tekkis koos tekstiga terviklikul loomishetkel ja arenes samade seaduspärasuste kaudu.

1902. a. ilmus Kallasel saksakeelne ülevaade eesti regilaulude, mida ta nimetab *altestnische Volkslieder, estnische Rune, alten Runengesänge* või lihtsalt (*Volks*)*lied*, kogumisest (Kallas 1902). Laule iseloomustatakse kasutamise olukordade ja sisu põhjal, rõhutades nende küllust ja tihedat seotust igapäevase eluga (“hällist hauani”), kuid kirjeldamata vormilisi tunnuseid ja viise. Alajaotuses “Laulu vaenlased” tuleb dramaatilises stiilis juttu ka vana laulutraditsiooni taandumisest: “... nüüd tekkisid talle [regilaulule] ohtlikud vaenlased, kes tahtsid teda lõplikult välja juurida ja osaliselt ongi juba hävitanud” (samas: 12). “Vaenlaste” hulka kuulusid Kallase järgi usuliikumine ja haridus, uuemad riimilised laulud (*die neuere – gereimte – Lieder*), jutud ja mängud (samas: 13–15).

Tolleaegsetes Saksa käsitlustes populaarseid, rahvalaulu ehtsusele osutavaid väljendeid Kallase tekstides üldiselt ei kohta, välja arvatud paaril korral, kui ta arutleb, kuidas uurida “Kalevipoja” sarnasust rahvalauludega (ehk tolle aja mõõdupuu järgi eepose väärtust): “Me saame väita, et iga tõeline rahvalaul (*wirkliche Volkslied*), mis “Kalevipojas” ärakasutamist on leidnud, laseb end veel sama laulutüübi teiste variantidega (*Pendants*) asendada” (Kallas 1902: 25–26).²⁵

Oskar Kallas hakkas folkloori muutuvat loomust arvatavasti paremini mõistma aastate jooksul, mil ta juhtis rahvaviiside kogumist. Ta asus 1903. a. tööle Tartu Postimehe juurde ning asutas EÜSi juurde rahvaviiside korjamise toimkonna, kuhu kuulusid Aleksander Läte, Karl A. Hermann, Konstantin Törnpu, Johannes Kappel ja Soome viisiuurija Ilmari Krohn. Töö korraldamisel lähtuti paljus Ilmari Krohni juhtnööridest, mida täiendasid Armas Launis jt. (Kallas 1905 [3]; 1921a: 209). Järgmisel aastal ilmus Villem Reimani (1904) kirjutatud kogumisüleskute (vt. allpool), kogumistöö toimus põhiosas 1904–1916 (Sarv 2002: 282–288; Leichter 1932: 158–172; ERK 1905–1921).

Kallase arvamused eesti rahvamuusika kohta ilmnevad EÜSi viisi-kogumisaktiooni juhtnöörides ja aruannetes, mis avaldati kord aastas pealkirja all “Eesti rahvaviiside korjamine”, käsikirjadena on säilinud 1915. ja 1921. a. aruanded (ERK 1905–1921). Lehtede ülesanne on olnud levitada teavet viisikogumisest, et hankida selleks materiaalselt toetust, samuti leida infot laulikute, rahvaviisikogude ja võimalike ööbimispaikade kohta, ning anda kogujatele tagasisidet. Igas aruandes on kujundirohke sissejuhatav üleskute ning lõppsõna, nende vahele mahub tihedalt faktilist teavet. Sissejuhatuste autoriteks on Kallas ise (nr. 1, 2, 11 ja 12), Rudolf Tobias (3, 4, 6 ja 7), Karl A. Hermann (5), Leonhard (Leenart) Neuman(n) (8, 10) ning Juhan Aavik (9); kõik lõppsõnad on ilmselt Kallase kirjutatud.

²⁵ Lisaks kasutab Kallas mõistet “ehtne rahvalaul”, tsiteerides Uno Karttuse toorkord ilmutama tööst lauset selle kohta, kas Kreutzwald “on ehtsat rahvalaulu muutmata ja võltsimata edasi andnud” (*genuines Volkslied unverändert und unverfälscht geliefert*) (samas: 26). Tekstis ei ole töö nimetust ega tsitaadi leheküljenumbrit, kuid ilmselt on mõeldud Karttuse uurimust “Kalevipoegin kokoonpano” (Karttunen 1905).

Sissejuhatuse ja lõppsõna põhiteemaks on tavaliselt vanema pärimuse ja põlvkonna kiire hääbumine. Eriti kogumistöö algusaastail korduvad lehest-lehte kurvad mõtted rahvalaulu lõplikkusest, mistõttu rõhutatakse vajadust rahvaviisid kiiresti kokku koguda, kasutades siin-seal taas piibellikku põllu ja lõikuse ning sellele järgneva öö metafoorikat.

*Viimne tund, ei, viimased minutid on kätte jõudmas, kus esivanemate iluhelid siin ja sääil aruharva nagu vaikselt õhtuehal hiljukesi veel kumisevad. [---] Kes aitab töömehi välja saata lõikusele, enne kui viimased viljapääd videvikusse ja pimedusesse kaovad, enne kui öö tuleb, millal üksigi ei või midagi teha?!*²⁶

ERK 1907: [4].

Tundeline väljendusviis peadib lõppsõnas palvega toetada kogumistööd materiaalselt (nt. ERK 1905: [4]), sest EÜS korraldas kogumist oma vahenditega. Lehtede struktuur viib mõtted jumalateenistuse traditsioonilise ülesehituse juurde, kus lõpuosas, pärast jutluses koguduse südametunnistusele koputamist, kogutakse annetusi. Kogumise aruannetes (ja 20. saj. tekstides mujalgi) kordub tüüpilisena fraas “(vana) rahvalaul on surnud”: “[---] vana rahvalaul on surnud; laulikud, kes teda ehk lapsepõlvest mäletavad, hauda langemas, ilma, et nad laulu edasi oleksivad pärandanud” (ERK 1908: [4]).

Alates 1909. aastast muutub kogumisaruannete toon optimistlikumaks, juba räägitakse töö lõpust ning kogutud laulude väljaandmisest ja kasutamisest (ERK 1909: 5, 1913: 6), heliloojate ja uurijate huvist rahvalaulukogude vastu (ERK 1910: 5). Nimetatakse ajakirjanduse ootusi “meie langevat muusika-elu tõsta” rahvuslikult omapärase muusika loomise abil (ERK 1913: 6). Kordub juba 19. sajandil formuleeritud mõte laulude tagasiandmisest rahvale (vt. Särg 2005).

²⁶ Vrd.: “Eks te ise ütlete, et veel on neli kuud, ja siis tuleb lõikus? Vaata, mina ütlen teile: Tõstke silmad ja vaadake põlde: need on juba valged lõikuseks” (Joh 4: 35). “Ja üks teine ingel väljus templist, hüüdes suure häälega sellele, kes istus pilvel: “Hakka tööle oma sirbiga ning lõika, sest lõikustund on tulnud, sest ilmamaa lõikus on juba küps!” (Ilm 14: 15). “Me peame tegema selle tegusid, kes minu on saatnud, niikaua kui on päev. Tuleb öö, mil üksigi ei saa midagi teha” (Jh 9: 4).

Meie maitse on muutumas, tahame enam omapärast. Mitmelt poolt on soovivaaldusi kuulda, korjatud materjalid peaksid heliloojate kaudu meie rahvale tagasi antama.

ERK 1912: 5.

1914. a. aruandes rõhutatakse heliloojate kasvavat nõudmist rahva- viiside järele ning mainitakse meie-rühma vastutust rahvale laulude tagasiandmise eest. Järgnevas lõigus kaks korda nimetatud “meie” (arvatavasti haritlased) ning “rahvahulk” (kordusel asesõnaga “sinna”) tekitavad mulje teatud vastandusest.

Meie rahvalaul ununeb rahvahulgast. See on paratamata nähtus. Aga ta võib sinna jälle tagasi valguda – see on meie teha.

ERK 1914: 7.

1906. a. aruandes piiritleb Kallas kogumistöö jaoks rahvaviisi, nimeta- des selle põhitunnusena varieerumist. Tema arvates kannavad rahvus- likke tunnuseid ja väärivad kogumist pea kõik suulises pärimuses levivad viisid, millest küll omaette liigina eristuvad tõelisemad, jutu- märkides tähistatud “rahvaviisid” – ilmselt mõtleb ta nende all eelkõige regiviise.

Muidugi ei ole kõik, mis saadud, “rahvaviis”. Aga töö võib ainult sel kujul sündida, et nüüd kõik helid üles tähendatakse, mis veel rahva seas kõlavad, välja arvatud muidugi viisid, mis raamatu järel m u u t - m a t a lauldakse. Kus rahvas olgugi kunstlaulule (vaimulikule, ilma- likule) osalt o m a k u j u on annud, säält saab igatahes rahva heli- loomise äratundmisele sugemeid. Muidugi tulevad need viisid, mis vanade regivärside külge on seotud, vanemaks arvata, aga ka uuemate, riimis-laulude juurde on rahvas o m a viisisid loonud.

ERK 1906: [3].

Kogumistöö juhina käsitleb Oskar Kallas rahvamuusikat avaralt ning aastate edenes hakkab järjest enam huvi tundma selle kui tervikliku, ühiskonna eluga tihedalt seotud ja muutuva kultuurinähtuse vastu. Ta soovib lisaks vanematele rahvalauludele jäädvustada kogu rahva seas käibivat muusikat, sealhulgas ka selle uuemaid kihistusi – vaimulike ja uuemate riimiliste rahvalaulude viise ning pillilugusid; koguda pille,

pillide ja laulikute fotosid; kirja panna mängude ja tantsude kirjeldusi, laulutekste mitte dikteerimise, vaid võimalusel laulmise järgi (Kallas 1921a: 206, vt. ka allpool). 1909. aastast lisandub aruannetele Oskar Kallase koostatud küsitluskava muusika esitamise ja konteksti kohta.

Kallas püüab teada saada, kas rahvalaul tõesti sereb pärast regilaulu hääbumist: “Mis astus tema asemele? (Kas vaikimine? Kas uuem, raamatutest, koolist jne. õpitud laul?)” (ERK 1909: 6). Ta tsiteerib kogujate andmeid folkloori muutumise kohta: “Uus laul võidab; juhtub sedagi, et muinassõnu uute viiside järele lauldakse” (Peeter Süda ja Oskar Liiv, ERK 1914: 3). 1921. aastaks on Kallas selgusele jõudnud, et rahvalaul ei kao. Uuemaid rahvalaule kuidagi halvustamata soovitab ta enne nende kogumist ja uurimist lõpetada töö vanade viisidega:

Kui lõputööst kõneleme, siis on siin ainult muinaslaulu viisidest jutt. Juba on tõusnud ja tõusmas teise iseloomuga ja teise kujuline uuem rahvalaul ja ka see on rahva loomisvõime kujutajana seda väärt, et t[ed]a ühes oma kandjatega ei unusta[ta]ks, kuid olgu enne üks töö tehtud, siis teine alustatud.

Kallas 1921b.

Terminoloogia osas on Kallas alates 1909. aastast hakanud kasutama *regivärsi* kõrval samas tähenduses väljendit “muinaslaul” (ERK 1909: 4; 1910: 5 jm.). Pillide kohta ütleb ta “vanad muusikariistad”, “mänguriistad” (ERK 1909: 4). Rahvalaulu vastandina nimetab Kallas kunstlaulu, näiteks Hiiumaa kohta: “Rahvalaul on ka siin nüüd kunstlaulu eest kõrvale pugenud” (ERK 1907: 3). Muusikaks ei pidanud Kallas loitse, neid paluti üles kirjutada ainult sõnatekstidena ja nende kohta kasutatigi rahvapärast terminit “sõnad” (nt. ERK 1907: [3]).

Üldiselt Kallas kogutud lauludele hinnangut ei anna, aruannetes pole kordagi öeldud, et keegi oleks valesid või halbu viise saatnud. Siiski kaldus Kallas otsustava valikuhetke puhul vanema hävimisohus pärimuse poole, näiteks ta ei ostanud üht pakutud viisikogu, sest selles olid uuemad viisid ja võib-olla ka omalooming. Ta tunnistab aga, et ilma rahata oleks laulud heameelega vastu võtnud.

Pakuti küll ühte suuremat korjandust müüa, pääle 100 viisi ühes sõnades, – kuid et need kõik uuema aja sünnitused olivad ja osa neist pääle selle oma tekkimise poolest õige kahtlased, siis jäi kaup katki.

Rahva muusika-elu ajaloole oleks ehk neistgi oma osa lisa saanud, kuid Selts võib oma vähest raha ainult täieväärtusega materjali pääle kulutada. Tuleb meile sarnaseid korjandusi kingitusena, siis võtame nad vastu.

ERK 1908: 3.

Mõnikord vilksatab aruannetes viisikogujate vahendusel ka maarahva hoiakuid. Nii on tsiteeritud Karl Viljaku arvamusi tõenäoliselt uemate lorilaulude oskajate kohta: “Üksikud, kes veel vähe laulda mõistsid, arvasid, et neid laulusid tahetakse, mis iseäranis vänged on ehk nalja võivad sünnitada ja pakkusid alguses sedaliiki materjali” (ERK 1913: 4), “Lauludest arvati iseäranis neid väärtuslikeks, mis nilbusi sisaldasid” (ERK 1914: 5). Kallase tõrjuv suhtumine obstsöönsetesse lauludesse väljendub siin kaudselt kogujate arvamuste valiku kaudu. Samuti on Kallas avaldamiseks välja valinud mitmeid ülestähendusi nooremate inimeste põlastusest vanade laulude vastu (ERK 1908 [4]; 1914: 5), näiteks:

Karulas, Antsla vallas, elavad vanad laulud suurelt osalt ka praegu veel, kuid vanad eided arvavad, et ega neid kauaks ei ole, sest noor rahvas, iseäranis aga need, kes “liinan koolin” käinud, hirmitavat nende üle.

ERK 1910: 3.

1921. aastal teeb Kallas Soome Kalevalaseura (Kalevala Seltsi) tellimisel lühiülevaate viisikogumisest, selgitades eelkõige aktsiooni alustamise ajendeid. Nendeks olid: 1) Kallase enda kogumistöö põhjal kujunenud veendumus, et regilaulude värsimõõtu saab korralikult uurida ainult laulmise järgi üleskirjutatud tekstide põhjal, sest dikteerides jäta-
vad lauljad silpe (ja sõnu, rõhke) vahele;²⁷ 2) kellegi külarätsepa lühike kiri, palvega saata endale rahvaviise. Töö käigus taandusid muud põhjused ja keskseks eesmärgiks sai Eesti kõiki piirkondi esindava viisikogu koostamine, võimalust mööda koos tekstidega. Ülevaates pööratakse tähelepanu ainult (regi?)lauluviisidele, pillilugusid jms. ei mainita (Kallas 1921a).

²⁷ Kallas olevat teinud ka Hurdale ettepaneku lasta laulutekste üles kirjutada ainult laulmise järgi, kuid viimane keeldunud põhjendusega, et see võivat tekstide kogumist raskendada (Kallas 1921a: 206–207; Tedre 1998: 158–159).

Oma veidi hilisemas, 1923. a. peetud ettekandes “Estonian Folklore” (Eesti rahvaluule) (1998b, 2005) arutleb Oskar Kallas rahvalaulu üle moderniseerivas ühiskonnas. Ta peab loomulikuks, et uusaja kultuuri ja kirjaoskuse levikuga kaasneb vana pärimuse hääbumine ning – ilmselt vanema – rahvalaulu senine roll “on jõudmas lõpule”²⁸ (Kallas 1998b: 271). Kallas suhtub sellesse kui loodusseadusesse nähtava kurbuseta, sest vastukaaluks on rõõm rahva kultuurilise edenemise üle.²⁹ Samas ta rõhutab, et vanema aja pärand ei ole hävinud, vaid energiliselt kokku kogutud. Ta ei muretse selle pärast, et kirjalik kuju võiks laulude tunnuseid ähmastada või raskendada nende esitamist, sest ei kujuta ette vanade rahvalaulude esituse taastamist. Kallas pooldab 19. sajandist pärinevaid, 1920.–30. aastatel tavalisi vaateid, et rahvalooming on haritlaste jaoks toormaterjal uuema aja kultuuri loomiseks ning rahva seas võiks rahvamuusika väärikaks järeltulijaks saada koorilaul (Kallas 1998b: 271–272).

Äärmusliku folkloristi seisukohalt võib kõik eeleldu [rahvaluule hääbumise kohta] kõlada kurvalt, kuid neile, kes on huvitatud rahvuse arengust, saab see paista üksnes tänuväärsena. Seejuures võib mõlemaid pooli lohutada asjaolu, et vanema aja pärand pole kadunud, see on hoolega kokku kogutud ning moodustab osa tsivilisatsiooni edenemise järgmise faasi alustest.

Kallas 1998b: 272.

Vanad rahvariided ja dekoratiivsed kujundid arendatakse meie kunstnike poolt uueks kunstiks, meie moodne luule viljastub kontaktis rahvalauluga, ja paljusid meie rahvaviisidest ja torupillilugudest saab kuulda töödeldud kujul Lauupeol, mis toimub 1923. a. suvel, sinna ei tule vähem kui 16 000 muusikut.

Kallas 2005: 143–144.³⁰

²⁸ Osaliselt olevat rahvalaulu roll siiski säilinud setudel, kes elades vene võimu all pole jõudnud osa saada Eesti modernsest arengust (Kallas 1998: 271).

²⁹ Kallas näeb eestlaste pärisorjuseaegsel isolatsioonil tagantjärei ka häid külgi, sest see andis nende elus olulise rolli rahvaluulele ja aitas säilitada “kõige toredamaid vanu rahvalaule” (Kallas 1998: 271).

³⁰ Erinevalt teistest sama artikli tsitaatidest on selle erandkorras tõlkinud artikli autor.

Rahvaluule järjepidevust näeb Kallas selles, et noorem haritlaste põlvkond, kes on rahvaluule unustanud ja laulab koolis õpitud laule, kogub vana rahvaluulet ning teeb selle üleskirjutuste ja helisalvestuste kaudu tulevastele põlvvedele kättesaadavaks.

Just siis, kui vanematel tekkis oht seda pärandit unustada, olid nooremad küpsenud võimelisteks seda koguma ja talletama. Elule ärkava põlvkonna energia otsis väljapääsu.

Kallas 1998b: 272–273.

Kokkuvõtteks, Oskar Kallase vaated arenesid romantilisest, laulude idealiseeritud algkuju otsivast rahvalaulukäsitlusest rahvamuusika kui ühiskondlikus kontekstis toimuva kultuuriprotsessi mõistmiseni. Saksa romantilise traditsiooni vaimus, loodusmetafooride abil käsitleb ta protsesse rahvaluules ja rahvarühmas, püüdes nende kordumatut väärtust näidata kõrvutuse kaudu elusaga. Niisugune lähenemisviis tõestab ka folkloristi (= haritlase) töö vajalikkust, kes aitab jäädvustada ja eritleda rahvarühma eripärast kunstilist tõe. Hiljem hakkab Kallas rõhutama igasuguse rahva seas käibiva muusika uurimise vajadust, selle esituse ja konteksti kirjeldamise tähtsust. Rahvaviisi põhitunnuseks peab ta varieerumist. Kallase avar käsitus ulatub oma aja mõtteviisist mõneti ette, sest muusika ja folkloori süsteemne, kontekstiga seotud uurimine kujunes välja alles 20. saj. keskel (vt. nt. Nettl 1964; Merriam 1964; Ben Amos 2009).

Rahvusliku kultuuri seisukohalt pidas Kallas kõige olulisemaks koguda hääbuvaid regiviise kui rahvusliku omapära kandjaid. Kahtlen, kas Kallas ise regiviise kuigivõrd esteetiliselt nautis või veel enam, kas ta neid kuulaski kui “muusikat”, sest üksmeeles teiste kaasaegsetega pidas ta neid eelkõige kunstmuusika toormaterjaliks. Igatahes ei anna Kallas kusagil regiviisidele oma esteetilist hinnangut.

Villem Reiman

Villem Reiman (1861–1917) oli elukutselt vaimulik, kuid nagu mitmed rahvusliku liikumise aja haritlased, tegeles ka palju muuga, sealhulgas kirjanduse ja folklooriga (Reimani kohta vt. Palm 2005; Runnel 2008; Koguja 2008). Reiman koostas esimese eesti rahvaluulekogumise ülevaate (1889), oli tegev EÜSi viisikogumise korraldamisel, käsitles oma kirjutistes rahvalaule ja nende seost eesti kultuurilise identiteediga (Reiman 1895; 1903; 1904), aga ka eesti rahvuskultuuri ja haritlaste probleeme üldisemalt (Reiman 1912b; 1913a; 1916a; 2008 jm.).

Reimani käsitus rahvalaulu ajaloolisest arenemisest ilmneb K. A. Hermanni 25. komponistijuubelil peetud kõnes, millest on olemas käsikiri (Reiman 1895) ning hiljem samal teemal arendatud artiklis “Eesti laul” (Reiman 1903). Muusikat kirjeldab ta romantiliselt kui kõrgemat püha nähtust, paremat keelt, südame keelt; selles vaimus on ta jutustanud ka pseudomüüdi (rahva)muusika saamisest laulujumalalt, mis lähtub Faehlmanni müüdist “Vanemuise laul” (Reiman 1903, nr. 122: 1; Faehlmann 1999).

Tõsimeelse rahvuslase ja kristlasena sobitab Reiman kokku herderlikke ja luterlikke ideid:³¹ ta peab vanemat rahvalaulutraditsiooni suurepäraseks, kuid teisalt, selle seose tõttu paganliku maailmavaatega, ka üksjagu halvaks. Kompromiss kahe ilmavaate vahel on saavutatud nii, et väärtuslikud vanad eesti rahvalaulud on paigutatud ristiusueelsesse aega. Nõnda langeb ajalooline süü vanade rahvalaulude kadumise eest pigem katoliiklusele, mis muistse pärimuse rikkus, viies “selge, solkimata esivanemate päranduse” “muru hõlma, muru rüppe”; reformatsoonijärgsed voolud saavad endale aga uusaegse kultuuri kujundaja au (Reiman 1903, nr. 123: 2).

³¹ Reimani mõtteviisi terviklikuks mõistmiseks tuleb arvestada mõlemat külge, sest luterlus mõjutas ka tema rahvuse, kultuuri ja ajaloo kontseptsiooni, nt nõudis ta sellelt aluselt inimese rahvuse ja keele austamist kui neljanda käsu täitmist, eestikeelset haridust, kirikus sakslaste võimu vähendamist, vägivallatust, tõstis esile 700-aastase orjaöö ajal toimunud arengut ning kirjutas Hando Runnelile kummalisena tundunud sõnad “Jõud on igavene” (vt. Runnel 2008; Laar 2009; Reiman 1899; 1913b; 1916a).

Eesti vanade rahvalaulude väärtus Reimani jaoks seisneb eelkõige vormis, poeetikas, metafoorsete nimetustega “koor” (Reiman 1895; 1903; 1907), “pärishted” (Reiman 1916b). Ilmselt mitte kuigivõrd teadvustatud esteetilistel kaalutlustel peab ta vanemaid rahvaviise aegunuks. Viimasele vihjab esiteks eestlaste vanema rahvamuusika tutvustamata jätmise ehk siis selle asemel idealiseeritud muistse muusika romantiline kirjeldamine väljenditega “taevalik lauluviis”, “tulisäravad pärlid”, “õrn laul”, mis ei tekita seost tegelike vanemate viisidega. Teiseks, Reiman tõstab esile luterlust, vennastekogudusi ning oma kaasaegseid haritlasi koorilaulu- ja puhkpillimängukultuuri – 19. saj. lõpu ja 20. saj. alguse eesti muusikaideaali – loomise eest (Reiman 1903, nr. 122: 1; 1895; 1912a; Sakala kirjasaatja 1895).

Rahvalaul on paganausu tüvest kasvanud, on luu tema luust, liha tema lihast. [---] Mida kauem, seda sügavamalt kaevas Evangeliumi sõna mõek rahvalaulu juured välja ja kuivatas tüve ära. [---] Ja kui meie oma rahva uuemat käekäiku terakest tähele paneme, siis leiame, et ka meie neljahääleline koorilaul just kiriku ja kirikukoolide varjus tiivu on lehitama hakanud. [---]

Meie kirikuõpetajad ja Teie, koolmeistrid, Teie meie laulumestrid, Teie olete oma väsimata vaevaga ja hiilgava ohvrimeelega meie rahvale uue laulukevade toonud.

Uus aeg, prii põlv on uued pasunad ja teistsugused kandle hüüdma pannud. [---] asjata on see lootus, nagu võiks vana rahvalaul veel kord [---] kui kuningas valitseda meie majades ja vainudel. Elektri hele valgus on haldijad pimedast metsasalust põgenema ajanud ja auruvile raudtee põrina eest on näkineid unustuse maale taganenud ja ei tule iial enam tagasi. Seda rohkem loodavad meie silmad teie pääle, heliloojad, kes teie Vanemuise kandle hääle põksumist põue seest üles toote ja paberi pääle kinnitate, teie pääle, laulumehed ja mängusõbrad, kes need vaiksed viisid heledasti helisema panete.

Reiman 1895: 23–28.³²

³² Lõik on osaliselt läbi kriipsutatud, kuid teksti olemasolu näitab, et vastavad mõtted olid Reimani peas siiski vormunud. Tõenäoliselt on kärped tehtud pigem liigse tundelisuse vältimiseks või lühendamiseks, sest Reimani tekstid kaldusid olema pateetilised ja pikad.

“Puhtus”, mida võiksime mõista kui ehedust, koosnemist ühest ainest, vahetut pärinemist algallikast, autentsust – sümboliks ajastuomaselt kuld –, on Reimani jaoks üks tähtsaid väärtuskriteeriume, nt. luterlus on tema sõnul “puhas” õpetus (Reiman 1903, nr. 123: 1). Analoogiline puhtuse nõue ning “rahvuskeha” arengu, “tervise ja haiguse” retoorika iseloomustab ka Reimani vaateid rahvusele. Täiuslikuna sündinud loodusrahvast ähvardavad “kurjajuurest” võrsuda võivad “kurjusevõsad ja oksad”: “Nagu mustad lõngad kangas käivad nad põlvest põlve ja ähvardavad heledamat lõime oma alla matta. Iga rahvas peab oma tuleviku pärast värisema, kui rahvuskeha nende kurjade kalduvustega nii kui läbi kasvab” (Reiman 1912b: 13).

Reimani folkloristika-alaste kirjutiste üks fookusi ongi tähtsustada õige, s.t. muutusteta puhta pärimuse äratundmist rahvapärимuse seast ja edasiseks kasutamiseks valiku tegemist.

Eesti rahvalaulud on Reimani jaoks – tema eri kirjutistes väljendatud seisukohtade põhjal üldistatuna – anonüümsed eesti maarahva laulud, mitte aga laenulised laulud või autorilooming. Ta heidab 19. sajandi suurima rahvaviisiide kogu koostajale Hermannile ette oskamatust (tema hinnangul sobivaid) rahvalaule välja valida (Reiman 2008: 123), Jakob Hurta tunnustab aga “õigete” rahvalaulude muutmata avaldamise eest Vanas Kandles: “Esimest korda pandakse siin vana kuld, mis vanemate alt välja on kaevatud, muutmata ja puutumata kujul trükki. Karvapäält ja just nõnda on laulud üles kirjutatud, nagu nad ette üteldud. Ilma muutmiseta, silumata ja tahumata on nad otse nõnda ära trükitud, kuidas neid ette räägiti ehk lauldi.” (Reiman 1907: 2).

Hoolimata kiindumusest ehedusse, ei tunne Reiman ise hästi traditsioonilisi regivärsse ning on oma artikli ilmestamiseks kasutanud rahvalaulude pähe ka folkloorikogujate omaloomingut³³ (Reiman 1903), mis ilmselt kõitsid oma kalevipoegliku stiili ja ajastu maitsele vastava sisuga. Samaladset pseudoregivärsi kooskõla ajastu kultuurikonteks-

³³ Reimani toodud laulunäidetel ei ole juures allikaviiteid, kuid osaliselt õnnestus leida nende originaalid eesti regilaulude andmebaasi abil (<http://www.folklore.ee/regilaul/>). Seal selgus ka, et tekstide autoriteks on vähemalt osaliselt rahvalaulude üleskirjutajad, nt. K. Kuusik (H II 14, 363/6), tuntud grafoomaan Anton Suurkask (H I 9, 5 (9)) ja võib-olla teisigi.

tiga näitab “Kalevipoja” tekstidele tehtud K. A. Hermanni laulude populaarsus, nt. “Kuku, sa kägu, kuldalindu!” (vt. ka Kolk 1957).

Nagu Kallase, nii ka Reimani kirjutistes kujutatakse kaasajani kandunud vanu rahvalaule herderlikult kui hääbuvaid väärtuslikke riismeid: “Varsti lämbuvad viimased narmad, kui neid kohe ära ei koristata [---]” (Reiman 2008: 356). “Ta [rahvalaul] heitles iseenesest juba surmaga ja heitis pea hinge” (samas: 180). “Ainult riismed on usinad korjajad jõudnud meie põlve rahvale päästa” (Reiman 1895: 9).

Villem Reiman peab väga vajalikuks rahvalaule kui rahvuslikke kultuurimälestisi jäädvustada. Tema põhjalik ajalooline ülevaade folkloorikogumisest, väärtusele osutava pealkirjaga “Kullakaevajad” (Reiman 1889, kirjutatud J. Hurda 50. juubeliks),³⁴ peegeldab valikulist suhtumist folkloori. Seal kõrvutatakse romantilise retoorika abil folklooritekste kullaga ja viljateradega, kogujaid kullakaevuritega, kes väärtuslikuks peetavaid rahvaluuletekste otsivad. Folkloori konteksti (vanaaegne majandus, kogukondlikud suhted, paganausk) sümboliseerib aga aheraine või savine maa, ning “sobimatuid” žanre (paganlikud uskumused, kombed, osalt ka laulud) nõgesed ja umbrohi – need kõik kokku kuulusid mahajäänud külaühiskonna juurde, mille juurde ei kavatsesid Eestis tagasi pöörduda.

Mis meie muistse mälestustest õpetajatele kõige esmalt silma paistsivad, ei olnud mitte meie ilusad laulud, lõbusad jutud, vana rahva kuldne tarkuse sõna, vaid inetu ebausik, toores pagana kombe, pöörane sõgedus, mille sisse pimeduse pääst kui jumalikkudesse asjadesse usuti [---] [Kirikuõpetajad hakkasid “põldu”] umbrohust puhastama ja nõgesid tulde heitma. Et umbrohuga ka mõni nisukõrs välja kitkuti ja kihvtise sauekestaga ka kullateri kõrvale visati, on iseenesest mõista. Sellel ajal ei olnud kusagil terves ilmas [kellegi] silm veel mõtte [poolt] nõnda selgitatud ja

³⁴ Reimani artikkel on ilmselt ka hästi oma aja vaimus kirjutatud, sest vastava EÜSi albumi arvustaja peab just seda kirjutist väljaande parimaks: “[---] mis selles 64 lehekülge pikas kirjas leida, on ise puhas kuld” (Anonüüm 1889: 853). Alles neljandale kohale jääb samas pingereas Kalda kogumispäevik (Kallas 2006, vt. ülal) ning Hermanni (1889) teedrajavat käsitlust eesti rahvaviisidest ei puuduta arvustaja oma asjatundmatuse tõttu üldse (Anonüüm 1889: 854, 856). Reimani biograafi August Palmi iseloomustuses: “See on tundlik stiil, täis paatost, hüüumärke, liigliha ja oma ajajärgu maitse arvestamist” (Palm 2005: 62–63).

mõistus teritatud, et sarnast rahvakulda rumaluse porist välja leida ja mudast puhastada.

Reiman 1889: 9.

Villem Reimani edaspidised rahvamuusika-alased seisukohad kujunesid arvatavasti tihedas seoses EÜSi kogumisaktsiooni korraldamisega, mille jaoks ta kirjutas Oskar Kallase palvel üleskutse “Eesti muusikasõpradele” (Reiman 1904),³⁵ eesmärgiga leida kaastöölisi ja abi.

Reiman peab rahvaviiside põhiliseks väärtuseks nende seost eestlaste etnilise identiteediga, millele osutab juba avalause: “Meie rahvaviisid, kust vahest selgemini kui kuskilt mujalt meie esivanemate iseloom ja hingeelu välja paistab [---]” (Reiman 1904). Sama mõtet on ta väljendanud ka rahvalaulude ja nende kogumise kohta üldisemalt, näiteks Hurda tööst: “Midagi eestilisemat ei või mõelda, midagi, mis nii liha meie lihast, luu meie luust, kui see töö, millele Hurt kõik oma vaba aja raske pärisameti kõrval pühendas [---]. Sest mis võiks rahval veel omasem olla, kui see, [---] mida meie ühe sõnaga rahva **vanavaraks** hüüame?” (Reiman 1907: 1).

Rahvamuusika kogumise eesmärgid seatakse nüüd selgemalt kui kunagi varem: kiiresti kaduvate vanade rahvaviiside asjatundlik jäädvustamine ning teaduslik väljaandmine, et nõnda valmistada ette allikmaterjali nii muusikainimestele (“helimeistrid”, “laulja rahvas”, “laulukoorid”) rahvusliku kunstmuusika loomiseks kui tulevastele uurimustele (Reiman 1904). Kirjutises eristatakse rahvaviiside seniseid harmoniseeritud väljaandeid kavandatavast täpsest üleskirjutusest ja selle põhjal tehtavast teaduslikust publikatsioonist.

Korraldamise siht on, korjatud rahvaviisid teaduslikul, kindlal alusel muutmata nõnda välja anda, nagu rahvas neid on loonud, ja neid nõnda esmalt kadumise eest hoida, teiseks uurimisele eeltöösid valmistada. Pärast tulgu heliloojad ja tarvitagu neist, mis nad laulukooridele sündaks arvavad.

Reiman 1904.

³⁵ Üleskutse alla on kirjutatud “Eesti Üliõpilaste Selts”. Autoriks nimetab Reimani aga Karl Leichter (1932: 159) – mainimata, mis alusel. Seda fakti kinnitab Oskar Kallase omakäeline märkus EÜSi paberite seas (EFAM, m. 11:2, lk. 2). Üleskutse ilmus ka mitmetes ajalehtedes.

Kogumise põhikava – kiiresti, ammendavalt ja süstemaatiliselt paika järel jäädvustada vanemat, juba hääbuvat muusikapärimust – määras ka kogujate n.-ö. “ametliku väärtussüsteemi”, mille järgi kõrgeimas hinnas oli vanem paikkondlik, etniliste tunnustega pärimus.

Reiman piiritleb lühidalt rahvaviisid kui “laulu- ja mänguviisid”. Ta on ka teadaolevalt esmakordselt eestikeelses trükikirjanduses kasutanud tollal haruldast mõistet “rahvamuusika”: “Rahvamuusika teaduslik korjamine ja arendamine seisab aga alles söötis” (Reiman 1904).

Oma aja vanemat rahvalaulutraditsiooni näikse Reiman tundvat, sest ta nimetab laulude muutumist ja rahvapäraseid termineid: “[...] helises rahvalaul [...] täiel mõnul ja ajas igal uuel kaasitamisel improviseeritud uusi öisigi. Rahvalaul ei ole ju kunagi kõvaks, kivikujuks tarretanud, vaid temas on elu, liikumist, muutumist” (Reiman 1916b). Tavaliselt tähistab “rahvalaul” Reimanil vanemat rahvalaulu, selle harvadeks sünonüümideks on “leelo”, “leelu”, “leeluke”, “paganlik rahvalaul” (Reiman 1903, 1895), “regevärss” (Reiman 1907, 1915), viiside kohta *rahvaviisid*, *rahvalaulu viisid* (Reiman 1904, 1915). Rohkesti esineb žanrimõisteid: “jutustavad laulud”, “epikalised laulud”, “usklik laul”, “nõialaul”, “nõidumisesõnad”, “nõiasõnad”, “sortsisõnad”, “vannutamised”, “püha-laul ehk legenda” (Reiman 1903). Reimani jaoks on väärtuslikumad vanemad rahvalaulud, kuid ta nimetab ka uuemaid rahvalaule, pannes neis tähele kirjaliku pärimuse osa: “Uuema ajajärgu rahvalaulud ja pilkenooled, mis käsikirjalikult rahva seas ümber uidavad ehk alles üleskirjutamist ootavad” (Reiman 1911: 211). Ta märgib mõningate autorilaulude kiiret folkloriseerumist, pidades peapõhjuks viise: “K. A. Hermannil lahked viisid on mitmed laulud otse uuteks rahvalauludeks teinud [...]” (Reiman 1903, nr 123: 1). Kunstluule valda jäävad regilaulude jäljed ehk “uuemad rahvalaulule järele tehtud regevärsid” ning rahvalaulu “päriühete” tarvitamine “parajal paigal ning õigel mõõdul” (Reiman 1916b).

Kindlalt Reimanile kuuluvatest tekstidest on kahetsust elava pärimuse kadumise üle väljendatud pikemas kirjutises “Kirjanduse põllult”:

Sellepärast on meie õhtud igavad ja kipuvad meile lõbuvaeseks minema: rahvalaul ei saada meid enam [...]. Osakese jõuab hoolas uurimine küll

üles kaevata ja raamatukapis alal hoida, kuid uut hinge sisse ei jõua meie palavam soov neile puhuda, et nad uuesti teed rahva sekka leiaksivad [---].

Reiman 1898.

Eestlaste rahva(laulu)kultuuri jätkajana-asendajana näeb Reiman kirjandust ja kunstmuusikat. Uue muusika soovitavateks tunnusteks peab ta rahvuslikkust ja/või kristlikkust, nimetades identiteedi edasikandjana koraale ja koorilaulu: “Aga olgu vana rahvalaul, olgu uue aja koraal, olgu priiuse aja koorilaul – seesama meel, seesama keel valitsegu kõikides, seesama vaim, seesama siht jäägu kõikidele” (Reiman 1895: 31).

Eesti kultuuri suurmeeste elulugusid kirjutades (nt. Jannsen, Bergmann) on Reiman oluliseks pidanud näidata nende loomejõu allikana sidet maarahva, nende folkloori ja keelega. “Tema [Bergmann] laulab veel täiesti kodukeele ja koduhelide mõju all. Tema võtab ainult mõtte magasist, mida rahvakeel sinna tagavaraks kuhjanud ega lähe kunagi “võltsivallast” laenama” (Reiman 1916b). “Jakob Hurt on rahvalaulude heli all ja muinasjuttude imevallas üles kasvanud [---] [kuulnud] emakeele imekõla regevärsides” (Reiman 1907: 1). Mõistet “rahvalaulik” kasutab Reiman isegi kui tunnustust, laiemas tähenduses “rahvalooja”: “Mis rahvalaul lauliku kiituseks suuremat teab ütelda, et ta “ladussuuga” olevat, see mahub J. W. Jannseni kohta täiel mõõdul, olgugi et tema rahvalaulu viisisid ei ole veeretanud ega sallinudki. Aga laulik ei ole ju ainult regevärside valaja, vaid seda on niisama jutupuhuja” (Reiman 1915).

Reiman idealiseerib elu- ja loomejõu poolest rikkaid loodusrahvaid ning keskklassi, kelle tollastes Eesti oludes moodustas jõukam maa-rahvas ja esimese põlve haritlased.³⁶

Looduse rahvad, kes loomulikku algast [---] elu elavad, ei tunne langemist. [---] Sellessamas olekus on iga rahva keskseisused, kellesse rahva jõud ja tervis ja vaim, usulised võimed koonduvad. Siin voolab eluveri loomulikult, siin peituvad loovad väed, mis rahvaid edasi kannavad.

Reiman 1912b: 10.

³⁶ “Põllumees põline rikas, rikas ei mitte ükspäinis maapäälse varanduse ja ihuliku ülespidamise poolest, [---] rikas ja jõukas vaimu varanduse ja vaimu hariduse poolest” (“Põllutöö ajalugu”. EKLA, f. 105, m. 26:2, l. 1).

Keskseks rahvust kooshoidvaks jõuks peab Reiman kultuuri, mida aren-dada suudavad üksikud silmapaistvad inimesed, tema nägemuses ilm-selt haritlased – selles kontekstis esineb rahvas inertse massina: “Seda edasikiskuvat kulturat peavad igal ajal suured hulgad oma vaenlaseks ja rahurikkujaks. Kulturas ajavad teed üksikud valgustatud vaimud. Suu-red hulgad, ütleme rahvas, on alati alalhoidlikud, on olevikuga rahul ja tahavad elu segamatult maitsta” (Reiman 1912b: 7, 15). Ka ühe Kolga-Jaani koguduseliikme, August Kesa sõnul ei olnud Reimanil maarahva iseseisvasse toimimisse erilist usku: “Ta põhimõte oli: rahvas on kõlb-matu, ei ela õieti, teda tuleb parandada...” (Palm 2005: 207). Samas teadvustab Reiman kultuuri vastuolulist, ühtlustavat rolli: “Kultura on kui raske rull, mis rahvaste iseloomust üle käib ja kõik ühetasa püüab teha” (Reiman 1903, nr. 123: 2).

Reimani austust rahvalaulu vastu näitab – osalt muidugi ajastuomane saksa romantismist pärinev – kõrgstiil, tema kirjutistes leidub nii eesti pseudomütoloogia kui Piibli kujundikeelt, nt. läbivaks sümboliks rahva ja laulu kokkukuuluvuse kohta on väljend “luu minu luust ja liha minu lihast”³⁷ (nt. Reiman 1903, nr. 123: 1; ka 1895; 1907; 1915), väärtusliku vaimuloomingu kohta aga tollal väga tüüpiline metafoor “kuld” ning töö selle edendamiseks on “kulla puhastamine”³⁸ (Reiman 1889; 1915; 1916b; Anonüüm 1889: 853).

Rahvusliku ühislaulu kohta ilmus 1912. aastal Postimehes nime-tähtede **G. M.** all artikkel “Laul vaikib”, mille Vaike Sarv on omistanud Villem Reimanile, kuid otseseid tõendeid selle kinnituseks ei õnnestunud siinkirjutajal leida.³⁹ Artikkel võib olla kaudseks reaktsiooniks

³⁷ Ja Aadam ütles: “See on nüüd luu minu luust ja liha minu lihast. [---]!” (1Ms 2: 23).

³⁸ Seegi metafoor on Piiblis kasutusel: “Ja ta istub, sulatab ja puhastab hõbedat, ta puhastab Leevi poegi ja selitab neid nagu kulda ja hõbedat: siis toovad nad Issandale õige ohvrianni” (Ml 3: 3).

³⁹ Joonealune märkus artikli pealkirja kõrval ütleb: “Avaldame just nüüdset sil-mapilgul, kui Narva laulupidu jälle laulu asjasse huvitust toonud, maal elava tegelase mõtted selle kohta, milles ühislaulu võtmine pidude eeskavasse ja mitmed muud mõtted [t]ähelepanemist teenivad. Toim.” (G. M. 1912, nr. 145). Artikli “Laul vaikib” peamised punktid on hästi refereerinud Vaike Sarv (2002: 291), kuid kahjuks jätnud märkimata, mis alusel ta peab selle autoriks Villem Reimani. >>>

kriitikale eesti noore muusikakultuuri ja rahvalaulude (Menning 1906, vt. allpool) ning kooli noorte lauluõpetajate kohta (ilmus anonüümselt *Meie Kodumaas* nr. 46, 1911). Autor leiab, et tuleks kujundada laialdane ühislaulukultuur, mille senisel puudumisel on sügavamaid põhjusi kui halvad õpetajad.

»» Uurisin pseudonüümide andmebaasi, EKM-i bibliograafiaosakonna katalooge, EÜSi viisikogumisega seotud pabereid ja Reimani käsikirju, kuid tema ja G. M. i vahel sidet ei leidnud (<http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/>; ERA, EFAM; EKLA, f. 105). Pseudonüümide andmebaasis G. M. ei tähista ühelgi juhul Reimani ja vastupidi, Reimani arvukate pseudonüümide hulgas ei ole G. M. i. EÜSi kogumistööga seotud paberite seas leidub rahvaviiside-teemalisi ajaleheväljalõikeid, kus mitmetele anonüümsetele lugudele on ilmselt Oskar Kallase käega puuduvaid autorite nimesid juurde kirjutatud, kuid nimetatud kirjutis on seal ilma täiendava märketa autori nime kohta (EFAM, EÜS, m. 11: 4). Reimani mahukast käsikirjalisest pärandist ja tema aastate kaupa mappidesse sorteeritud ajaleheväljalõigetest ei õnnestunud vähemalt esialgu leida vihjet kirjutisele “Laul vaikib”, kuid kõiki materjale (EKLA, f. 105) ei jõudnud ma läbi uurida. Siiski on tõenäoline, et kui Reimani käsikirjades leidsuks vihje temale kui selle artikli autorile, siis kajastuks see bibliograafilistes andmetes, sest Meelik Kahu on põhjalikult uurinud Reimani vaimset pärandit (suuline teade EKM-i Arhiivraamatukogu juhatajalt Merike Kiipuselt, 2011) ning Reimani autobiograafi August Palmi sõnul Reiman ise oma “autobio- ja autobibliograafias [...] mainib tühisematki” (Palm 2005: 50). Oletuse vastu räägib ka asjaolu, et oleks olnud suhteliselt ebatavaline võtta pseudonüümiks initsiaale, mille all kirjutas samas lehes mõnikord keegi teine, kuigi vähemtuntud sama ajastu inimene – Gustav Matto.

Pseudonüümide andmebaas näitab, et sageli valiti üksikutest tähtedest koosnevate pseudonüümide koostisse siiski sellised tähed, mis kuidagi seostusid autoriga: vihjasid autori tegelikule nimele või mingile pikemale pseudonüümile. Ka Reimani tuntud pseudonüümid on enamasti kas tema nimega keeluliselt või tegevusega sisuliselt seotud (nt. *-i-, W. R., Protestant*).

Maal elamine ja artikli sisulised rõhud (mure eesti maarahva ja eestipärase kirikulaulude puudumise pärast, karskus, algus ajaloolise ülevaatega) võiks küll osutada Reimanile, sest aastatel 1890–1917 oli ta Kolga-Jaani kirikuõpetaja ja raamatukoguhoidja ning huvitus ka muusikast, osaledes teadaolevalt sealse segakoori asutamisel 1892. a.

Nimetähtede G. M. all on pseudonüümide andmebaasi põhjal kirjutanud mitu inimest. Neist sobivaim kandidaat näib olevat ladusa kirjutusviisiga ja ilmse muusikahuviga Gustav Matto (1886–1972), kes on töötanud Eesti Rahva Muuseumis, kogunud vanavara, kirjutanud kogumispäevikuid ja -aruandeid, hiljem »»

G. M. artikli väljenduses ja mõtteviisis on Reimaniga sarnast ja erinevat, kuid Reimani oletatava autorluse kohta hinnangu andmist raskendab asjaolu, et viimaselt ilmus põhjalikum rahvalaulu-alane kirjutus

» Narvas elades ka muid tekste seoses kohaliku seltsieluga, sealhulgas koorilaulu ja laulupidudega. Gustav Matto kirjutas umbes 25 erineva pseudonüümi all, millest mõningad ei vihjanud tema pärisnimele, nt. *Alif, Ats Võrrak, ben Alif, Cato Junior, Gunt Vaglam, Peet Petkel* jm. Samas ei elanud Gustav Matto 1912. aastal maal, kuigi töötas seal suviti. Matto oli samuti karsklane ja rahvuslane, tema lähedust Reimaniga näitab pikem viibimine viimase pool Kolga-Jaanis (EKLA, f. 291, m. 8:1, l. 318 jj).

Kui see kirjutaja oli siiski Villem Reiman, siis kuidas pseudonüüm võiks seostuda tema isikuga? Reiman uuris ja avaldas Pühavaimu kiriku abiõpetaja Georg Mülleri (u. 1570–1608) jutlused, tsiteeris ka tema löike kirikulaulu viletsa olukorra kohta (Reiman 1891; 1903, nr. 123: 1). Ehk on võimalik, et Reiman kasutas erandkorras Georg Mülleri nimetähti G. M. kui pseudonüümi, sest oli samuti pastor ja muretses eestlaste laulukultuuri pärast?

Kummaline on, et kirjutaja ise ei ole jätnud autorsuse kohta nähtavaid jälgi ega pole neid leidnud ka varasemad uurijad. Võib-olla kirjutaja ei soovinudki enese tuvastamist, sest kirjutises eesti kaasaegse muusika kohta avaldatud teravaid seisukohti võis tõlgendada kui vastuseisu rahvuskultuuri edenemisele. Autor arvustab eesti elitaarse kunstmuusika kiiret arengut ning maa-rahva ühise lauluvara alatähtsustamist.

Artikli keelekasutus ei pruugi näidata kõiges autori omapära, vaid võib olla toimetatud, sest iseloomulik imperfekti lõpp *-sivad* pluraali 3. pöördes, mis esineb Postimehes nii 1903. aastal ilmunud Reimani artiklis “Eesti laul” kui 1912. a. ilmunud “Laul vaikib”, nt. *leidsivad, olivad* (G. M. 1912), puudub Sirvi laudades ilmunud Reimani artiklis “700 aastat kulturatööd” (1916b) ja Gustav Matto ERMi tegevuse ülevaates (Matto 1912), selle asemel on kasutatud lühikesi mineviku vorme, nt. *soovisid, võisid*. G. M. ja Reimani artiklites on aga erinevalt käänatud sõna *kannel: kandli* (G. M. 1912), *kandle* (Reiman 1903).

Villem Reimanile kui artikli võimalikule autorile osutab veel paar pisiasja. G. M. on tekstis nimetanud oma kohtumist Oudova (Eesti asunduse) kõstriga, mis võis leida aset artikli ilmumisest veidi varem (23.–24. juunil) toimunud asunduste laulupeol Narvas. Villem Reiman võttis kindlasti peost osa, sest ta pidas sel puhul sealses Peetri kirikus 24. 06 jumalateenistuse (-d. 1912), kirikuõpetajana oli tal kõstriga kohtumine tõenäoline. Oudova kõster oli aastatel 1907–1920 Jaan Kiiüts (<http://urvaste.eelk.ee/Kostrid.html>). G. M. ga sarnaseid mõtteid rahva laulmise kohta on Postimehes avaldanud hiljem Märt Raud (1912, vt. allpool), kes oli vähemalt mingil määral Reimani mõttekaaslane – nad on koos avaldanud küsimustiku Eesti raamatukogude korraldamise kohta (Reiman, Raud 1912).

9 aastat varem, mistõttu kirjutaja seisukohad võisid vahepeal muutuda. Sarnane Reimaniga on vaimuliku retoorika kasutamine, nt. “Laul on ju üks osa igapäevasest leivast”, eriti aga väljend “tema enese lihast ja luust väljakasvanud laul” (G. M. 1912, nr. 145; vrd. Reiman 1903, nr. 123: 1). Eesti rahvale sobivat kaasaegset laulu nimetatakse mõlemas artiklis sõrendatult: Eesti laul. Mõlemad autorid kõnelevad põhjalikult koguduselaulust, pidades seda mõjuvõimsaks teguriks luteri kirikus (G. M. 1912, nr. 146; Reiman 1903, nr. 123: 1). Nii, nagu Reiman, suhtub ka G. M. kriitiliselt kõrgesse “kulturasse” ning seostab laulmist eestlaste rahvusliku identiteediga: “Tähendan ainult, et igale rahvale tema oma laul üks tähtsam nurgakivi rahva iseolemise alusmüürist on. [---] Kaovad aga vanad rahvapildid sootuks ja astuvad nende asemele uue aja kulturalised pildid, kus laul ja mäng ainult mõne üksiku kätte jääb, siis ei ole vist ime, kui meie ütleme, et uue aja pildid aitavad rahvalaulu hingusele minekuks kaasa” (G. M. 1912, nr. 145). Sarnasuse põhjus võib ka olla, et G. M. oli lugenud ja pidas õigeks Reimani vaateid ja tõi neid uuesti esile. Samas aga erinevad G. M. i sõnastatud lootused taas elustada rahvalaulu (s. t. omavahelist laulmist väljaspool esinemisolukorda) Reimani tavast kõnelda rahvalaulu (regilaulu) jäädavast kadumisest. G. M.: “Rahvalaul on surnu, millele siin ilmas veel ühel ehk teisel viisil elu sisse võib puhuda.” (1912, nr. 146). Reiman: “[---] rahvalaulule ei tule enam paremaid aegu ega tema langemise peatamist [---]” (1903, nr. 122: 1).

G. M. kirjutab, et vana rahvalaulu hääbumise järel olevat laulmine vähenenud ja lauldakse “teisejärgulisi laule”, sest kunstlaulud on liiga rasked ja kirikulauludki võõrapärased. Tema arvates rahva seas lauldavad laulud, “külatänava” laulud, ilmselt siis riimilised salmilaulud, ei ole eestlastele sobiv lauluvara ega vääri kandma rahvalaulu nimetust, kuid ta õigustab nende kasutamist parema puudumisel. G. M. arutleb, kuidas tekitada maarahva seas omavahelist kaasaja heale maitsele vastavat laulmisharjumust ja repertuaari, mille näidistena nimetab K. A. Hermannil laule. Tema ettepanekud on: luua laulmiseks sobivaid kohti, võtta pidude eeskavasse ühislauke eesti heliloojatelt, kirjastada rahvalaule koos nootidega, luua eesti oma kirikulauke (G. M. 1912).

Seega kasutab G. M. kohati ka oma kaasaegse ühislaulu kohta kontekstipõhiselt mõistet “rahvalaul”, kohati “rahva laul”, lisades selle eristamiseks tekstipõhiselt piiritletud mõistest mõnikord selgitusi ja

täiendeid, nt. “ühine rahvalaul”, “ühine laul”, “laiemas mõttes”. “Nõnda olivad meie rahvapidud ja on meie pitspallid laiemas mõttes, kus noored kui vanad üheskoos oma mitmekesiseid helisid kuuldavale toovad ja võisivad tuua [---], just meie rahvalaulu ja rahvaviiside alalhoidjad” (G. M. 1912: nr. 145).

Kokkuvõtteks, Villem Reiman mainib esmakordselt trükisõnas mõistet “rahvamuusika”, mis tema mõistekasutuse kohaselt hõlmab laulu- ja mänguviise, ning kirjeldab seda romantilise ja püha retoorika abil. Sõnaga “rahvalaulud” märgib Reiman Eestis kujunenud anonüümseid laule, mõeldes sellega eelkõige regilaulu, mille puhul ta hindab eelkõige poeetilist vormi, kuid mitte paganlikku sisu. Vanadest viisidest Reiman lähemalt ei räägi ning tõenäoliselt peab ta regilaulutraditsiooni vaiki-misi 20. sajandi eestlase jaoks liiga aegunuks, sest rõhutab korduvalt selle puudulikkust (“riismed”) ja peatset hukkumist ning tervitab rõõ-muga nii ilmalikku kui kiriklikku koorilaulukultuuri. Uuemaid rahva-laule nimetab Reiman ajalooallikaiks ja mõönab, et need võivad liikuda ka käsikirjalistena. Vanade rahvalaulude väärtusi ja vaimsust, eelkõige seost eesti rahvusliku identiteediga, kannavad tema jaoks edasi koraalid ja isamaalised koorilaulud, regivärsivormi jätkab luule. Kui nimetähtede G. M. all kirjutatud autor peaks olema Villem Reiman, siis lähtub ta oma kaasaja rahvalaulude piiritlemisel kontekstist, mõeldes rahvalaulude all tema arvates sobivaid laule omavaheliseks ühislaulmiseks, s.t. laule, mis on tema hinnangul piisavalt esteetilised, lihtsad ja rahvuslikud. Reiman (ning sarnase mõtteviisiga G. M.) kui rahvuslane ja luterlane on valgustuslikul seisukohal, mille järgi kultuuri loomise eesotsas seisvad haritlased peaksid kindlasti arvestama ka keskkihi vajadusi, sealhulgas kujundama uue ja eestipärase rahvalaulutraditsiooni.

Muusikainimesed

Eesti muusika 20. sajandi algul

20. saj. algul lauldi regilaule Eesti maarahva seas suhteliselt harva ja need olid osalt põlu all, kuigi vanemad inimesed mäletasid traditsiooni veel küllalt hästi; laialdaselt levisid uuemad riimilised laulud, uuemad rahvatantsud ja nendega sobivad pillilood. Euroopalik kunstmuusikaelu (kontserdid, muusikakoolid) eksisteeris kohalikus baltisaksa kultuuris. Eestlased saksa muusikaäritustel tavaliselt ei käinud, kuid said sealt siiski kaudselt kogemusi ja eeskujude eesti kõrgkultuuri loomiseks. Näiteks andekas orkestrijuhut David Otto Wirkhaus käis kuulamas Tartus saksa orkestri proove, mitmed saksa estofiilid toetasid eesti koorilaulu arengut.

Euroopa maadega võrreldava eesti muusikalise kõrgkultuuri loomine ei tähendanud mitte üksnes muusikateoste kirjutamist, vaid ka eesti muusikaelu, kaasa arvatud kuulajaskonna, avaliku arvamuse ja kriitika kujundamist. Mart Saar kirjutab näiteks, et Rudolf Tobiase loomingul oli algul vastaseid “meie seltskonna madala muusikalise tasapinna tõttu” (Saar 1928: 282). Kui seni oli eesti rahvusliku muusika keskne žanr olnud koorilaul, siis 20. saj. algul tekkisid mõnesugused eeldused sümfoonilise muusika, soololaulu ja vokaal-instrumentaalmuusika loomiseks ja esitamiseks: nt. 1908. a. asutati Tartus esimene kutseline sümfooniaorkester, “Estonias” toimus 1912.–14. a. üksikuid ooperilavastusi (Aavik 1933: 690–691; Aavik 1969). Muusikateostes taotleti läänepoolsete maade eeskujul rahvuslikult omapärast, rahvaviiside mitmekesisel kasutamisel põhinevat, kuid samas euroopaliku esteetikaga kooskõlas olevat helikeelt (Lippus 2002). Heliloomingusse ilmus ühelt poolt suurem isikupära, teiselt poolt rahvaviiside kasutamine mitte enam saksa harmoonia trafarettide põhjal, vaid rohkem nende omapära tähele pannes. Eriti just Mart Saare mõjul hakkas kujunema eesti rahvuslik heliloojate koolkond (Aavik 1933: 689–690).

Mart Saar ise kirjutab tagantjärgi Cyrillus Kreegi 40. sünnipäevaks, et rahvusliku muusika idee polnud üldsuse seas algul populaarne (Saar 1929: 352). Ilmselt on 20. saj. algul olnud vajalik selleteemaline selgitustöö, näiteks Rudolf Tobias kirjutab 1908. aastal rahvamuusikaseadete tähtsusest Saksamaal, et leida toetust eesti rahvaviiside kogumiseks:

Kui meie silmad kaugemale ümberringi laseme käia: igalpool muusikalaadal näeme, missugune nõudmine algupäraliste, iseloomuliste rahvaviiside järel on. Saksa keisergi käskis suure hulga Saksa rahvalaulusid parematel meistritel koguda, välja viilida, poleerida ja meestekoori kogus välja anda. Nagu imelik algollus radium, nii seisab ka rahvalaulu kurs praegu kõrgemal tipul.

Tobias 1911.

Euroopa mõttesuundade eeskujul vajati rahvusliku kunstmuusika loomiseks 20. sajandi algul vanemat rahvamuusikat, sest viimasest arvati edasi kanduvat rahvuse sügavam olemus ja elujõud. Sellega seoses tekkis ka küsimus, milles seisneb eesti rahvamuusika omapära ja kuidas seda edasi anda kunstmuusikas; samuti, kui palju ja mis osas võib rahvamuusikat muuta, et selle olemus säiliks (vt. ka Lippus 2002).

Rudolf Tobias

Eesti rahvusliku professionaalse muusika rajajaks peetav helilooja Rudolf Tobias (1873–1918) on üks esimesi, kes püüab määratlada eesti rahvamuusika iseloomu (Tobiase kohta vt. Päts 1968; Rumessen 1973; 1995; Tobias 1995; 2012). Tobiase enda helilooming ei esinda otseselt rahvuslikku stiili, kuigi temalt pärineb esimene katse kasutada eesti rahvaviise instrumentaalses kunstmuusikas (Päts 1968: 47–48; Lippus 2002: 17). Tema teadaolevad artiklid on avaldatud kogumikus “In puncto musicorum” (Tobias 1995), neist on siinse töö seisukohast olulisemad “Eesti muusika iseloomulik ilmend” (1913), “Rahvalaul ja arvustus” (1905), ““Ka Eestile kunsti!”” (1910) ning emotsionaalsed juhtkirjad “Eesti rahvaviiside korjamise” mitmele kogumisaruandele (Tobias 1907; 1908; 1910b; 1911).

Kirjutises “Eesti muusika iseloomulik ilmend” esitab Tobias järgmised olulised küsimused eesti muusika eripära kohta: “Kas siis meie muusikal ka mõnda iseloomu, mõnda vaimulist ilmendit on? Meie rahvaviisid, on neil tõeste iseäranne tüüp? Milles avaldab ennast meie helitöodes fysiognomia, meie reproduzerivate kunstnikkude juures rahvuseline, tõuline nüans, joon?” (Tobias 1913: 181). Vastuseid otsides viib Tobias rahvamuusika tunnused otsesesse seosesse rahva sotsiaalse olukorra ja rahvusliku karakteriga, kuid märgib, et omapära võib ilmuda eri rahvastel selgemini erinevates muusikalistes nähtustes, näiteks lauludes, pillilugudes, viisikäigus vm. (samas: 182–185).

Tobiase küllaltki hinnanguline eesti rahvamuusika kirjeldus algab juba 19. sajandist tuttavate vabandustega, et eesti kunst on orjapõlve piiratud arengutingimuste, aga ka “looduse” andide tõttu kehvavõitu: lühike vorm, vähene väljendusrikkus, kummaline tämber. Samas rõhutab ta eesti rahvamuusika väärtusi, milleks peab sentimentalismi ja (võlts)paatose puudumist, kibedat huumorimeelt, hingelist sügavust, ning ka rahva üldist musikaalsust.

Kõigepealt, mida saime looduselt vaderikingituseks kaasa?

Lauluhääle?.. Jagati seda teistele täie kamaluga, meile sai ainult puine, värvita, õõnsa kõlaga, kärisev lõõtsuv – hirnumine. Seal pole nüüd midagi parata, fonetiline, dünamiline paendus puudub, sensibilised akzendid, – peavad teist teed otsima, mänguriista vahendi läbi. Selle mõjul on meie laulude vorm lühikene, napp saanud, enam instrumentalmuusika karakteris. Meie ei avalda ennast iial otseteel, oskame ka vait olla, subjektivne tundmuse ilmend jääb vaka alla; selle eest oleme aga ka sentimentalismusest ja pathosest vabad.

Tobias 1913: 186.

Nii selle artikli kui ka teiste Tobiase emotsionaalsete kirjutiste keskne teema on selgitada vana rahvamuusika tähtsust tulevase kunstmuusika loomisel. Tema herderliku kultuurikäsitluse järgi peaks rahvamuusika aluselt sündima ürgjõudu sisaldav kunstmuusika, mis oleks kõrge kuns-

tilise väärtusega, eestipärane ja rahvapärane ning kaotaks senise vahe elitaarse kultuuri ja rahvakultuuri vahelt:⁴⁰

Aastate pärast [---] juhtud sa ehk “Vanemuisesse” ehk mõnesse teise Eesti kunstikotta tulema: toredad helid kõlavad sulle säält vastu, päris sinfoniad, ooperid, – sa kuuled, imestad: paistab nagu oleks üks viis sulle tuttav ja ometigi jälle hoopis teine. [---] “ei, see on ikka tõesti meie oma laul, rahvalaul!”

Tobias 1908.

Rahvusliku kunstmuusika missiooniks peab Tobias rahvuse tugevdamist, selle rahvusvahelise prestiiži tõstmist ja eesti kultuuri põlistamist tulevaste põlvete jaoks (Tobias 1907: 1). Ta vihjab rahvustunde nõrkusele oma kaasajal ning kujutab rahvusliku identiteedi hoidmist kui idealiseeritud varasema põlvkonnaga järjepidevuse hoidmist rahvaloomingu kaudu.

Kui meie rahvas oma tühjas igapäevasuses ennast killustama hakkab, – kui ühise rahvuse tunne kaduma ähvardab minna, siis ei aita ka kõige parem välispidine haridus mitte palju: meie peame need aated, mis juba esivanemate südant liigutasivad ja tõstsid, jälle elule äratama, neid süsi, mis nagu tuha all veel hõõguvad, soojendavaks tuleks lõõtsuma. Kust leiame aga need aated puhtamalt ja värskemalt, kui omast rahvaluulest ja -laulust? [---]

Umbes nüisugust mõju saab ja peab meie pärasine tõsine kunst meie pääle avaldama, kui ta rahva iseloomu pääle on põhjendatud [= asetatud]. Igaüks tunneb siis, et see ühiste tundmuste side, mis teda esivanematega ühendab, teda ka oma rahvaga ühte võib liita.

Tobias 1907.

Tobiase esteetiliste vaadete aluseks on Herderi⁴¹ arusaam heast maitsest kui “puhta” ja looduslähedase rahva loomuosasest tunnusest. Seetõttu paigutub kaugesse ideaalminevikku müütiline, “kunsti” loomiseks kõlbulik eesti rahva ja rahvalaulu tekkimise aeg:

⁴⁰ Siin võib olla eeskujuks Herderi kujutus kreeka ühiskonnast, kus kaunite kunstide õitsengu ühe põhjusena nimetatakse nende demokraatlikku, avalikku esitust Ateena kodanike ees.

⁴¹ Herderi teooria põhineb omakorda Winkelmanni kunstiajalool.

Meie rahva esimesed vaimuavaldused ulatavad sinna valda, kus teemant-ahelatega kalju seina küljes meie algalgus kinnineetud ripub.

Tobias 1911.

Sellele järgnes võõra võimu ja kultuurimõjude tõttu folkloori allakäik ning kunstiliselt vähem väärtusliku segakultuuri, sealhulgas saksa eeskujudid jäljendava rahvamuusika ja koorimuusika tekkimine. “Puhastavaks” lahenduseks oleks tagasipöördumine.

Kui varasemad kirjutajad nägid rahvaviiside kogumist ja töötlemist kui “laulude tagasiandmist rahvale” maarahva jaoks mõeldud koorilaulude kujul, siis Tobiasel on seatud eesmärgiks professionaalse kunstmuusika (“rahvakunsti”) loomine,⁴² mis oleks rahvamuusika uueks kõrgemaks arenguastmeks – tõenäoliselt inimeste jaoks, kes ei pruugi enam maarahva hulka kuuluda. “Kunst” on Tobiasel väärtusliku vaimuloomingu sünonüümiks (Tobias 1913: 181) ning selle loojad paigutuvad kas pooleldi müütilisse minevikku või haritlaste hulka, keda järgnevas näitelõigus sümboliseerib Kreutzwald.

Nii – mis meie aga selle toore materjaliga, täis tahma ja prügi, pääle hakame? – Vast oleks kõige parem ja targem isa Kreutzwaldi ette astuda [---]. “Kunsti on tarvis,” vastaks meile lauluisa; ennemuistne rhapsodidelaulik oli ka kunstnik, kuid tema ei tarvitsenud konservatoriumis õppida, tema laulis muistsele rahvale, laulis ka metsikute orjade ees. Teie ei ole enam orjad, teie käite Bürgermusses⁴³ ja tulete lähemas tulevikus Vanemuise teatrimajasse kokku. Harige sääl oma maitset suurte üleilmakuulsate, ükskõik missugusest rahvusest meisterite helitööde mõjul. Siis tõuseb ka teile rahvamuusikast rahvakunst.

Tobias 1905.

20. saj. eesti rahvamuusikat tervikuna iseloomustab Tobias kui midagi ebapuhast ja seetõttu ebaväärtuslikku atribuutidega “täis tahma ja prügi”, “solgitud” ja “mitte eht”. Vana rahvalaulu kohta on ta öelnud “häbelik ilus rahvalaul”, “puudutamata ilu”, kasutanud osalisusele vii-

⁴² Tobias suhtub üsna põlglikult koorilaulukultuuri kui diletantlikku ideoloogilisse tegevusse (“rahvuseline demonstration”) Saksamaa eeskujul, kes “poolt Europat oma monstrosete laulupidudega, oma labase “drilliga” üle ujutab” (Tobias 1913: 186–187; vt. ka Tobias 1906).

⁴³ Baltisaksa kontserdisaal Tartus, hävis 1945. a.

tavaid metafoore “varemed”, “juured” ja piltlikke väljendeid “vanad heliallikad kuivavad jäädavalt ära” (Tobias 1910b). Selle algloomingu jäänustest saab Tobiasi arvates “kunst” alles siis, kui kujuneva kultuurirahva helikunstnikud, muistsete rahvalaulikute tegevuse jätkajad, suudavad teha rahvaviisidest õige valiku ja nende põhjal väärtuslikku muusikat luua (Tobias 1910a; vt. ka Sarv 2002: 289). Kujundikeeles on Tobias ümberloomist tähistanud väljendiga “varemetest uus elu” (Tobias 1910b).

Juhtus päälegi mõni solgitud, mitte eht laul hulka, – kohe kähmas meister ta kätte ja virutas ta nurka. Küll ta ära teab! On aga lauluviisil tõesti aastasadandete tempel pääl, siis näeb sepa silm kohe, et temast asja saab [---].

Tobias 1908.

Küll ei ole rahvalaulud iseenesest veel mitte kunst; nad on aga juured, mille pääl asudes meie helikunst, see õrn taimeke, see oras ikka kõrgemale tõuseb; kaugelt minevikust toovad laulud tervitusi, kunst kannab neid tulevikku.

Tobias 1911.

Kõneldes ühest küljest rahvamuusika muutmise vajadusest, kinnitab Tobias teisest küljest loodava eesti kunstmuusika rahvaehtsust.

Meie rahvalaulud on niisugused kiired, mis aastasadande kaugusest meie kätte ulatavad. Laseme need kiired kunsti prisma läbi paista, siis tunneme selgesti ära, mis tol ajal esivanemate südant liigutas ja tõstis, meie tunneme ära, kui o m a d need tundmused viimati ka meile on, olgugi et me ise neist ära oleme võõrutatud.

Tobias 1907.

Meie iseloom oleme meie ise, solkida ei luba! Olgu mis vormides tahes, kas sinfonias, laulus, ooperis, igalpool raputab vangis oma trellisid meie rahva igavene däämon: hoidke eest, kui ta lahti pääseb!

Tobias 1913: 190.

Ajastule iseloomulike loodusmetafooride (ülaltoodud näites “juured, taimeke, oras”) kõrval esinevad Tobiasi kirjutistes helilooja töö kirjeldamisel ka modernsele tööstusühiskonnale osutavad kujundid

“tehas” ja “alasi”, “sepistamine” ja “ehitamine”. Ta seletab kujuteldavas vestluses rahvalaulikuga piltlikult, et kogutud laulud lähevad “heli-loomaja tehasesse”. Rahvalaulude töötlemise sümboliks on Tobiasel aga “klaverialasi” – metafoor lähtub 19. sajandi kunstmuusikatradsiooni ühest kesksest pillist, mis oma tempereeritud häälestuse tõttu on eriti ebasobiv eesti regilauluintonatsioonide edasiandmiseks. Tobiasi enda kujundikeel viitab iroonilisel kombel võimalusele, et lauludest töötlemise käigus kuigi palju järele ei jää: “Vaesed laulukesed, mitmest tulest ja veest pidivad nad läbi käima” (Tobias 1908).

Maarahva seas tollal levinud uuemaid laule ja pillilugusid ei pea Tobias üldse rahvamuusikaks, kirjutades: “Praegu vaikivad meil rahva- viisid [---]” (Tobias 1911).

Kontserdipubliku harimatust nägi Tobias kui maitselagedust, kus “rahvahulga kiiduavaldus kõikuv ja mitte usaldav otsus on” (Tobias 1905), maarahva kultuurikaugust aga kohati kui herderlikku “puhtust”, tõendust rikkumata maitses. Viimasel juhul tundis Tobias rahvaga solidaarsust, sest tema enda kunstimaitse pidas suurt osa tärkavast eesti rahvuskultuurist madalaks ja võõrapäraseks.

Jumalale tänu, et meie oma darvinistlikul edenemisel veel kunni eelarvamistega solgitud, affektationist ülespuhutud, magushapult ästhetiseriva moodu maitseni ei ole jõudnud. Nagu terve organismus kõik pähna välja oksendab, tõrjub ka meie rahvas esialgu, ilma et palju välja valida, head ja kurja tagasi [---]. Ilma elava rahva materjalita ei ole rahvakunsti, ei ole mingit värvi ehk tüüpust; rahvas, meie Eesti rahvas, peab otsustama, kas meie teatri müürisid tema tarvis ehitasime, ehk – hakkidele ja ämblikkudele!

Tobias 1913: 188–189.

Tobias ei kujuta siiski erilise austusega kaasaja maarahvast, kes harastab diletantlikku koorilaulu või *aidu-raidu*-laule, ning eristab neid müütilistest esivanematest (Tobias 1906).

Ja sina, armas saunamees, mis sa oma – palehigis teenitud krossi just kõrtsi pead viima: kas oli meie esivanematel aega, leti taga aidu-raidu lallutada. Ega nad siis poleks võinud meile niisugust pärandust luules ja laulus järele jätta, mille pääle suuremadki rahvad praegu kadedad on!

Tobias 1911.

Kuna rahvaviiside kogumise aastaaruannetes ilmuvad artiklid pidid mõjutama inimesi tegema annetusi edasise kogumistöö tarbeks, kinnitab Tobias rahvamuusika kasvavat väärtust ka materiaalsete kujundite abil:

Ärimehed, tarvitage juhtumist, mis ainult ükskord tuleb! Ulatage aga siia oma määrinud, koltunud rublalisi: ka Eesti kunst on spekulatsioon, mis 100 % dividendisid annab.

Tobias 1911; vt. ka eelmist tsitaati.

Tobiase kirjutistes eristuvad müütilise aja eesti rahvas, kaasaja maa-rahvas, maaharitud, kõrgharitud ja kodanlus; sõnad “meie” ja “eesti” tähistavad aga kõiki eestlasi. Vanema rahvamuusika kohta kasutab ta enamasti mõisteid “rahvalaul” ja “-viis”, harva “rahvamuusika”, ka “muusika vanavara”, rahvusliku kunstmuusika kohta “rahvakunst”, “helikunst” (nt. Tobias 1905; 1913: 180).

Kokkuvõtteks, Tobiase mõnevõrra idealistliku, herderliku käsitluse järgi koosneb rahvamuusika arhailistest eripäraste (ilmselt etniliste) tunnustega muusikatekstidest, mis tema kaasajal rahva seas on osaliselt hävinud ja segunenud uuema, vähem väärtusliku muusikaga, olles sellisena ebapuhas toormaterjal kunstmuusikale. Suur osa 20. sajandil maarahva seas levinud muusikast aga ei väeri Tobiase arvates rahvamuusika nime ning jääb müütilise mineviku- ja helge tulevikumuusika vahepeale. Oma katses iseloomustada eesti rahvaviise nimetab Tobias kehvema poolena lühikest vormi, vähest väljendusrikkust ja kummalist tämbrit, kuid tõstab esile ülemääraste tunnete ja pateetika puudumist. Tobias selgitab oma kirjutistes, et etnilise põhjaga kunstmuusika on tähtis rahvuse tugevuse ja prestiiži suurendamiseks. Ta on kasutanud laialt mõistetavat kujundlikku keelt, et tekitada lugejates rahvusliku uhkuse tunnet ja leida tugevamat vastukaja.

Mart Saar

Helilooja Mart Saar, üks eesti rahvusliku muusikastiili rajajaid, oli regilaulu kuulnud lapsepõlves ja käinud rahvaviise kogumas 1904. a. ja 1907. a. Pärnu- ja Viljandimaal (Mart Saare kohta vt. Leichter 1964; Rumessen 1973; Saar 1973; Tampere 1976). Ulatuslikku kogumispäevikut ei ole ta kirjutanud, kuid on avaldanud ajaleheartikli “Nähtused rahvaviiside korjamisel” (1908) ja muid lühemaid kirjutisi.

Sarnaselt paljude oma kaasaegsetega peab Mart Saar eesti rahvaviisideks eelkõige vanemaid viise ning kahetseb nende staatuse langemist ja uuema aja laenulise muusika levimist. Ta rõhutab, et vanem talupoeglik rahvamuusika on kadunud ja laulmine vähenenud just seoses rahva elujärje ja haridustaseme tõusmisega, ning ta näeb sarnaselt teiste haritlastega seda kui paratamatut protsessi.

Vana Eesti laulu asemele on kas Eesti sõnadega lauldavad Saksa laulud asunud, mida enamasti noored inimesed laulavad ehk nad laulavad Saksa viiside mõjul sünnitatud Eesti laulusid, koguni vähe aga Eesti laadilisi viisisid, viimaseid sõimatakse sagedasti sandiviisideks, sest et neid tõesti kerjajate ja muude vaeste inimeste suust veel kuuldub. [---] Ja kuhu on Eesti tants kaasakäiva Eesti muusikaga jäänud? Ta on oma eesõiguse pidanud ära andma Saksa polkadele, waltsidele, Poola masurkadele jne., mis harmonika, viiuli ehk tsiteri (mõned nimetavad seda koguni “kandleks”) häälele taktis keerutatakse.

Saar 1908.

Oma rahvaviiside korjamise reisi nähtuste põhjal võin tõendada, et rahvaviisisid veel siit ja säält üksikutest sauna urtsikutest leida on, kus vaesus asub ja hariduse mõju mitte veel ligi pole pääsenud. Majadest, kus juba tore mööbel sees ja vast koguni klaver nurgas, säält on rahvalaul ammu põgenema pidanud, ja need on viiside üleskirjutajatele juba välimiseks tundemärgiks, et säält enam midagi leida pole.

Mida rohkem kultura kuskil maad on võtnud, seda vähem on vana laulu ja vanu viisisid leida. [---] Nimelt on ka meie koolid oma uue hariduseviisi ja lauluga Eesti rahvalaulu pääle tagasitõrjuvalt ja hävitavalt mõjunud.

Saar 1908.

Ühes hilisemas artiklis Saar (1929) aga nimetab rahva maitset “riku-tuks”, sest maainimestele vanad rahvaviisid enam ei meeldi. Ometi pol-nud ka haritlaste seas – hoolimata kõlavatest sõnadest – eriti märgata neid, kellele vana rahvaviis oleks meeldinud teisiti kui toorainena. Mart Saar (1908) soovis väga eesti vanema rahvamuusika püsimist, et selle “najal” luua rahvuslikku kunstmuusikat.

Muiste helises meie omapärane rahvaviis, see kanti traditsiooniliselt põl-vest põlve. Meie aga elame nüüd ajal, kus need traditsioonid on hävinend, kus rahvaviis on minevikku varisend, kus rahvas sellest võõrdund ja tema maitse võõra viisiga rikutud, mille tagajärjel ta muistsele viisile kogunisti vaenulikult suhtub.

Saar 1929: 352.

On väga soovida, et Eesti rahvaviisid mitte ei kaoks. Neid peaks üles kirjutatama ja kogutama; peaks uuesti elule kutsutama ja helisema pandama. Nende kaduma minemine tooks kogu kunstile, mis tüüpilisest lugu peab, kahju. Sest rahvalaulu najal saaksivad meie heliloojad Eesti muusikale tüüpilise aluse panna [---].

Saar 1908.

Ettekujutust juba hääbunud folkloori elustavast loomejõust peegel-dab Mart Saare poeetiline kujutus helilooja Cyrillus Kreegi tegevuse ajenditest: “Muistsete viiside kalmuküngastelt kostuvad leinahelid on ta sünnitanud” (Saar 1929: 352). Saar kui helilooja otsis rahvaviisidest eelkõige eestipärasust, sellest sõltus tema jaoks viiside sobivus etnilise kunstmuusika materjaliks, näiteks ta kirjutab omakogutud uuema laulu “Lilla istus vangitornis” kohta, et “sellega suurt peale hakata ei ole kui rahvaviisiga” (Rumessen 1973: 96).

Leenart Neumann

Eesti muusikateadus oli 20. sajandi algul kujunemisjärgus ning rahva-muusikast kirjutanud teoreetikute poolele jääb eelkõige Leenart Neu-mann (Leonhard Neuman) (1885–1933), kes lõpetas 1912. a. Tartu Üli-kooli õigusteaduse alal, kuid valis hoopis muusikutee, tegutsedes laulja,

koorijuhi ja muusikapublitsistina. Muusikalist haridust sai Neumann eelkõige lauljana Tartus Georg Stahlbergi juures, siis Milanos ja Roomas, Moskva konservatooriumis, Austrias ja Saksamaal. Leenart Neumann on püüdnud teaduslikult määratleda rahvalaulu mõistet, lisaks kõneldud ja kirjutanud rahvaviiside kogumise tähtsusest (Neumann 1912a; 1913; 1914; Kampmaa 1912), laulupidudest (Neumann 1912b) jm.

Neumanni arutlused rahvalaulust algasid ilmselt Oskar Kallase palvel Narvas Eesti Kirjanduse Seltsi koosolekul peetud kõnest “rahvaviiside ja vanavara korjamise” kohta (Kampmaa 1912), – samu mõtteid ja tekstilõike esineb tema hilisemates kirjutistes. Kõnes on tutvustatud rahvalaulu mõistet, järgides oma aja romantilist traditsiooni (rahvas loob “naivlikult”, “rahvalaulu sisu on lihtsus”), kuid on kirjeldatud ka rahvalaulu vormitunnuseid ning muidugi rõhutatud vajadust viise koguda ja õigesti valida, sest “muusikaline vanakuld ootab alles kaevajaid” (samas).

1913. a. ilmus Neumannil Kesk-Euroopa teadustraditsioonile⁴⁴ tuginev artikkel, kus ta määratleb ilmselt saksakeelsete terminite *Volkslied* ja *volkstümliches Lied* eeskujul rahvalaulu ja rahvalikku laulu (Neumann 1913: 191–192; saksa traditsiooni kohta vt. Särg 2002). Seoses folkloori muutumise teadusliku käsitlemisega hakati Euroopas täpsustama ka rahvaluule definitsiooni, et selle piiridest elimineerida võimalikud uueaegsed laenulised nähtused ning esile tuua (uurija, kasutaja jaoks) tähelepanu vääriv ehk autentne osa.

Neumanni rahvalaulu ja rahvaliku laulu eristus on veidi ebajärjekindel, sest ta määratleb neid mõisteid eri alustelt muusikateksti omaduste (vorm, stiil) ning kasutamise järgi kontekstis. Neumanni rahvalaulu vormi kirjeldus näikse sobivat pigem saksa (või mõne teise Kesk-Euroopa rahva) rahvalaulu või riimilise salmilaulu kui regilaulu iseloomustuseks. Rahvalaulu määratluse ees on Neumannil lisand “võltsimata”, mis viitab võimalusele, et kuskil on ka “võltsitud” rahvalaulud.

Iga võltsimata rahvalaul on lühike ja stroofiline; tähendab: tal on üks viis, selle peale vaatamata, kas üks ehk mitu salmi rahvalaulus sõnu leidub. [---] Rahvaviis avaldab üleüldist hingelist meeleolu, üleüldistes joontes ja liht-

⁴⁴ Neumann nimetab, et on kasutanud L. Nohli, Prochazka ja Köstlini muusikaloolisi töid. Need võisid olla Ludwig Nohl (1831–1885), Rudolph von Prochazka (1864–1936), Heinrich Adolf Köstlin (1846–1907).

sal, igaihele arusaadaval viisil.” Rahvalaul oli laialt tarvitusel, “et teda rahva seas palju ja üle terve kodumaa lauldi. Mis on sisemine põhjus, mis rahvalaulu on suutnud aastaid ja aastasadasiid alal hoida ja suust suhu edasianda? See on rahvalaulu üldine sisu, mis igaihele omane, ja vormi lihtsus, millesse sisu valatud. [---] Ainult läbielatud tundmused juhivad loomulist tegevust ja hingelise liikumise tõus ja langemine saab oma võltsimata ja selget välimist kuju. Iseäranis peab seda lauluviisi kohta ütleva. [---] Rahvalaulu muusikaline kuju heidab sagedasti sõnakuju enese alla.

Neumann 1913: 192–193.

Rahvaliku laulu ja rahvalaulu erinevus jääb Neumanni seletuste järgi natuke ähmaseks, peamise piiri nende vahel loob lõpuks kummagi reaalne levik rahva seas.

[Rahvalik laul on] *komponeeritud laul, mille juures helilooja rahvalaulu lihtsat vormi omale eeskujuks on võtnud. Nii näeme Saksamaal tervet rida komponistid, kes rahvalikke laule loonud, millest mõned selles mõttes rahvalauludeks on saanud, et rahvas ise neid rahvaviisidena on hakanud laulma.*

Samas: 194.

Rahvalikud laulud jagab Neumann vastavalt loojatele ja stiilile headeks ja halbadeks. Saksamaa halvad rahvalikud laulud oleval *Bänkel-(ge)sang*⁴⁵ – laadalaulikute laulud. “Niisuguse “rahvaliku muusika” nime all võib küll kergeste kõige alaväärtuselisem vaimutoit laiale laguneda” (samas: 194). Head rahvalikud laulud oleval aga suurte kunstmuusika heliloojate (Haydni, Mozart jt.) tehtud.

Neumanni kirjutiste järgi tuleval järgmised rahvalaulu liigid: 1) võltsimata rahvalaul – määratletud muusikateksti ja laulmise konteksti ning leviku põhjal; 2) rahvalaul – määratletud konteksti põhjal; 3) hea rahvalik laul – määratletud muusikateksti ja (klassikust) autori põhjal; 4) halb rahvalik laul – määratletud muusikateksti ja sotsiaalse rühma (“alamrahva”) põhjal. Ta nimetab ka, et saksa vaimulikud (rahva) laulud on ilmalikest rahvalauludest tekkinud. Neumanni rahvalaulu ja rahvaliku laulu käsitus sobib üldse paremini Saksamaa konteksti.

⁴⁵ Sks. *Bänkel-(ge)sang* ‘pingilaulud’ – see viitab puust pingile, millel laulikud laadal seisid.

Neumann on kirjutanud ka lühikesed, rahvuslikele väärtustele osutavad sissejuhatused rahvaviiside kogumise 8. ja 10. aruandele (Neumann 1912a; 1914). Nende sissejuhatuste pealkirjadest üks on pärit isamaalaulust “Isamaa mälestus”⁴⁶ ja teine “Teritage labidaid, kullakaevajad!”, arvatavasti inspireeritud Villem Reimani artiklist (1889). Neumanni viimati nimetatud kirjutise motoks on võetud salm “Meil siiski kenad männad ja kuused, kased ka” riimilisest laulust “Mu isamaa armas”, mida lauldi saksa rahvaviisiga.⁴⁷ Neumann idealiseerib rahvaviise, kuid samuti üksnes toormaterjalina, arvates, et nende põhjal loodud kunstmuusika on rahvale lähedasem ja mõistetavam (Neumann 1913: 192). Kirjutistes manatakse kõrgstiilis esile prohvetlikud nägemused tuleviku eesti kultuurist: “helimeister on lihtsast nurmelillekesest lopsakalt õitseva roosi esile nõidunud”, “on uhke kunstitöö kerkinud, millel Eesti pitser otsa ette vajutatud” (Neumann 1912a).

Rahvaviiside suur tähtsus murrab alles läbi, kui neid on hakatud tarvītama, kui nende peale uhked ja suured hooned on rajatud, millest keegi mööda ei saa minna, ilma et ta neid tähele ei oleks pannud.

Neumann 1913: 192.

Teisi kultuuritegelasi

Eesti rahvamuusika küsimuste üle arutlesid mõnikord ka muude elualade esindajad. Seda teemat puudutati korduvalt seoses **EÜSi korraldatud kogumistööga ning võib-olla Oskar Kallase palvel**. Eesti elukutse- lise teatri algataja **Karl Menning** (1874–1941), kes kirjutas ka teatri- ja kontserdiarvustusi, tutvustas 1906. a. saksakeelses lehes *Kleines Tageblatt*⁴⁸ rahvaviiside kogumist tõenäoliselt eesmärgiga leida ettevõttele

⁴⁶ Paremini tuntud algussõnade järgi “Isamaa ilu hoieldes...”. Helilooja K. A. Hermann; tekst Fr. R. Kreutzwald, “Kalevipoeg”.

⁴⁷ Tekst Martin Körber (1864: 1). Tookord peeti seda ehtsaks eesti lauluku: “[---] meil Eestis pääle “Mu isamaa armas”, “Kas ema südan tunned sa” enamasti kõik võõrsilt toodud [---]” (G. M. 1912: 146).

⁴⁸ Artikkel on ilmunud anonüümselt, ajaleheväljalõikele on ilmselt Oskar Kallas alla kirjutanud K. Menning (EFAM, EÜS, m. 11: 4, lk. 19–20).

ka kohaliku saksa seltskonna toetust ja tunnustust. Idealistliku kõrge kunsti poole püüdlejana nahutas ta nii eesti halbu rahvalaulutöötusi, mis lahjendavad ja moderniseerivad rahvaviise, kui uuemaid linlikke (rahva)laule ehk tänavalaule, süüdistades neid rahva maitse rikkumises: “[---] millist jubedat mõju tänavalaul (*Gassenhauer*),⁴⁹ see suurlinlik vördjas avaldab rahvamuusikale jõhkralt peale surudes, tervet maitset labastades, oma mõttetu tekstiga, oma groteskse banaalse meloodiaga [---]” (Menning 1906). Artiklis eesti rahvaviiside kohta kasutatud epiteedid *prächtigt* ‘oivaline, hiilgav’, *schlicht, einfach* ‘lihtne’ kuuluvad tavalisse romantilisse kõnepruuki.

Koolmeister ja koorijuht **Friedrich Kuhlbars** (1841–1924) soovib luua uusi lastelaule, kahetsedes eriti just karjaselaulude hääbumist. Ta peab traditsiooni lakkamise põhjuseks puudust algupärastest lauludest, mis “õpilastele lihasse ning luusse kasvavad” (Kuhlbars 1907). Ta soovib vanad rahvaviisid kirja panna, “olgu nad ka ülilihtsad ja lühikesed” ja saata Kallase nimele EÜSi: “Küll nad sääli Seltsi poolt meistri kätte toimetatakse, kes neid nii silub ja välja töötab, et ka ärähellitatud kõravad nendega leppida võivad.” Kogutud ja töödeldud või ka laenatud viisidele soovib ta lisada luuletajate loodud tekstid (samas). See on sisuliselt programm lastele uue, osaliselt vanema rahvalaulu põhise laulmistraditsiooni loomiseks.

Pedagoog, kirjanik ja ajakirjanik **Märt Raud** (1881–1980) jätkab kirjutises “Üks vanameelne ettepanek laulusõpradele” (1912) G. M. (Villem Reimani?) poolt algatatud haritlaste arutelu selle üle, mis-sugune peaks nende arvates olema eesti maarahva primaarne muusikatradsioon ning kuidas seda luua. Märt Raua küsimuseasetus on sarnane G. M.i omale: kui regilaulud on liiga aegunud, uuemad riimilised laulud liiga viletsad, koorilaulud liiga rasked – mida peaks siis eesti maarahvas omavahel laulma? Märt Raud teeb ettepaneku välja valida mõnikümme ühehäälsel rahvusliku sisuga laulu ja koolides selgeks õpetada. Samuti võib tema arvates laule laenata ja tõlkida. Tema arutlusi (ja võib-olla ka sellega seotud tegevust) võiks kokku võtta kui haritlase katset luua kaasaja jaoks rahvamuusika kontseptsioon ja selle järgi ka muusika eesti maarahvale.

⁴⁹ Sks. *Gassenhauer* ‘šlaager, hitt, rahvalik laul, rahvalaul’, tähistas algselt linna öiste hulguste laule (<http://de.wiktionary.org/wiki/Gassenhauer>) (16.04.12).

Märt Raud on ilmselt Oskar Kallase palvel kirjutanud ka lühikese teate “Rahvaviiside korjamine” (1908).⁵⁰

Kristjan Raud (1865–1943) panustab eesti rahvusliku kultuuri loomisse eelkõige kunstnikuna, aga ka Eesti Rahva Muuseumi asutaja, vanavara korjaja ja publitsistina, kes kirjutab palju rahvaloomingu tähtsusest üldiselt (Raud 1912a, b, c) ja rahvalaule puudutab artiklis “Noli me tangere” (Raud 1906). Ta kordab ja varieerib rahvuslaste herderlikke vaateid ja metafoore, kõneleb vajadusest koguda rahvakunsti, et selle põhjal mõista eesti rahvuslikku iseloomu ja tõestada selle “tõujõudu”, osaledes nõnda rahvaloomingu väärtuste kehtestamises (Seljamaa 2008: 88, 90, 95). Rauda vaated on tugevalt ideoloogilised, mida näitab “puhta” rahvuse ja kultuuriga seotud sotsiaalsete uskumuste esitamine oluliste (vt. sõrendusi) ja aksiomaatilistena (“loomulik ja iseenesest mõistetav”) ning “autentse” pärimuse samastamine “tõega”.

Püütakse selgeks teha, et puhta tõuu jõud kõige suuremaid füüsilisi ja vaimlisi väärtusi produtserib.

Selle vastu ei julge küll keegi vaielda, on ju see midagi nii loomulikku ja iseenesest mõistetavat. [---]

Meie muinasvara küllus ja sisukus tohiks tähtsaks rahva tõuujõuu tunnistuseks olla.

Kui kusagil, siis siin on meie – puhas oma – kõiges ta peensuses ja täiuses olemas.

Raud 1912a.

Mis eht on, ei jää varjule. Tõde ei kao kunagi.

Raud 1912b.

Rauda ajastuomase, Tobiasega väga sarnase kultuuriloo käsitluse võtab Seljamaa kokku järgmiselt: “Just [Raud] nägemus algsest, püsivast ja seega rahvusele olemuslikult omasest iseloomust võimaldab käsitleda selle muutumist mandumisena ning võõra sissetungina omasse, eksiteele sattumise või ajutise tarretusena, mille all või varjus kestab edasi esivanematelt päranduseks saadud hea maitse” (Seljamaa 2008: 99). Võib-olla on ainelise pärandi puhul lõplikkus selgemgi kui

⁵⁰ Artikkel on ilmunud anonüümselt, ajaleheväljalõikele on ilmselt Oskar Kallas alla kirjutanud M. Raud (EFAM, EÜS, m. 11: 4, lk. 22).

vaimse puhul ning lubab Raul üksmeeles teistega väita, et “[---] suurem, vahest parem ja algupärasem osa sellest varast ju kadunud on ja et allesolev ruttu hävineb” (Raud 1912a: 349).

Rahvalaulude osas rõhutab Raud rahvalaulutekstide muutmata väljaandmise tähtsust,⁵¹ põhjendades seda vajadusega säilitada algkuju, mida ta ei käsitle toormaterjalina, vaid artefakti endana ja “tõena” (Raud 1906; 1912b). Kõrgstiilis retoorika viitab romantilisele ettekujutusele ühekordsest täiuslikust loomisaktist müütilisel algajal.

Kellegil ei ole õigust algkujusid (originalisid) muuta, kui autoril enesel. Algkuju jäägu puutumata, olgu meile püha, sest temas peegeldab ennast rahva ehk isiku iseäraline ilm iseäralises kujus, mis kõigist muudest lahku läheb. [---]

Üksi rahvas elab veel looduse rüüpes ja tunneb, mõtleb ja kõneleb rikkumata loomuvabalt ja algupäraliselt ja kogub oma tarkuse otse värske äratundmise järele rikkasisulistest elusündmustest.

Raud 1906.

Huvitaval kombel on Raud üks väheseid, kes ei pea ka haritlase tehtud asjatundlikku töötlust ülendamiseks, vaid võrdleb kunstnikuna teose igasugust muutmist vana maali parandamisega, mis algse töö lõplikult rikub.

Arutlusi

20. saj. alguse eesti folklooris, sealhulgas rahvamuusikas toimub seoses majandusliku ja ühiskondliku arenguga ka vanema pärimuskultuuri järk-järguline asendumine uemaga. Samal ajal püüavad Eesti haritlased sihipäraselt kujundada euroopaliku eeskuju järgi rahvuslikku muusikakultuuri, sest tollal valitsevate rahvusromantiliste vaadete järgi õigustab iga rahva olemasolu tema loodud omapärane kultuur. Selle aluseks peaks olema looduslähedast elujõudu ja etnilist rahvuslikku

⁵¹ Vastukaaluks varasemale praktikale sageli avaldada juba töödeldud, seatud laule. Antud kirjutis on ajendatud Jakob Hurda kavatsusest kompileerida setu lauludest kirjakeelseid variante (Hurt [1906] 1977; 1989).

kvintessentsi sisaldav rahvaluule, millest kõneldakse lausa piibelliku retoorika abil.

Haritlastest ühed (Rudolf Tobias, Karl Menning, Leenart Neumann) keskenduvad nooreestlaste vaimus pigem kõrgkultuuri, teised (eelkõige Tartu Postimehe mõttesuuna järgijad Villem Reiman, Märt Raud, Friedrich Kuhlbars) aga rahvakultuuri edendamisele. Vastavad püüdlused on ka peamisteks rahvamuusikast kirjutamise põhjusteks.

Rahvusliku kunstmuusika rajamisel võeti aluseks saksa romantismist pärinev kontseptsioon, et see tuleks komponeerida maarahva seast kogutud vanade rahvaviiside põhjal. Seetõttu tegeldi innukalt rahvamuusikaga ja kogu vaadeldavale ajajärgule andis tooni Oskar Kallase juhitud, Eesti Üliõpilaste Seltsi nime all korraldatud viiside kogumine, mille tegevuse raames Kallas ise kirjutas ning teistel kirjutada palus. Mitmete tolle ajajärgu artiklite läbivateks teemadeks ongi rahvaviiside kogumine ja nende seast valiku tegemine, “puhta” ja väärtusliku osa (tähistatud Reimanil sageli metafooriga “kuld”) leidmine. Haritlased täheldasid maarahva muusikatraditsiooni muutumist – regilaulude asemel vaikimist, uuemate salmilaulude ja koorilaulu levikut – ning pidasid uuemat rahvamuusikat tervikuna ebapuhtaks, sest selles olid segunenud vanemad ja uuemad kihistused, näiteks leidis seal nende arvates madala sisuga “teisejärgulisi” laule.

Vanu rahvalaule käsitleti kui varasema hiilguse riismeid, mille tekst on väärtuslik, kuid muusika ja esituslaad ei vasta kaasaja nõuetele. Vana rahvalaulu kadumine tundus 20. sajandi algul progressi seisukohalt tervitatav, kuid muret tekitas, et selle asemele ei tekkinud väarikat uuemat omavahelise laulmise kultuuri ehk siis kaasaegseid sobivaid rahvalaule. Maarahvaga tihedamalt suhtlevad haritlased tajusid laulu vaikimist kaotusena – põhjusteks ilmselt ilusad mälestused rahvalauludest, arvamus, et inimesed vajavad eneseväljendust laulu kaudu, ning ehk ka soov hoida müüti eestlastest kui laulurahvast.

Haritlased tundsid valgustuslikku vastutust kogu Eesti arendamise eest, mis tähendas eelkõige euroopaliku hariduse ja kultuuri levitamist. Sealhulgas püüti kujundada ka “kultuursele” maarahvale sobivat primaarset rahvamuusikat, mis tähendab, et ka folkloori kujundamisel oli autoriteeti haaramas kirjalik ja institutsioonide kaudu toimiv kultuur. Kui varasemat, “regilauluaegses” minevikus elanud maarahvast kujutati väärtusliku rahvamuusika looja ja arendajana, siis nüüd peeti vaja-

likuks seda rahvast juhatada ja õpetada. Samas aga uusaegse, kodanliku ühiskonna (maa)rahva laulukultuuri arendamiseks Eestis haritlastel kindel kontseptsioon puudus.

Primaarses funktsioonis kasutatava uue rahvalaulu loomiseks polnud aga eeskuju, sest naabermaades olid euroopalikele nõuetele vastavad laulud juba olemas, kuid need polnud eestipärased; eesti vanad laulud ise olid aga liiga omapärased ja arhailised. Maarahva uue primaarse muusikakultuuri võimalustena nähti eestiteemalisi lihtsamaid ühislaule, koorilaulu ja rahvuslikku kunstmuusikat.

Seoses maarahva kaasaegse laulukultuuri jälgimisega hakkab tekima uus kontekstipõhine rahvalaulukäsitlus, millest lähtuvalt hakatakse üha enam kasutama mõisteid “ühislaul”, “ühine rahvalaul”, “Eesti laul” ning mõnikord ka mõistet “rahvalaul”. Saksamaal tuntud eristust *Volksmusik* ja *volkstümliche Musik* tutvustab oma kirjutises Leenart Neumann, kuid esialgu viimase eestikeelne vaste “rahvalik muusika” (või “laul”) veel kasutusse ei läinud.

Üldmõiste “rahvamuusika” hakkas alles 20. saj. algul võõrkeelte mõjul keelekasutusse tulema – esimesed harvad mainimised on Reimanil 1904. a., Tobiasel 1905. a. Tavalised olid mõisted “rahvalaul” ja “rahvaviis”, “mänguviis”, kirjutati ka “regivärssidest” ja nende “viisidest”, harvem “rahvapillidest” ja “-tantsudest”. Muusika käsitlemine üksikliikide kaupa näitab ühtlasi, et tähelepanu all olid eelkõige muusikatekstid, vähem rahvamuusika kui oma kontekstiga seotud terviklik süsteem. Rahvamuusika paratamatut kohanemist inimeste elu- ja mõtteviisiga tunnetasid kõige paremini maarahva ühislaulu elustamise algataja G. M. ning oma aja juhtiv folklorist ja rahvaviiside kogumise korraldaja Oskar Kallas. G. M. tegi realistlikke ettepanekuid nii uute laulude kui laulmisolukordade loomiseks.

“Rahvalaule” mõisteti kui kontekstist lahus objektistatud tekste ning käsitleti sealjuures eraldi ka sõna- ja muusikatekste. Niisugust vaateviisi tingis eelkõige kujutus lauludest kui muistse aja vaimu kandvatest meediumitest, mille sõnum on vaja folkloorikogumisel jäädvustada, puhastada ja ümber luua kõrgkultuuriks.

Sageli samastati rahvalaule regilauludega, mida peeti igal juhul väärtuslikuks nendes peituva rahvuskultuuri jaoks tarviliku “vaimu” tõttu. Viiside tegelikku esteetikat ei võetud tavaliselt kõne alla, vaid pruugiti kirjeldustes selle asemel romantilisi kujundeid. Erandiks oli siin Rudolf

Tobias, kes püüdis objektiivselt esile tuua rahvaviiside head ja vead. Pillimuusikast kõneldi suurema konkreetsuseta, nimetades seda pigem sümboolselt kandleheli(de)ks.

Mõningates käsitlustes (Kallas, Reiman) mahtusid ka uuemad salmi-laulud rahvalaulu mõiste alla. Uuematesse lauludesse suhtuti erinevalt – neid peeti halbadeks ja banaalseteks rahva maitse rikkujateks ja õigete rahvalaulude väljasuretajateks (Menning); kurvaks paratamatuseks paremate laulude puudusel (G. M.); tänapäeva rahvalauludeks, kust nii nagu ka vanemast folkloorist rahva iseloom võib välja paista (Oskar Kallas).

Noor Oskar Kallas lähtus võrdlev-ajaloolise meetodi järgijana veidi idealistlikust seisukohast, mille järgi rahvalaul tekkis täiuslikuna ja oli seega kõige väärtuslikum oma sünnihetkel, eeldatavasti kauges minevikus. Hiljem, professionaalse folkloristina hakkas ta taipama mõiste “rahvaviis” suhtelisust ning püüdis seetõttu jälgida rahva muusika elu kui tervikut ja mõista folkloori muutumist. Ta pidas regiviiside kogumist kõige vajalikumaks, kuid soovis võimalust mööda jäädvustada ka uuemaid rahvalaule, sest needki aitavad mõista rahva ja selle loomingu eripära. EÜSi viisikogumistöö juhina soovitas Kallas koguda kõiki maarahva pärimuses tuntud muusikastiile (olgu need siis kellegi arva-tes rahvaviisid või mitte) ning samuti teavet viiside esituskonteksti ning “rahva muusika-elu”, “muusikaolude” kohta laiemalt.

Rahvaviisile iseloomulikuks, seda muudest viisidest eristavaks tunnuseks pidas Kallas varieerumist. Kallase mõtteavaldustes ilmneb hilisema etnomusikoloogia uuriv ning hinnanguvaba vaim, kus pööratakse tähelepanu inimese, muusika ja selle laiema kultuurilise konteksti suhetele ning muusikale kui süsteemile ja protsessile.

Kuigi vaadeldaval perioodil tegeldi palju rahvamuusikaga, kirjutati vähe sellest, mis on rahvamuusika või rahvaviis, võib-olla peeti piisavaks Karl August Hermanni teoreetilisi töid (Hermann 1887; 1889). Leenart Neumann (1913) selgitas teoreetilist laadi kirjutises mõisteid “rahvalaul” ja “rahvalik laul”, lisamata nende terminitega palju uut Hermanni (1889) tööle, kes eristas teineteisest *wirkliche Volksliedern* (‘tõelised rahvalaulud’) ning *volkstümlich gewordene Kompositionen* (‘rahvalikuks saanud autorilaulud’).⁵² Neumannil on huvitavat teavet

⁵² Mõiste “rahvalik” tähendusest lähemalt vt. Särg 2002: 34–35; Jussufi 2010.

Euroopa muusika kohta, kuid kahjuks ei seosta ta oma käsitluste eeskujuks olnud Kesk-Euroopa teooriaid eesti oludega, mistõttu kogu jutt jääb suhteliselt abstraktseks.

Vanu rahvaviise küll ülistatakse (Reiman, Menning), kuid jääb mulje, et ei tajuta isiklikult nende esteetilist väärtust, sest puuduvad vastavate kuulamiselamuste kirjeldused. Hoolimata kõlavatest sõnadest, pole ka haritlaste seas eriti märgata neid, kellele vana rahvaviis siiralt meeldiks teisiti kui “toorainena”. Haritlased heidavad küll maarahvale ette vanadest rahvalauludest loobumist ja uuema muusikatraditsiooni omaksvõttu, nähes selles märki rahva maitse rikutusest, kuid ei näi isegi vanu viise nautivat – ehk on nendegi maitse samal kombel “rikutud” ning selle varjamiseks ei väljenda nad oma tegelikku suhtumist?

Silme ette manatakse prohvetlikke pilte vanade rahvaviiside põhjal loodavast kunstmuusikast, tegeliku meelteelamuse asemel kirjeldatakse kujuteldavat tulevast naudingut. Vana rahvamuusikat väärtustati ideoloogilistel põhjustel kui rahva etnilise omapära (vaimu) kandjat. Unistus luua lihtsatest viisidest suurvorme meenutab ka tookordses kirjanduses ilmnevat paremaks muutmise ja “pika formaadi iha” – tolleageds regilaulutekstide töötlusel on pikemad kui nende folkloorsed variandid ning isegi seto rahvalaulikud ärgitatakse 1920. aastatel looma eeposi (Mirov 1989: 95; Hagu 2009).

Vaadeldud kirjutistes regiviiside kohta sageli väljendatud mõte, et rahvalaul on surnud või/ja sellest on alles vaid riismed, ei kõla oma kontekstis mitte niivõrd kurvalt, kuivõrd ärevalt ja tööle ergutavalt, sest tavaliselt jätkatakse neis artiklites juttu rahvalaulu lootusrikkast taasisünnist eesti rahvuslikus kunstmuusikas. Mure rahvaluule hääbumise pärast pole tingitud niivõrd sellest, et kahju oleks tast ilma jääda, vaid kardetakse, et seda ei jõuta piisavalt hästi kokku koguda. Rahvaviiside kogumistööd saadab ühelt poolt pidev kahetsus, et vanad laulud on hääbumas, kuid teiselt poolt ka usk, et neid on võimalik üles kirjutamise abil “loomutruult ja jõhvipäält” jäädvustada (Reiman 1904) ning uue ajastu nõuete kohaselt käibe te tuua. Rahvapärandi kogumist võrdleb Kristjan Raud haige organismi arstimisega, see oli aga alates prantsuse revolutsioonist kinnistunud kujund sotsiaalsete hädade parandamise kohta.

Kui 20. sajandi algul oli veel selgusetu, kas pärast vanema traditsiooni hääbumist kaob rahva seas laulmine üldse⁵³ või tulevad kasutusele uue-
mad laulud, siis 1920. aastateks saab selgeks, et levib uuem riimiline
salmilaul, mida haritlased peavad esteetiliselt ja moraalselt madalaks
ning stiililt võõrapäraseks ega taha seetõttu austada rahvalaulu nimetu-
sega. Tõepoolest – kui ka uuem, laenuline, sentimentaalne ja obstsöönne
repertuaar oleks tunnistanud rahvalauluks, siis oleks pidanud loobuma
ideest, et maarahva folkloor on igivana ja -väärtnalik. Toimunud muu-
sikatradsiooni muutuse seletuseks tundus haritlastele parem loobuda
ideest, et eesti maarahvas vastab herderlikule idealistlikule kujutelmale
veel puhtast ja rikkumata maitsega rahvast. (Tobiase arvates oli rahvas
rikkumatu, kuid halba maitset esindasid poolharitlased.)

Juba Herder (1773) tegi vahet kaht liiki rahval: austusväärtsel (maa-)
rahval ja lihtrahval ehk põöblil. Kui tõetunnuse eelduseks peeti 19.
sajandil rikkumatut meelt või haritud mõistust, siis eesti küldes levinud
(haritlaste arvates) maitsetu muusika viitas ilmselt sellele, et rahvas oli
tõenäoliselt linnakultuuri, naaberrahvaste ja keskpärase hariduse mõjul
kaotanud loodusliku puhtuse ning omandanud põöbli või poolharitlase
tunnuseid. Rahvamuusikat puudutavates kirjutistes seda otseselt välja ei
öeldud, kuigi Menning osutas uuema rahvalaulu ja Reiman euroopaliku
kultuuri rikkuvale mõjule. Haritlaste üldist suhtumist peegeldab näiteks
asjaolu, et õilsas valguses näidatakse vanemat pärimust tundvat põlv-
konda ning seda koguvaid ja töötlevaid haritlasi, samuti omistab Tobias
hea maitse tema kaasaja muusikakultuuri suhtes tõrksatele inimestele.⁵⁴

Kirjutiste autorite põhjal näib, nagu oleks maarahvas oma vaistu ja
autoriteedi rahvamuusika alal üle andnud haritlastele – “õige” rahva-
muusika äratundmine ja edasiandmine on nüüd viimaste ülesanne,
samuti pädevus otsustada, missugune on sobiv muusika maarahva
jaoks. Maarahva elava muusikatradsiooni jätkuna nähakse harilikult
koorimuusikat, kuid realistlikuma vaatega Märt Raud peab vajalikuks

⁵³ EÜSi küsitluskavast: “Mis astus tema [vana rahvalaulu] asemele? Kas vaiki-
mine? Kas uuem, raamatutest, koolist jne. õpitud laul?” (ERK 1909: 6).

⁵⁴ Mõningane suhtumus erinevus ilmneb maaharitlastesse: ühed (Reiman,
G.M., ka Kallas) kujutavad neid ärksa, isamaalist üritust toetava ringkonnana,
teised (Tobias, Raud) aga ärkamisaegset kultuuri viljelevate või rahvaluule-
kogumist mitte toetavate mõnevõrra mahajäänud vaadetega inimestena.

leida lihtsamat ühehäälsset repertuaari, sest mitmehäälsne laul on ühislauluks liiga keerukas.

Vaadakem korra tagasi 19. sajandi teise poolde. Johann Voldemar Jannsen nurises oma kaasaja rahvalaulude üle, mis tema värvika kirjelduse põhjal otsustades on traditsioonilises kontekstis esitatud regilaulud või siirdevormilised laulud. Carl Robert Jakobson kurtis, et rahvas on ilusad muinasaegsed laulud unustanud ja omaks võtnud halvad sortsilaulud, mis Jakobsoni kirjelduse põhjal näikse olevat lõbusad regilaulud (Särg 2005). Haritlased ei olnud juba siis maarahva lauludega rahul, kuigi tollal lauldi ju eelkõige regilaule. Täpselt samuti ei ole haritlased maarahva muusikaga rahul 20. sajandi algul, kurtes nüüd taga kaduvaid regilaule. Taanduv regilaul ei esindanud enam madalat kultuuritaset ega tekitanud seega ka alaväärsustunnet, vaid oli muutunud haruldaseks, isegi veidi eksootiliseks muusikastiiliks. Pigem tekitas haritlastes rahulolematust ärkamisaegse naiivse kooriloomingu võõrapärasus ja madal kunstiline tase. Muutused rahvalaulude väärtustamises on seotud rahvustunde kindlustumisega – seda kajastab Rudolf Tobiase ennustuslik lause, mille sisu tegelikku sügavust ta veel ei aimanudki: “Mida kaugemale meie kunst jõuab, seda suurema liigutusega hakkame meie oma rahvaviisi puudutamata ilu imestama [--]” (Tobias 1910).

Kas võiksime eelöeldu põhjal teha järelduse, et eesti haritlased ei ole oma kaasaja rahva seas levinud lauludega rahul, millised need ka poleks? Regilaulud tundusid haritlastele 19.-20. sajandi vahetusel euroopa muusikast liiga erinevad ja selle kõrval veidralt arhailised; riimilised laulud aga liiga euroopa muusika sarnased. “Õige” muusikani loodeti jõuda alles rahvalaulude töötlemisega. Regilaulude hääbumise, kogumise ja ümberloomise kirjeldamine meenutab sisu ja stiili poolest religioosnes kirjanduses suremise ja taassünni kujutamist; väljend “rahvalaul on surnud” omandab selles kontekstis lausa kohustusliku tähendusvarjundi, sest rahvalaulu surm on tema taassünni eelduseks. Sellelaadse retoorika käibimise lõpetab 1930. aastatel Herbert Tampere, kes mitmeti muutunud oludes väidab, et “rahvalaul elab” (Tampere 1934).

Kuigi isamaaliselt mõtlevad haritlased (nagu Mart Saar, Oskar Kallas, Villem Reiman) hindavad kõrgelt rahvamuusikat, aktsepteerivad nad paratamatult selle hääbumist kui üht osa inimeste majanduslikust ja sotsiaalsest edenemisest. Tolle perioodi juhtiv folklorist Oskar Kallas määratles rahvaluule kogumisperioodi kultuuri ühe arenguetapina,

tema sõnades kõlab usk “tsivilisatsiooni edenemisse” hoolega kokku kogutud rahvaluule toel.

Kokkuvõte

Eesti maarahva muusikatraditsiooni peavad haritlased 20. sajandi algul ebapuhtaks, sest selles sisaldub nende arvates nii väärtuslikke vane- maid kui vähem hinnalisi või lausa väärtusetuid uuemaid viise. Rahva- muusika kõige tähtsamaks osaks peetakse vanu rahvaviise – regiviise ja vanu pillilugusid, ning mõnikord rahvaviisi mõiste ainult nendega piirdubki. Kerkib üles küsimus, kas rahva seas kujunevat uuemat tra- ditsiooni võiks samuti pidada rahvamuusikaks. Vanu rahvaviise ülista- takse eelkõige ideoloogilistel põhjustel ja kogutakse selleks, et nende põhjal luua uut rahvuslikku kunstmuusikat.

20. sajandi alguseks on ühiskonnas toimunud selgem eemaldumine uuemat muusikapärimust omandava maarahva ning vana rahvamuusi- kat idealiseeriva, koguva ja töötleva intelligentsi vahel, kellest mitmed peavad rahva maitset rikutuks ning rõhutavad omaenda asjatundlik- kust rahvamuusika alal. Rahvaviiside käsitlemisel tõuseb esile kaks suunda: 1) objektiivsust taotlev ja rahva muusikatraditsiooni muutu- mist respektiiv teaduslik suund, mida esindavad mõningad elava rah- vatraditsiooniga lähedalt kokku puutunud folkloristid ja viisikogujad; ning 2) esteetilis-ideoloogiline, hinnanguline suund, kus idealisee- ritakse vanemat ja halvustatakse uuemat pärimust, selle esindajad on heliloojad, kes vajavad eelkõige etniliste tunnustega viise.

Eesti rahvamuusika alases tegevuses on vaadeldava perioodi keskne sündmus EÜSi rahvaviiside kogumisaktsioon aastatel 1904–1916, mille eestvedajaks oli Helsingi Ülikoolis õppinud folklorist Oskar Kallas, vii- sikogujateks tulevased heliloojad. Teiste haritlaste seast paistab silma Kallas oma avara vaateviisiga, olles jõudnud rahvamuusika konteksti- põhise ja hinnanguvaba käsitluseni.

Kirjandus

- A.[avik], J.[uhan] 1933. Eesti helikunst: Kunstmuusika. – *Eesti Entsüklopeedia II. Chamfort-Feralia*. Peatoim. Richard Kleis. Tartu: Loodus.
- Aavik, Juhan 1969. *Eesti muusika ajalugu III. Kunstmuusika. Rahvusromantism*. Stockholm: Eesti lauljaskond Rootsis väljaanne.
- Andresen, Nigol 1979. “Noor-Eesti” küpsusaastad. – *Terendus. Uurimusi ja artikleid*. Tallinn: Eesti Raamat, lk. 164–181.
- Annist, August 1935. Muinsusromantika osast Eesti arengus. – *Raamatu osa Eesti arengus. Koguteos*. Toim. Daniel Palgi. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, lk. 81–97.
- Anonüüm 1889. Uued raamatud. Eesti üliõpilaste album. Esimene leht. Tartu 1889. [–] – *Oma Maa. Teaduste ja juttude ajakiri* nr. 11, lk. 850–856.
- Aru, Krista 1998. O. Kallas ja Postimees. – *Oskar Kallas. Artikleid Oskar Kallase elust ja tööst*. Koost. Krista Aru; toim. Sirje Olesk. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk. 189–216.
- Ben-Amos, Dan 2009. *Kommunikatsioon ja folkloor*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, Eesti Folkloori Instituut.
- Bendix, Regina 1997. *In Search of Authenticity. The Formation of Folklore Studies*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Blacking, John [1973] 1976. *How Musical is Man?* London: Faber and Faber.
- d. 1912. Asunduste laulupidu Narvas 23. ja 24. juunil. – *Postimees* nr. 145, 27.06, lk. 1.
- Dijk, Teun van 2005. *Ideoloogia: multidistsiplinaarne käsitus*. Tlk. Merit Karise. [Tartu]: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Elbourne, R. P. 1976. The Question of Definition. – *Yearbook of The International Folk Music Council*. Vol. VII, pp. 9–29.
- ERK 1905–1921 = *Eesti Rahvaviiside Korjamine. 1904–1921* [12 aruannet].
- ERK 1905. *Eesti Rahvaviiside Korjamine. Esimene aruanne*.
- ERK 1906. *Eesti Rahvaviiside Korjamine. Teine aruanne*.
- ERK 1907. *Eesti Rahvaviiside Korjamine. Kolmas aruanne*.
- ERK 1908. *Eesti Rahvaviiside Korjamine. Neljas aruanne*.
- ERK 1909. *Eesti Rahvaviiside Korjamine. Viies aruanne*.
- ERK 1910. *Eesti Rahvaviiside Korjamine. Kuues aruanne*.
- ERK 1911. *Eesti Rahvaviiside Korjamine. Seitsmes aruanne*.
- ERK 1912. *Eesti Rahvaviiside Korjamine. Kaheksas aruanne*.

- ERK 1913. *Eesti Rahvaviiside Korjamine. Üheksas aruanne.*
- ERK 1914. *Eesti Rahvaviiside Korjamine. Kümnese aruanne.*
- Faehlmann, Friedrich Robert 1999. Zweite Sage. Wannemunne's Sang. = Teine muistend. Wannemuse laul. – *Teosed* 1. Koost. Mart Lepik, Eva Aaver, Heli Laanekask, Kristi Metste. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk. 39–41, 50–51.
- G. M. 1912. [Reiman, Villem?] Laul vaikib. – *Postimees* nr. 145, 27.06, lk. 1; nr. 146, 28.06, lk. 1.
- Hagu, Paul 2009. *Seto eeposõlauligu^a pääle Anne Vabarna.* Ettekanne Leelo-konverentsil, 9.–10. oktoobril Värskas. Käsikiri (fail) artikli autori valduses.
- Hall, Stuart 1996. Who needs identity? – *Questions of Cultural Identity*. Ed. by Stuart Hall and Paul du Gay. London: SAGE Publications, pp. 1–18.
- Herder, Johann Gottfried 1769. *Kritische Wälder oder Betrachtungen, die Wissenschaft und Kunst des Schönen betreffend*. 3. <http://www.zeno.org/Literatur/M/Herder,+Johann+Gottfried/Theoretische+Schriften/Kritische+W%C3%A4lder/Erstes+W%C3%A4ldchen/3>. (25.10.2012).
- Herder, Johann Gottfried 1773. *Auszug aus einem Briefwechsel über Ossian und die Lieder alter Völker*. http://www.uni-due.de/lyriktheorie/texte/1773_herder.html#text (25.10.2012).
- Herder, Johann Gottfried [1773] 1806. Ursachen des gesunkenen Geschmacks bei den verschiedenen Völkern, da er geblühet. – *Johann Gottlieb von Herder's Sämmtliche Werke zur schönen Literatur und Kunst. Siebenter Theil*. Tübingen. In der J. G. Cotta'schen Buchhandlung.
- Herder, Johann Gottfried [1774] 2003. *Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit*. Stuttgart: Reclam.
- [Hermann, Karl August] 1887. Eesti rahvalauludest. – *Laulu ja mängu leht* nr. 2, lk. 9–10.
- H[ermann], K[arl] A[ugust] 1889. Eesti rahvaviisidest. – *Eesti Üliõpilaste Seltsi album. Esimene leht*. Tartu, lk. 225–231.
- Hurt, Jakob [1871] 1963. Mis lugu rahva mälestustest pidada. – Eduard Laugaste, *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu. Valitud tekste ja pilte*. Tallinn, lk. 192–200.
- Hurt, Jakob [1874] 1939. Eesti päevaküsimused. – *Jakob Hurda kõned ja avalikud kirjad*. Toim. Hans Kruus. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, lk. 149–170.
- Hurt, Jakob [1887] 1963. Lühikene teade ja tähtis palumine. – Eduard Laugaste, *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu. Valitud tekste ja pilte*. Tallinn, lk. 200–202.
- Hurt, Jakob [1888] 1963. Paar palvid Eesti ärksamaile poegadele ja tütardele. – Laugaste, E. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu. Valitud tekste ja pilte*. Tallinn, lk. 202–210.
- Hurt, Jakob [1906] 1977. *Kaks keelt "Vanast kandlest"*. Tallinn: Kunst.

- Hurt, Jakob 1989. *Neli keelt "Vanast kandlest"*. Koost. Ruth Mirov. Tallinn: Kunst.
- Jaago, Tiiu 1999. Rahvaluule mõiste kujunemine Eestis. – *Mäetagused* nr. 9. Hüpe-
rajakiri. Tartu, lk. 70–91. <http://www.folklore.ee/tagused/nr9/rhl.htm> (16.04.12).
- Jansen, Ea 2004. *Vaateid eesti rahvuseluse sünniaegadesse*. Toim. Siiri Ombler.
Tartu: Ilmamaa.
- Jussufi, Guldžahon 2010. Rahvalik muusika eesti rahvuskultuuri osana. – *Mäe-
tagused* nr. 1, lk. 65–108. <http://www.folklore.ee/tagused/nr44/jussufi.pdf>
(16.04.12).
- Kallas, Oskar [1889] 2006. Jutt neist kahest, kes välja läksivad vanavara korjama. –
Vanavara kogumisretkedelt 1. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk. 14–49.
- Kallas, Oskar 1894. *Lutsi maarahvas. (Ylipainos aikakauskirjasta "Suomesta")*.
Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kallas, Oskar 1901. *Die Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesie I, Folkloristische Untersuchung. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia* 16, 1.
Helsingfors: Soci t  Finno-ougrienne.
- Kallas, Oskar 1902. *Übersicht über das Sammeln des estnischen Runen. (Sonderabdruck aus der Zeitschrift Finnisch-ugrische Forschungen II 1)*. Helsing-
fors: Druckerei der Finnischen Litteratur-Gesellschaft.
- Kallas, Oskar 1903. *Kraasna maarahvas*. Helsingi: Soome Kirjanduse Selts.
- Kallas, Oskar 1905. *Eesti Rahvaviiside Korjamine. Esimene aruanne*.
- Kallas, Oskar 1921a. Virolaisten kansans velm in ker yksest . – *Kalevalaseuran vuosikirja* 1. Helsinki: Otava, s. 205–211.
- Kallas, Oskar 1921b. Uuesti t  le! – *Eesti Rahvaviiside Korjamine. Kaksteistk m-
nes aruanne*, lk. 1.
- Kallas, Oskar 1998a = *Oskar Kallas. Artikleid Oskar Kallase elust ja t  st*. Koost.
Krista Aru; toim. Sirje Olesk. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Kallas, Oskar 1998b. Eesti folkloorist. [K ne Londonis *Folklore Society's* 1923. a.]
Tlk. Kersti Unt. – *Oskar Kallas. Artikleid Oskar Kallase elust ja t  st*. Koost.
Krista Aru; toim. Sirje Olesk. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk. 266–280.
- Kallas, Oskar 2005. Estonian Folklore. – *Studies in Estonian Folkloristics and
Ethnology. A reader and reflexive history*. Ed. by Kristin Kuutma and Tiiu
Jaago. Tartu: Tartu University Press, pp. 139–152.
- Kalmo, Hent 2011. Eestlus kui bioloogiline imperatiiv. M ttevahetus: Eesti
eksistsentsiaalsusest. – *Looming* nr 11. [http://www.looming.ee/?archive_
mode=article&articleid=789](http://www.looming.ee/?archive_mode=article&articleid=789) (16.04.12).
- [Kampmaa, Mihkel] 1912 = -mpm- 1912. Eesti kirjanduse seltsi kirjandusekoos-
olek. – *Postimees* nr. 149, 2.07., lk. 1.
- Karjah rm, Toomas 2003. *Unistus Euroopast*. Tallinn: Argo TTP.

- Karjahärm, Toomas; Sirk, Väino 1997. *Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed*. [Tallinn]: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Karttunen, Uno 1905. *Kalevipoegin kokoonpano*. Helsinki: Helsingin Uusi Kirjapaino-Osakeyhtiö.
- Klusen, Ernst 1986. The Group Song as Object. – *German Volkskunde: a decade of theoretical confrontation, debate, and reorientation (1967–1977)*. Ed. and transl. by James R. Dow and Hannjost Lixfeld. Bloomington: Indiana University Press, pp. 184–202.
- Koguja 2008. *Koguja: Villem Reimani Kolleegiumi aastaraamat 2002–2007*. Koost. Hando Runnel, Ants Tooming; toim. Siiri Ombler. Tartu: Ilmamaa.
- Kolk, Udo 1957. Kuku sa, kägu, kuldalindu! – “*Kalevipoja*” küsimusi. *Tartu Ülikooli toimetised* 53, lk. 220–242.
- Kreutzwald, Friedrich Reinhold 1861. Eestirahva lauludest ja ennemuistsetest jutudest. – *Sippelgas* II, lk. 23–33.
- Krohn, Ilmari 1898–1933. *Suomen kansan sävelmiä* I–II. *Ensimmäinen jakso. Hengellisiä sävelmiä* 1898. *Toinen jakso. Laulusävelmiä* 1. 1904–1907; 2. 1908–1912; 3. 1932; 4. 1933. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Krohn, Kaarle 1894. Alkulause. – Oskar Kallas, *Lutsi maarahvas*. (*Ylipainos aikakauskirjasta “Suomesta”*.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 3–4.
- [Kuhlbars, Friedrich] 1907 = W. A. 1907. Mõni sõna meie laste-lauludest. – *Elu [Postimees]* nr. 31, 19.09, lk 1.
- Kuutma, Kristin 2005. Oskar Kallas: An Envoy of Cultural Heritage. – *Studies in Estonian Folkloristics and Ethnology. A Reader and Reflexive History*. Ed. by Kristin Kuutma and Tiit Jaago. Tartu: Tartu University Press, pp. 121–138.
- [Körber, Martin] 1864. *Laulud Sörvemaalt, mitme healega*. = *Lieder aus der Schworbe, mehrstimmig*. 1.–2. jaggo. Tartu: H. Laakmann, [1864]–1867.
- Laar, Mart 2009. Et udu hall lahkuks Taaramäelt. – *Tuna* nr. 1, lk. 146–148. http://riigi.arhiiv.ee/public/TUNA/Artiklid_Biblio/LaarMart_Et_udu_hall_TUNA2009_1.pdf (16.04.12).
- Laugaste, Eduard 1968. Dr. Oskar Kalda tegevusest rahvaluule alal. – *Keel ja Kirjandus* nr. 10, lk. 607–614.
- Launis, Armas 1910. *Über Art, Entstehung und Verbreitung der estnisch-finnischen Runenmelodien: akademische Abhandlung*. Helsingfors: [Suomalais-ugrilainen Seura].
- Leichter, Karl 1932. Rahvaviiside korjamisest Eestis. – *Vanavara vallast. Õpetatud Eesti Seltsi kirjad* 1. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk. 154–178.
- Leichter, Karl 1964. *Mart Saar. Eesti heliloojaid*. Tallinn: Eesti Riiklik kirjastus.
- Lepnurm, Hugo 1995. Rudolf Tobias 120. – *Laulukuller* nr. 12, lk. 7.

- Lippus, Urve 2002. Omakultuur ja muusika: muusika rahvuslikkuse idee Eestis I. – *Rahvuslikkuse idee ja eesti muusika 20. sajandi algupoolel*. Tallinn: Eesti Muusikaakadeemia, lk. 7–78.
- Machery, Edouard 2005. Concepts are not a natural kind. – *Philosophy of Science* 72, July, pp. 444–467. http://www.pitt.edu/~machery/papers/concepts%20are%20not%20a%20natural%20kind_machery.pdf (19.06.11).
- Matto, Gustav 1913. Ainelise vanavara korjamise toimekonna tegevuse aruanne. (G. Matto kokku seatud). – *Eesti Rahva Muuseum. 1912*. Tartu: Eesti Rahva Muuseumi väljaanne nr. 5, lk. 16–35.
- [Menning, Karl] 1906. Sammlung estnischer Volksweisen. – *Kleines Tageblatt* nr. 53, 26.04.1906, S. 3–4.
- Merriam, Alan 1964. *The Anthropology of Music*. USA: Northwestern University Press.
- Mirov, Ruth 1989. Järelsõna. – Jakob Hurt. *Neli keelt “Vanast kandlest”*. Tallinn: Kunst, lk. 75–98.
- Nettl, Bruno 1964. *Theory and Method in Ethnomusicology*. New York: Free Press.
- Neumann, Leonhard 1912a. Isamaa ilu hoieldes. – *Eesti Rahvaviiside Korjamine. Kaheksas aruanne*, lk. 1.
- Neumann, Leonhard 1912b. Narva laulupidu muusikalised ettekanded. I, II. – *Postimees* nr. 146, 28.06, lk. 1; nr. 147, 29.06, lk. 1.
- Neumann, Leonhard 1913. Vanavara, iseäranis rahvaviiside korjamise tähtsusest. – *Eesti Kultura* II. Korrald. Villem Reiman. Tartu: “Postimehe” kirjastus, lk. 191–201.
- Neumann, Leonhard 1914. Teritage labidaid, kullakaevajad! – *Eesti Rahvaviiside Korjamine. Kümmes aruanne*, lk. 1.
- Ó’Giolláin, Diarmuid 2000. Folklore and nation-building. – *Locating Irish Folklore: Tradition, Modernity, Identity*. Cork, 63–93.
- Ojamaa, Triinu; Labi, Kanni 2007. Natsioon, natsionalism ja muusika: Eesti näide. – *Akadeemia* nr. 11, 2343–2369.
- Palm, August 2005. *Villem Reiman*. Koost. Kristin Liba, Helle Maaslieb. Tartu: Ilmamaa.
- Pegg, Carole 2001. Folk music. – *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second edition*. Ed. by Stanley Sadie. Vol. 9. London: Macmillan; New York: Grove, pp. 63–67.
- Päss, Elmar 1934. EÜS-i rahvaviisid ja rahvaluule. – *Eesti Üliõpilaste Seltsi album* 10, lk. 151–165.
- Päts, Riho 1968. *Rudolf Tobias. Eesti heliloojaid*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Raud, Kristjan 1906. Noli me tangere. – *Postimees* nr. 90, 22.04, lk. 2.

- Raud, Kristjan 1912a. Rahvas. – *Eesti Kirjandus* nr. 8, lk. 348–351.
- Raud, Kristjan 1912b. Võõraste otsus meie ainelise vanavara kohta. – *Postimees* nr. 150, 3.06., lk.1.
- Raud, Kristjan 1912c. Tõug, jõud, vanavara. – *Päevaleht* nr. 178, 4.08, lk. 3.
- [Raud, Mär] 1908. Rahvaviiside korjamine. – *Postimees* nr. 73, 9.12, lk. 3.
- [Raud, Mär] 1912. = Md. 1912. Üks vanameelne ettepanek laulusõpradele. – *Postimees* nr. 185, 13.08, lk. 1.
- Reiman, Villem 1889. Kullakaevajad. – *Eesti Üliõpilaste Seltsi album. Esimene leht*. Tartu, lk. 4–64.
- Reiman, Villem 1891. *Neununddreissig estnische Predigten von Georg Müller aus den Jahren 1600-1606 / mit einem Vorwort von Wilhelm Reiman, Pastor zu Klein St. Johannis; herausgegeben von der Gelehrten Estnischen Gesellschaft bei der Universität Dorpat. Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat, Fünfzehnter Band*. Dorpat.
- Reiman, Villem 1895. *Kõne K. A. Hermanni juubelikontserdil*. Käsikiri. EKLA, f. 105, m. 26:7.
- R[eimann], V[illem] 1898. Ignati Jaak. – *Sirvilauad. Eesti rahva tähtraamat 1899. aasta jaoks*. Tartu: Eesti Üliõpilaste Selts, lk. 35–48.
- Reiman, Villem 1898. Kirjanduse põllult. Teine järg. – *Postimees* nr. 258, 1.11, lk. 1–2.
- [Reiman, Villem] 1899, pseud. Laste sõber. Usuõpetuse alandamine. – *Postimees* nr. 7, 11.01, lk. 1.⁵⁵
- Reiman, Villem 1903. Eesti laul. – *Postimees* nr. 122, 6.06, lk. 1–2; nr. 123, 7.06, lk. 1–2.
- [Reiman, Villem] 1904. Eesti muusikasõpradele. – *Postimees* nr. 69, 24.03, lk. 2.
- Reiman, Villem 1907. Kurva aasta kurvem sõnum. – *Postimees* nr. 1, 2.01, lk. 1–2.
- Reiman, Villem 1911. Ajalooliste mälestiste kogumine. – *Eesti Kirjandus* nr. 5, lk. 208–215.
- Reiman, V[illem]; Raud, M[är] 1912. Eesti seltsidele ja haridusesõpradele. – *Eesti Kirjandus* nr. 4, lk. 171–174.
- Reiman, Villem 1912a. D. O. Wirkhaus † – *Postimees* nr. 162, 17.07, lk. 1.
- Reiman, Villem 1912b. *Kõne “Rahvaste surm”*. Peetud EKS-i koosolekul Narva laulupeo puhul. Käsikiri. EKLA, f. 105, m. 27:9.

⁵⁵ Pseudonüümi selgitus on Reimani koostatud nimestikus EKLA, EKS, V.R., M 33, vt ka Eesti bibliograafiline andmebaas ISIK <http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php?m=indexes&iid=1&iwid=417109> (26.10.2012)

- Reiman, Villem 1913a. Kas kultura kosutab või hävitab? – *Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat*. Kd. V (1912). *Eesti Kirjanduse Seltsi Toimetused* 12. Tartu 1913, lk. 25–26.
- Reiman, Villem 1913b. *Jaan Adamson*. Tartu: Postimees.
- Reiman, Villem 1915. J. W. Jannseni 25. surmapäeva mälestuseks. – *Postimees* nr. 146, 1.07, lk. 2.
- Reiman, Villem 1916a. Seitsesada aastat kulturatööd. – *Sirvilauad. Eesti Rahva Tähtsamat 1917*. Tartu, lk. 1–42.
- Reiman, Villem 1916b. Õpetaja J. Bergmanni matusel. II. – *Postimees* nr. 140, 23.06, lk. 3.
- Reiman, Villem 2008. *Mis meist saab? Eesti mõttelugu* 80. Koost. Hando Runnel. Tartu: Ilmamaa.
- Rumessen, Vardo 1973. *Mart Saar sõnas ja pildis*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Rumessen, Vardo 1995. Saateks. – *Rudolf Tobias. In puncto musicorum*. Koost. Vardo Rumessen. Tartu: Ilmamaa, lk. 7–12.
- Rumessen, Vardo 2012. Eessõna. – *Rudolf Tobias. Kirjad*. Koost. Vardo Rumessen. Tallinn: TEA Kirjastus.
- Runnel, Hando 2008. Saateks. – Villem Reiman, *Mis meist saab? Eesti mõttelugu* 80. Koost. Hando Runnel. Tartu: Ilmamaa, lk. 7–11.
- Saar, Mart 1908. Nähtused rahvaviiside korjamisel. – *Elu* [Postimees] nr. 110, 17.05, lk. 2.
- Saar, Mart 1928. Rudolf Tobias. – *Muusikaleht* nr. 10, lk. 282–285.
- Saar, Mart 1929. Cyrillus Kreek. 40. a. sünnipäeva puhul. – *Muusikaleht* nr. 12, lk. 352–353.
- “Sakala” kirjasaatja 1895. Jurjewist. Dr. Karl August Hermann'i 25-aasta komponisti jubileumi kontsert, Jurjewist 27 augustil 1895 a. – *Sakala* nr. 36, 6.09, lk. 3–4.
- Sarv, Vaike 2002. Rahvaviiside kogumisest Eestis 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses. – *Rahvuslikkuse idee ja eesti muusika 20. sajandi algupoolel. Eesti Muusikaloo Toimetised* 6. Koost. Urve Lippus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk. 270–315.
- Schlegel, Christian Hieronymus Justus [1819] 1963. [Eestlaste elust, lauludest ja tantsudest XVIII sajandil.] – Laugaste, E[duard], *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu. Valitud tekste ja pilte*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk. 98–115. [Avaldatud ja tõlgitud väljaandest: [Schlegel, Christian Hieronymus Justus.] *Reisen in mehrere Russische Gouvernements in den Jahren 178*, 1801, 1807 und 1815. Erstes Bändchen. Mit Musikbeilagen*. Meiningen, 1819, S. 133–314.]

- Schmitz-Berning, Cornelia 2000. *Vokabular des Nationalsozialismus*. Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co.
- Seljamaa, Elo-Hanna 2008. Mineviku, oleviku ja tuleviku dünaamikast Kristjan Raua vaadetes ja tegevuses. – *Ühest sajandist teise: Kristjan ja Paul Raud*. Toim. Dana Karjatse, Richard Adang, Daila Aas, Triinu Pappel, Kadi Heinloo. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, lk 86–108.
- Smith, Anthony D. 2010. *Nationalism*. Cambridge, England, UK; Malden, Massachusetts, USA: Polity Press.
- Smith, Woodruff D. Volksgeist. – *Science Encyclopedia*. <http://science.jrank.org/pages/8147/Volksgeist.html> (16.04.12).
- Särg, Taive 2002. Rahvamuusika mõiste kujunemisest “rahva”teaduste ja musikoloogia vahel. – *Pärimusmuusika muutuv as ühiskonnas 1. Tööd etnomusikoloogia alalt 1*. Toim. Triinu Ojamaa, Ingrid Rüütel. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum 2002, lk. 9–44.
- Särg, Taive 2004. Mis on eesti rahvamuusika? – *Mõeldes muusikast: sissevaateid muusikateadusesse*. Toim. Jaan Ross, Kaire Maimets. Tallinn: Varrak, lk. 125–162.
- Särg, Taive 2005. Rahvamuusika mõiste ja kontseptsiooni kujunemisest Eestis. – *Pärimusmuusikast populaarmuusikani. Tööd etnomusikoloogia alalt 3*. Koost. Triinu Ojamaa; toim. Taive Särg, Kanni Labi. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk. 13–48.
- Särg, Taive 2010. Ehedus mitut moodi: rahvamuusika ahtusest pärimusmuusika avarustesse. – *Keel ja Kirjandus* nr. 8–9, lk. 639–654.
- Süvalep, Ele. *Nuorivirolaiset ja Suomi*. <http://www.tuglas.fi/artikkelit/suvalep.html> (26.10.2012).
- Tajfel, Henri 1972. Experiments in a vacuum. – *The Context of social Psychology: A Critical assessment*. Ed. by Joachim Israel, Henri Tajfel.
- Tamm, Kadri 2002. Oskar Kallase ja Eesti Üliõpilaste Seltsi stipendiaatide reisi kirjeldused. – *Kogumisest uurimiseni. Artikleid Eesti Rahvaluule Arhiivi 75. aastapäevaks. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused 20*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk. 82–99.
- Tampere, Herbert 1934. *Mõningaid mõtteid eesti rahvaviisist ja selle uurimismetodist. Äratükk Eesti muusika almanakist I*. Tallinn: Eesti Akadeemiline Heli-kunstnike Selts, lk. 3–12.
- Tampere, Herbert 1971. Eesti rahvaviiside süstemaatiline kogumine 20. sajandi alguses. – *Emakeele Seltsi Aastaraamat 17*. Tallinn, lk. 145–157.
- Tampere, Herbert 1976. Mart Saar kui rahvaviiside koguja. – *Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXIX*. Tallinn: Valgus.

- Tedre, Ülo 1998. Oskar Kallas folkloristina. – *Oskar Kallas. Artikleid Oskar Kallase elust ja tööst*. Koost. Krista Aru; toim. Sirje Olesk. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk. 131–188.
- Tobias, R[udolf] 1905. Rahvalaul ja arvustus. – *Postimees* nr. 252, 16.11, lk 3.
- Tobias, R[udolf] 1906. Nooditurult. [“Rahva laulukoorid” arvustus]. – *Postimees* nr. 31, 7.02, lk 2.
- Tobias, R[udolf] 1907. Jälle rahvaviiside korjajad tulemas. – *Eesti Rahvaviiside Korjamine. Kolmas aruanne*, lk. [1].
- Tobias, R[udolf] 1908. Kuhu saavad viimati meie rahvaviisid? – *Eesti Rahvaviiside Korjamine. Neljas aruanne*, lk. [1].
- Tobias, Rudolf 1910a. “Ka Eestile kunsti!” – *Päevaleht* nr. 82, 10.04, lk. 1.
- Tobias, R[udolf] 1910b. Varemest uus elu. – *Eesti Rahvaviiside Korjamine. Kuues aruanne*, lk. 1.
- Tobias, R[udolf] 1911. Üles, üles, hellad vennad! – *Eesti Rahvaviiside Korjamine. Seitsmes aruanne*, lk. 1.
- Tobias, Rudolf 1913. Eesti muusika iseloomulik ilmend. – *Eesti Kultura* II. Korrald. Villem Reiman. Tartu: “Postimehe” kirjastus, lk. 180–190.
- Tobias, Rudolf 1995. *In puncto musicorum*. Koost. Vardo Rumessen. Tartu: Ilmamaa.
- Tobias, Rudolf 2012. *Kirjad*. Koost. Vardo Rumessen. Tallinn: TEA Kirjastus.
- Undusk, Jaan 1995. Hamanni ja Herderi vaim eesti kirjanduse edendajana: sünek-dohhi printsip. – *Keel ja Kirjandus* nr. 9, 10, 11; lk. 577–587, 669–679, 746–756.
- Viidalepp, Richard 1938. Dr. O. Kallasest kui folkloristist. Tema 70. sünnipäeva puhul. – *Eesti Kirjandus* nr. 10, lk. 425–433.
- Virtanen Leea; DuBois, Thomas 2000. *Finnish folklore*. Helsinki: Finnish Literature Society.